

04/2011

ELÄKETURVAKESKUKSEN RAPORTEJA

Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010

Mikko Kautto (toim.)

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

04/2011

ELÄKETURVAKESKUKSEN RAPORTEJA

Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010

Mikko Kautto (toim.)

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 010 7511 • Faksi 09 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Telefon 010 7511 • Fax 09 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland

Telephone +358 10 7511 • Fax +358 9 148 1172

Waasa Graphics Oy

Vaasa 2011

ISBN 978-951-691-153-6 (nid.)

ISBN 978-951-691-154-3 (PDF)

ISSN-L 1238-5948

ISSN 1238-5948 (painettu)

ISSN 1798-7490 (verkkajulkaisu)

SAATE

Eläkkeiden riittävyys on yksi Eläketurvakeskuksen tutkimuksen kolmesta paino-alueesta. Riittävyyteen liittyviä kysymyksiä tutkitaan eri tavoin. Tämän julkaisun tavoitteena on tuottaa laajempi ja kokonaisvaltaisempi yleiskuva kuin mitä yksittäisissä tutkimusraporteissa voidaan tarjota. Julkaisun käyttövoimana ovat Eläketurvakeskuksessa tehty aiempi tutkimus sekä tuoreet ja monipuoliset aineistot. Tarkoituksena on ollut koota yksiin kansiin keskeisiä tuloksia useista tuoreista aineistolähteistä.

Samantyyppisellä otteella on aiemmin tuotettu kaksi toimitettua teosta. Niistä ensimmäinen tehtiin Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen yhteistyönä (Hagfors ym. 2003) ja toinen Eläketurvakeskuksessa (Uusitalo 2006). Tämä julkaisu on järjestyksessä kolmas kokonaiskatsaus eläkkeisiin ja eläkkeensaajien toimeentuloon. Kiinnostus on 2000-luvun kehityksessä. Esitetyt tiedot perustuvat rekisteri-, tilasto-, kysely- ja muuhun tutkimusmateriaaliin, jota oli saatavilla vuoden 2011 kevät-kesään mennessä.

Julkaisu on tuotettu usean henkilön asiantuntemuksen pohjalta. Kirjaa ovat olleet suunnittelemassa ja tekemässä Kati Ahonen, Raija Gould, Marjukka Hietaniemi, Jukka Lampi, Heidi Nyman, Liisa-Maria Palomäki, Juha Rantala, Janne Salonen ja Eila Tuominen Eläketurvakeskuksesta. Pekka Ruotsalainen Tilastokeskuksesta on toimittanut kirjaa varten taulukoita Tulonjakotilastosta. Janne Salonen, Mikko Kautto, Heidi Nyman ja Juha Rantala tekivät tietolaatikot. Heidi Nyman viimeisteli kuvat ja Anja Kallio lähdeluettelot. Julkaisun ulkoasu on Katri Saarteisen käsialaa. Kirjan taitosta kiitos kuuluu Suvi Pohjoisaholle. Kirjan toimittajana kiitän kaikkia kirjan tekemiseen osallistuneita hyvästä yhteistyöstä. Kahta käsikirjoituksen arvioinutta ulkopuolista arvioijaa kiitän hyödyllisistä kommentteista.

Mikko Kautto

Tutkimusosaston osastopäällikkö

Eläketurvakeskus

ABSTRAKTI

Raportti tarjoaa tietoa eläkepolitiikan toimeentulotavoitteiden arviointiin. Tarkastelun kohteena ovat sekä eläkkeet että eläkkeensaajien toimeentulo 2000-luvulla.

Alussa tarjotaan perustietoa tarkastelun kohteena olevasta eläkkeensaajaväestöstä ja eläketurvasta sekä kuvataan tällä ajanjaksolla tapahtuneita muutoksia eläkepolitiikassa. Varsinainen aineistopohjainen tarkastelu aloitetaan kolmannessa luvussa, jossa arvioidaan eläkkeiden tasoa ja kehitystä. Aineistona ovat Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen tilastorekisterit. Kirjan neljännessä luvussa näkökulmaa laajennetaan ottamalla eläkkeiden lisäksi huomioon muutkin tulot, saadut ja maksetut tulonsiirrot ja eläkkeensaajan kotitalous. Tarkastelun kohteena ovat kotitalouden koon ja rakenteen huomioivat käytettävissä olevat tulot. Kirjan viidennessä luvussa eläkkeensaajien toimeentuloa arvioidaan heidän omien kokemustensa avulla. Aineistona ovat aikuisväestölle suunnatut hyvinvointikyselyt. Kirjan kuudennessa luvussa tarjotaan vertailutietoa EU-maista.

Kirjaan sisältyy näiden artikkelien lisäksi joukko tietolaatikoita, joihin on koottu artikkeleita täydentäviä tilastotarkasteluja ja tarkempaa kohderyhmäkohtaista tietoa. Kirjan päättää yhteenveto keskeisistä tuloksista.

ABSTRACT

The report offers information for the assessment of key targets in pension policy, adequacy goals consist of avoiding pensioner poverty and maintaining consumption levels during retirement. The issues under review are pensions and pensioner income in the 2000s.

The report begins with basic information on the pension recipients and the pension system, and a description of the changes that have taken place in pension policy during the review period. The actual review based on data begins in chapter three, in which the level and development of pensions are evaluated. The data stems from the statistical registers of the Finnish Centre for Pensions and the Social Insurance Institution of Finland. The perspective is extended in chapter four, in which not only pensions but other income received and paid income transfers and pensioner households are taken into consideration. The chapter is based on the concept of equivalent disposable income that takes account of the size and structure of the household. Chapter five includes an assessment of pensioners' ability to make ends meet based on the pensioners' own experiences. The data consists of replies to questionnaires on wellbeing directed to the adult population. Comparative data from EU countries, based on a European statistical database, are presented in chapter six.

In addition to these articles, the book contains a number of fact boxes which present statistics-based snapshots and target-group-specific data that complement the articles. The book closes with a summary of the key results.

TIIVISTELMÄ

Raportin tarkastelun kohteena ovat eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000-luvulla. Tarkastellulla ajanjaksolla suuret ikäluokat alkoivat tulla vanhuuseläkeikään ja eläkkeensaajien lukumäärä kasvoi melkein kahdellasadalla tuhannella. Työstä siirrytään yhä useammin vanhuuseläkkeelle. Varhaiseläkkeille siirtyminen on hieman vähentynyt. Samalla työeläkkeestä on tullut yhä tärkeämpi eläketurvan lähde, kun taas kansaneläkkeen merkitys on saajamäärällä ja toimeentulomerkityksellä mitattuna pienentynyt. Pelkkää kansaneläkettä saavien joukko on muuttunut nuoremmaksi ja miesvaltaisemmaksi.

Keskimääräinen kokonaisu-eläke on noussut tarkastellulla ajanjaksolla reaalisesti 20 prosenttia. Kokonaisu-eläkkeen nousuun on vaikuttanut vanhuuseläkettä saavien määrän kasvu. Vanhuuseläkkeellä olevien keskimääräinen kokonaisu-eläke oli vuonna 2010 reaalisesti 26 prosenttia korkeampi kuin vuonna 2000. Myös osa-aikaeläkkeensaajilla eläketaso on noussut. Keskimääräisen työkyvyttömyyseläkkeen taso ei sen sijaan ole 2000-luvulla juurikaan muuttunut.

Keskimääräinen vanhuuseläke oli vuonna 2010 noin 50 prosenttia keskiansioista. Vanhuuseläke on pysytellyt verraten tasaisesti tällä tasolla koko ajanjakson ajan. Työkyvyttömyyseläkkeiden kehitys näkyy keskiansioihin suhteutettuna heikkene-misenä. Vuonna 2010 keskimääräinen työkyvyttömyyseläke oli 37 prosenttia keskiansioista. Vuoden 2000 tasoon verrattuna pudotusta on 10 prosenttiyksikköä. Uudet vanhuuseläkkeet ovat keskiansioihin suhteutettuna olleet koko 2000-luvun 60 prosentin tasolla. Uusien työkyvyttömyyseläkkeensaajien eläkkeet ovat keskiansioihin suhteutettuna pienentyneet 41 prosentin tasolta 36 prosenttiin.

Kun vuonna 2000 yli puolet maksetuista eläkkeistä oli alle 1 000 euroa kuussa, osuus 2010 oli 35 prosenttia. Vuonna 2010 melkein neljäsosa eläkkeistä oli tasoltaan 1 000 ja 1 300 euron välillä. Yli 60 prosenttia maksetuista eläkkeistä asettui 700 ja 1 600 euron välille.

Tilastokeskuksen tulonjakotilastojen mukaan vuonna 2009 eläkeläiskotitalouksissa asuvien käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden olivat keskimäärin 21 800 euroa vuodessa eli noin 1 800 euroa kuukautta kohden. Vuoteen 2000 verrattuna eläkeläisten ostovoima on parantunut, sillä tulot kasvoivat vuosien 2000–2009 välillä reaalisesti yhteensä 4 500 eurolla. Eläkeläisten tulokehitys on ollut nopeinta 65–74-vuotiaiden ikäryhmässä. Alle 54-vuotiaiden eläkeläistalouksien toimeentulo ei reaalisesti ole juuri noussut.

Vuonna 2009 eläkkeensaajien toimeentulo oli keskimäärin 74 prosenttia ammatissa toimivien toimeentulosta. Koko väestön toimeentuloon verrattuna eläkeläisten toimeentulon taso oli tätä korkeampi, 85 prosenttia vuonna 2009. Muutokset 2000-luvulla ovat kohtuullisen pieniä.

Tuloerot eläkkeensaajaväestössä ovat pienemmät kuin koko väestössä. Tuloerot ovat kuitenkin nousseet ja olivat ajanjakson lopussa yhtä suuret kuin ammatissa toimivilla. Myös EU:ssa käytetyllä tavalla mitattu eläkeläisten köyhyysriski on noussut 2000-luvulla koko väestön köyhyysriskiä nopeammin. EU:n köyhyysriskimääritelmän mukaan 14 prosenttia eläkkeensaajista eli köyhyysriskin uhan alla vuonna 2009. Vuonna 2000 osuus oli 11 prosenttia. Köyhyysriski kasvoi erityisesti 2000-luvun keskivaiheilla aina vuoteen 2007 asti. Sen jälkeen eläkkeensaajien köyhyysriski on pienentynyt.

Köyhyysriskit ovat erityisen korkeita yksin asuvilla alle 55-vuotiailla eläkkeensaajilla. Pienituloisia eläkkeensaajia on kuitenkin määrällisesti eniten 75 vuotta täyttäneiden joukossa. Yksinasuvien köyhyysriski on moninkertainen kahden hengen talouksiin verrattuna.

Eläkkeensaajien omien kokemusten perusteella toimeentulo on suurella osalla ollut melko helppoa 2000-luvulla. Vuonna 2009 suuri osa eläkeläisistä koki toimeentulonsa enemmän helpoksi (72 %) kuin hankalaksi (27 %). Eläkeläisten kokemukset ovat lähellä työssä käyvien kokemuksia, ja huomattavasti paremmat kuin työttömien tai opiskelijoiden käsitykset. Vakavammat toimeentulohankaluudet ovat yleisiä alle 55-vuotiailla ja terveytensä huonoksi kokevilla. Heistä noin puolet kokee toimeentulonsa jollain tasolla hankalaksi. Myös yksin asuvista huomattavan iso osa (40 %), kokee toimeentulohankaluuksia.

Vertailutiedon valossa Suomi on eläkkeensaajan kannalta keskimääräinen eurooppalainen maa. Ostovoimalla mitattuna suomalaisten eläkkeensaajien tulot ovat keskitasoa. Suhteellinen asema työikäisiin verrattuna on keskimääräistä heikompi, mutta toisaalta samaa tasoa kuin muissakin pohjoismaissa. Eläkkeensaajien väliset tuloerot ovat kohtuulliset, mutta EU:ssa käytetyllä tavalla mitattu köyhyysriski on keskimääräistä korkeampi. Osaltaan EU-mittarin näyttämä korkeahko taso selittyy asumiseen liittyvillä eroilla. Yksinasuvia eläkkeensaajia on Suomessa paljon ja heistä valtaosa on naisia. Suomessa – kuten muissakin pohjoismaissa ja Länsi-Euroopan maissa – toimeentulovaikeuksia, välttämättömyyshyödykkeiden tai palvelun puutteita koetaan EU-maista vähiten.

SISÄLTÖ

1 Kokonaiskatsaus eläkkeensaajien toimeentuloon	13
<i>Mikko Kautto</i>	
1.1. Johdanto	13
1.2. Eläkkeet ja eläkeläiset.....	13
1.3. Eläkkeistä käytävä keskustelu	15
1.4. Aikaisempi tutkimustieto kirjan lähtökohtana	16
1.5. Arviointiasetelma	18
1.6. Vertailukohteet.....	19
1.7. Kirjan rakenne.....	20
Kirjallisuus	23
2 Eläkkeet, eläkkeensaajat ja eläkepolitiikka	25
<i>Mikko Kautto</i>	
2.1. Johdanto	25
2.2. Eläkkeensaajat ja eläkkeelle siirtyminen.....	25
2.3. Eläkkeellä olo.....	30
2.4. Eläkkeensaajan toimeentuloturva.....	32
2.5. Eläkkeensaajan verotus ja sen muutokset.....	34
2.6. Muutokset kansaneläkkeissä ja perusturvassa	37
2.7. Muutokset työeläketurvassa.....	39
2.8. Eläkepolitiikan muutokset jatkuvat.....	41
Kirjallisuus	43
3 Eläkkeiden reaalin kehitys vuosina 2000–2010	45
<i>Eila Tuominen, Heidi Nyman ja Jukka Lampi</i>	
3.1. Johdanto	45
3.2. Työ- ja kansaneläkkeen muuttuva rooli	47
3.3. Vanhuuseläkkeen taso noussut – varhaiseläkkeiden tason muutokset vähäisiä.....	51
3.4. Ikäryhmien väliset erot eläketasossa	58
3.5. Miesten ja naisten eläke-ero	61
3.6. Alueelliset erot eläkkeen suuruudessa	63
3.7. Eläkejakauman muutoksista	66
3.8. Yhteenveto	70
Kirjallisuus.....	74
4 Eläkeläisten toimeentulo	79
<i>Juha Rantala</i>	
4.1. Johdanto	79

4.2. Keskeiset käsitteet ja tutkimusaineisto	80
4.3. Väestörakenteesta	83
4.4. Eläkeläisten toimeentulo keskimäärin.....	85
4.5. Eläkeläisten toimeentulo, tulonjako ja tulorakenne.....	92
4.6. Eläkeläisten tuloköyhyys.....	99
4.7. Yhteenveto	106
Kirjallisuus.....	109
5 Eläkeläisten kokemukset toimeentulosta	113
<i>Liisa Maria-Palomäki</i>	
5.1. Johdanto	113
5.2. Eläkeläisten ja muiden ryhmien toimeentulokokemukset 2000-luvulla.....	115
5.3. Eläkeläisten toimeentulokokemukset erilaisten taustatekijöiden mukaan	116
5.4. Tulot ja toimeentulokokemukset.....	118
5.5. Yhteenveto ja pohdinta.....	121
Kirjallisuus.....	123
6 Eläkeikäisten toimeentulo eurooppalaisessa vertailussa	127
<i>Kati Ahonen</i>	
6.1. Johdanto	127
6.2. Aineisto ja käytetyt mittarit.....	128
6.3. Eläkeikäisten ostovoima.....	129
6.4. Eläkeikäisten toimeentulo suhteessa työikäisiin	130
6.5. Eläkeikäisten tuloerot.....	131
6.6. Eläkeikäisten köyhyysriski.....	133
6.7. Kotitalouden rakenne ja sukupuoli näkyvät köyhyysriskissä	135
6.8. Toimeentulokokemukset	139
6.9. Yhteenveto: suomalaisten eläkeikäisten toimeentulo eurooppalaista keskitasoa	141
Kirjallisuus.....	144
7 Kasvun kausi: eläkkeensaajat ja eläketurva 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.....	145
<i>Mikko Kautto</i>	
7.1. Kirjan keskeiset tulokset	145
7.2. Päätelmät	152

Kuviot

Kuvio 2.1.	Eläkkeensaajat eläkkeen rakenteen mukaan vuosina 1992–2010.....	27
Kuvio 2.2.	Vuosina 2000–2010 eläkkeelle siirtyneet eläkelajin mukaan	28
Kuvio 2.3.	55–64-vuotiaiden eläkkeensaajien ja työttömien väestöosuus vuosina 1992–2010. ..	31
Kuvio 2.4.	Eläkemenot ja muut sosiaalimenot 1987–2009, miljardia euroa vuoden 2009 rahassa	32
Kuvio 3.1.	Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräisen omaeläkkeen jakautuminen työeläke-, kansaneläke- ja SOLITA-eläkeosuuksiin vuosina 2000–2010 vuoden 2010 rahassa	48
Kuvio 3.2.	Täyden kansaneläkkeen saajat iän ja sukupuolen mukaan vuosina 2000–2010.....	50
Kuvio 3.3.	Eräiden indeksien ja täyden kansaneläkkeen reaalikehitys 2000–2010, 2000=100....	51
Kuvio 3.4.	Omaeläkkeensaajien keskimääräinen kokonaiseläke vuosina 2000–2010 eläkelajin mukaan vuoden 2010 rahassa	53
Kuvio 3.5.	Omaeläkkeensaajien keskimääräinen kokonaiseläke vuosina 2000–2010 prosentteina keskiansiosta eläkelajin mukaan	56
Kuvio 3.6.	Omaeläkkeelle vuosina 2000–2010 siirtyneiden keskimääräinen omaeläke eläkelajin mukaan vuoden 2010 rahassa	57
Kuvio 3.7.	Omaeläkkeelle vuosina 2000–2010 siirtyneiden keskimääräinen omaeläke prosentteina keskiansiosta eläkelajin mukaan	58
Kuvio 3.8.	Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräinen kokonaiseläke ikäryhmittäin vuosina 2000–2010 vuoden 2010 rahassa	59
Kuvio 3.9.	Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräisen kokonaiseläkkeen jakautuminen omaeläke- ja perhe-eläkeosuuksiin vuosina 2000–2010 vuoden 2010 rahassa	62
Kuvio 3.10.	Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräinen kokonaiseläke jaettuna oma- ja perhe-eläkeosuuteen iän ja sukupuolen mukaan 31.12.2010	63
Kuvio 3.11.	Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräinen kokonaiseläke maakunnittain vuosina 2000 ja 2010 vuoden 2010 rahassa.....	64
Kuvio 3.12.	Omaeläkkeensaajien kokonaiseläkkeen prosenttijakauma vuosina 2000 ja 2010, euroa/kk vuoden 2010 rahassa.....	66
Kuvio 3.13.	Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräinen kokonaiseläke desiileittäin vuosina 2000–2010, euroa/kk vuoden 2010 rahassa	69
Kuvio 3.14.	Eläkkeensaajadesiilien osuus eläketulosta vuosina 2000–2010	70
Kuvio 4.1.	Kotitalouksien käytettävissä oleva ekvivalenttitulo (keskiarvo) sosioekonomisen aseman mukaan vuosina 2000–2009 vuoden 2009 rahassa	86
Kuvio 4.2.	Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo suhteessa ammatissa toimiviin ja kaikkiin kotitalouksiin vuosina 2000–2009 (%)	86
Kuvio 4.3.	Kotitalouksien bruttotulojen rakenne ja maksetut tulonsiirrot vuosina 2000 ja 2009 viitehenkilön sosioekonomisen aseman mukaan, osuus (%) keskimääräisestä bruttotulosta.....	87
Kuvio 4.4.	Eläkeläiskotitalouksien käytettävissä oleva ekvivalenttitulo (mediaani) viitehenkilön iän mukaan vuosina 2000–2009 vuoden 2009 rahassa	89
Kuvio 4.5.	Eläkeläiskotitalouksien käytettävissä oleva ekvivalenttitulo (mediaani) viitehenkilön iän ja perheeseen mukaan vuosina 2000–2009 vuoden 2009 rahassa	91

Kuvio 4.6.	Käytettävissä olevan ekvivalenttitulon jakautuminen koko väestössä ja sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 2009, %	93
Kuvio 4.7.	Eläkeläis-, ammatissa toimivissa ja kaikissa kotitalouksissa asuvien tulonjako vuosina 2000–2009 ginikertoimella mitattuna	96
Kuvio 4.8.	Eläkeläiskotitalouksissa asuvan väestön toimeentulon jakautuminen vuosina 2000–2009. Tulo-osuus (%) eläkeläiskotitalouksien yhteenlasketusta tulosta kussakin eläkeläiskymmenyksessä	97
Kuvio 4.9.	Eläkeläiskotitalouksissa asuvien bruttotulojen rakenne ja maksetut tulonsiirrot vuosina 2000 ja 2009 alimmassa, viidennessä ja ylimmässä tulokymmenyksessä, ekvivalenttitulo vuoden 2009 rahassa	98
Kuvio 4.10.	Köyhyysriskit koko väestössä ja sosioekonomisen aseman mukaan vuosina 2000–2009, 60 prosentin köyhyysraja	101
Kuvio 4.11.	Köyhyysriskit eläkeläisillä ja koko väestössä vuosina 2000–2009, 60 prosentin ja 50 prosentin köyhyysrajat	102
Kuvio 4.12.	Köyhyysvaje koko väestössä ja sosioekonomisen aseman mukaan vuosina 2000–2009, 60 prosentin köyhyysraja	103
Kuvio 5.1.	Toimeentulokokemukset eri väestöryhmissä 2000-luvulla, %	115
Kuvio 5.2.	Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2009, %	117
Kuvio 5.3.	Eläkeläisten toimeentulokokemukset erilaisten taustatekijöiden mukaan vuonna 2009, %	118
Kuvio 5.4.	Eläkeläisten toimeentulokokemukset eläkeläisten tuloista lasketuissa tulokymmenyksissä vuonna 2009, %	119
Kuvio 6.1.	65 vuotta täyttäneiden mediaanitulon (vuositulo) ostovoima EU-maissa vuosina 2004 ja 2008	129
Kuvio 6.2.	Eläkeikäisten (65 vuotta täyttäneiden) ja alle 65-vuotiaiden käytettävissä olevan ekvivalenttirahatulon 80/20-suhde EU-maissa vuonna 2008	132
Kuvio 6.3.	Eläkeikäisten (65+) ja työikäisten (18–64) köyhyysriski EU-maissa 60 prosentin ja 50 prosentin köyhyysrajojen mukaan vuonna 2008	135
Kuvio 6.4.	Eläkeikäisten kotitalouksien köyhyysriski EU-maissa 50 ja 60 prosentin köyhyysrajojen ja kotitalouden rakenteen mukaan vuonna 2008	136
Kuvio 6.5.	Eläkeikäisten köyhyysriski EU-maissa 50 ja 60 prosentin köyhyysrajojen ja sukupuolen mukaan vuonna 2008. Lukuarvot kuviossa kuvaavat naisten ja miesten köyhyysriskin suhdetta	137
Kuvio 6.6.	Toimeentulovaikeuksia kokevien EU-maiden eläkeikäisten kotitaloudet kotitalouden koon mukaan vuonna 2009. Prosenttiosuus kaikista vastaavista kotitalouksista	140

Taulukot

Taulukko 2.1.	Suomessa asuvat omaeläkkeensaajat eläkelajin ja sukupuolen mukaan vuosien 2000 ja 2010 lopussa	26
Taulukko 3.1.	Eläketulon desiilirajat ja keskimääräiset kokonaiseläkkeet euroa/kk vuonna 2010	67
Liitetaulukko.	Vuonna 2010 eläkkeelle siirtyneet maakunnittain eläkelajin mukaan, %	75
Taulukko 4.1.	Kotitalouksien rakenne vuosina 2000 ja 2009	84

Taulukko 4.2.	Eläkeläiskotitalouksissa asuvien sijoittuminen koko väestön toimeentulokymmenyksiin vuosina 2000–2009. Tulokymmenykset muodostettu kaikkien kotitalouksien ekvivalenttitulon perusteella	94
Taulukko 4.3.	Eläkeläisten köyhyysriskit ja pienituloisten lukumäärät eräissä kotitalousryhmissä vuosina 2000, 2005 ja 2009, 60 prosentin köyhyysraja	105
Taulukko 5.1.	Pienituloisten kokema toimeentulon helppous/hankaluus erilaisten taustatekijöiden mukaan vuonna 2009, %.....	120
Taulukko 6.1.	Eläkeikäisten tulot suhteessa työkäisiin EU-maissa vuonna 2008, %	130
Taulukko 6.2.	Yhden aikuisen talouksien osuus (%) sukupuolen mukaan, 65+ väestö, vuosi 2008	138
Taulukko 6.3.	65 vuotta täyttäneiden henkilöiden osuus (%), joilla ei ole ollut varaa tarvitsemiinsa lääkärintukimuksiin viimeisen vuoden aikana, haastatteluvuosi 2009	141
Taulukko 6.4.	Yhteenveto EU-maiden eläkeikäisten (65+) toimeentulosta kuudella toimeentuloa ja tulonjakoa kuvaavalla mittarilla arvioituna vuoden 2008 tulotietojen mukaan	142

Tietolaatikat

Tietolaatikko 1.	Eläkkeelle siirtyneiden työura	29
Tietolaatikko 2.	Eläketulojen verotus	36
Tietolaatikko 3.	Osa-aikaeläkkeiden taso	54
Tietolaatikko 4.	Työkyvyttömyyseläkkeiden taso eri ikäryhmissä	60
Tietolaatikko 5.	Eläkkeensaajien veroasteet eri maakunnissa vuonna 2010	65
Tietolaatikko 6.	Suuret eläkkeet	68
Tietolaatikko 7.	Eläkkeen kehitys eläkeaikana	76
Tietolaatikko 8.	Eläkkeen korvaussuhde.....	111
Tietolaatikko 9.	Eläketurvan kestävyys ja riittävyys	125

1 Kokonaiskatsaus eläkkeensaajien toimeentuloon

Mikko Kautto

1.1 Johdanto

Tämä kirja tarjoaa tietoa eläkepolitiikan toimeentulotavoitteiden arviointiin. Tar kastelun kohteena ovat sekä eläkkeet että eläkkeensaajien toimeentulo. Tavoitteena on tarjota lukijalle monipuolinen kuva eläkkeensaajien taloudellisesta asemasta ja sen kehityksestä 2000-luvulla.

Tieto on tarpeen yhtäältä eläketurvaa koskevaan päätöksentekoon, toisaalta kansalaiskeskusteluun. Ymmärrys eläkkeensaajien tilanteesta on hyödyllistä myös eläketurvan toimeenpanossa. Eläkkeensaajien asemaa koskeva tutkimustieto on kiinnostavaa myös laajemman hyvinvointitutkimuksen ja muiden tutkimusalojen näkökulmasta. Eläkkeiden tasoon, kehitykseen ja eläkkeensaajien asemaan liittyy ymmärrettävästi myös poliittisia intressejä.

Kun yhdellä kirjalla on pyrkimys palvella useita tarpeita ja erilaisia lukijoita, tehtävä ei ole aivan helppo. Tässä johdantoluvussa kuvataan aluksi miten eläketurvan moninaisuus otetaan huomioon. Tämän jälkeen valotetaan muita kirjan lähtökohtia, valintoja sekä toteutustapaa.

1.2 Eläkkeet ja eläkeläiset

Kansalaiskeskustelussa ja mediassa eläkkeistä ja eläkeläisistä puhuttaessa viitataan yleensä lähinnä vanhuuseläkkeisiin tai vanhuuseläkettä saaviin. Joskus voidaan tarkoittaa vain kansaneläkettä saavia iäkkäitä henkilöitä, toisinaan taas puhutaan selvästi vain työeläkejärjestelmää koskien. Eläkkeistä voidaan puhua myös eri sisällöillä. Esimerkiksi työeläkettä saavat eivät aina koe elävänsä eläketurvan varassa vaan ennemminkin ”omilla säästöillään”.

Eläkkeistä ja eläkeläisistä puhutaan monella tavalla ja eri sisältöjä tarkoittaen siksi, että eläkkeitä on useaan lähtöön. Iän perusteella myönnettävät vanhuuseläkkeet ovat yleisimpiä ja tunnetuimpia. Aikuisiässä sairauden tai työkyvyn puutteiden takia on mahdollista saada työkyvyttömyyseläkettä. Osa-aikaeläke tarjoaa mahdollisuuden vähentää työntekoa ennen vanhuuseläkkeelle siirtymistä. Työttömyyseläke on mahdollistanut ikääntyneiden työttömien toimeentuloa työttömyyden pitkitäessä ja ennen varsinaisen vanhuuseläkkeen alkua. Yksilöllinen varhaiseläke mahdollisti vielä 2000-luvun puoleenväliin asti työkyvyn puutteisiin perustuvat ratkai-

sut vetäytyä työelämästä ennen vanhuuseläkeikää. Erilaiset maatalouden eläkkeet ovat puolestaan tukeneet maatalouden rakennemuutosta ja tilojen luovuttamista, siirtämistä tai lopettamista. Perhe-eläkkeet turvaavat kuolemantapauksessa puolison ja ilman huoltajaa jäävien lasten toimeentuloa. Lisäksi on käytössä eläkkeitä, joita myönnetään liikennetapaturmien uhriksi joutuneille. Sotilastehtävissä vammautuneille on omat eläkkeensä, samoin kuin tapaturmia työssään kohdanneille. Kaikille eläkemuodoille on omat kattavuus- ja määräytymisperusteensa sekä erilaiset tilannekohtaiset soveltamiskäytäntönsä. Niiden rahoitus, hallinto ja toimeenpano vaihtelevat.

Tässä kirjassa huomio on lakisääteisissä eläkkeissä ja tarkastelun kohteena on lakisääteisen eläketurvan koko kirjo. Puhumme eläkkeensaajista laajassa merkityksessä, joskin käytettävissä oleva aineisto asettaa aina omat rajoituksensa. Eläkerekistereistä käsin katsottuna ”eläkeläisten” kohdejoukko näyttyy kaikkein laajimmillaan: kaikki henkilöt, joille maksetaan jotakin eläkettä, kirjautuvat lähtökohtaisesti eläkkeensaajiksi. Koska eläkkeensaajista osa on työssä tai eläkkeen saamisella on heidän pääasiallisen toimintansa näkökulmasta katsottuna vain vähäinen merkitys, on tarpeen tehdä joitakin rajauksia.

Ensinnäkin kohdejoukkona ovat Suomessa asuvat henkilöt. Rajaamme tässä kirjassa eläkkeensaajien joukosta pois sellaiset henkilöt, jotka saavat vain sotilasvamma-, liikenne- ja tapaturmavakuutuseläkettä. Eläkkeensaajiksi emme myöskään lue osa-aikaeläkettä saavia, koska tämän eläkkeen myöntämisperusteissa yksi tärkeä edellytys on työnteon jatkuminen. Myös ne henkilöt, jotka saavat vain perhe-eläkettä rajataan pois tarkastelusta. Kirjassa tarkastellut eläkkeensaajat ovat Suomessa asuvia ihmisiä, jotka saavat heille henkilökohtaisesti myönnettyä vanhuuden, työttömyyden tai työkyvyttömyyden perusteella maksettavaa eläkettä.

Kun tutkimme toimeentuloa, otamme huomioon kotitalouden, jossa eläkkeensaaja asuu ja elää. Perinteisesti kotitalouden luokittelu – esimerkiksi määrittäminen eläkkeensaajataloudeksi – tapahtuu sen mukaan, mikä on kotitalouden viiitehenkilön eli käytännössä eniten ansaitsevan henkilön pääasiallinen toiminta. Käytämme tätä vakiintunutta määrittelyä. Toinen vaihtoehto olisi lukea kaikki ne kotitaloudet eläkkeensaajatalouksiksi, joissa on vähintään yksi eläkkeensaaja. Näin eläkeläistalouksiksi kuitenkin luettaisiin myös sellaisia talouksia, joissa käydään töissä ja joissa suurin osa tuloista on muuta kuin eläketuloa. Ratkaisu vaikuttaa jossain määrin eläkeläisistä saatavaan kuvaan: yksin asuvat eläkkeensaajat ovat aina eläkkeensaajatalouksia, mutta useamman henkilön talouksista jää huomiotta sellaisia talouksia, joissa eläkkeensaaja asuu häntä korkeampia ansiotuloja saavan kanssa. Pienitulo-

suuden tarkastelussa teemme kuitenkin poikkeuksen tästä perussäännöstä; köyhyysriskiarvioissa kaikki henkilöt ovat mukana omalla sosioekonomisella asemallaan.

1.3 Eläkkeistä käytävä keskustelu

Eläkkeiden perustehtävä on turvata toimeentuloa, mutta eläkkeiden taso on aina poliittinen kysymys. Yksi suomalaisten hyvinvointivaltiomieliä koskevien tutkimusten keskeisiä tuloksia on ollut kansalaisten ja poliittisten päätöksentekijöiden välisten näkemyserojen kasvu (Forma 2006, Forma ym. 2007, Muuri 2008, Kallio 2010). Päätäjien ja kansalaisten eläketurvaa koskevista näkemyseroista on vain rajallisesti tutkittua tietoa, mutta siltä osin kuin tietoa on, se tuntuisi vahvistavan tällaista näkemystä. Yksinkertaistaen: kansalaisia liikuttaa huoli eläketurvan pienyydestä, päätöksentekijöitä sen kalleudesta.

Lehtien mielipidesivuilla näkyvien kirjoitusten perusteella keskeinen eläkkeensaajia vaivaava kysymys liittyy indekseihin. Monet eläkkeensaajat ja eläkeläisjärjestöjen edustajat ovat suivaantuneet 1990-luvulla toteutetusta työeläkeindeksin muutoksesta ja kaipaavat eläkkeiden tarkistukseen suurempaa painoa ansiotulojen kehitykselle. Myös eläkkeiden ja ansiotulojen erilaisesta verotuksesta kirjoitetaan yleisönosastoihin tavan takaa ja peräänkuulutetaan eläkkeensaajien oikeudenmukaisempaa kohtelua. Nuorten ja työikäisten keskuudessa näkyvä kansalaiskeskustelun aihe on eläketurvan tason heikentyminen tulevaisuudessa ja siitä seuraava kysymys omaehtoisen säästämisen tarpeesta.

Päätöksentekijöiden kiinnostuksen kohteet näyttävät kansalaisten silmissä erilaisilta. Jos eläkeindeksin korjaamiseen on otettu kantaa, se on nähty kalliina toimenpiteenä tilanteessa, jossa ennemminkin pitäisi huolehtia eläkemenojen kasvun rajoittamisesta. He katselevat eläketurvaa ja verotusta usein siitä näkökulmasta miten politiikka tukee tai kannustaa työntekoa. Tulevassa kehityksessä päätöksentekijöitä tuntuu huolettavan eläketasoa enemmän eläkevakuutusmaksuihin ja -menoon liittyvä nousupaine.

Olisi silti yksinkertaistavaa esittää, että päätöksentekijät toimisivat kansalaisten tahdon vastaisesti. Ei myöskään pidä ajatella, että kansalaiset tai päätöksentekijät olisivat yhtenäisiä ryhmiä, joilla on yhteinen näkemys eläkepolitiikan prioriteeteista. Keskustelunaiheet eivät myöskään ole eriytyneet, sillä eläkepolitiikan ytimeen kuuluu se, että toimeentulokysymys on esillä kaikissa ratkaisuisissa.

Siltikin, kun eläkkeistä puhutaan, niistä puhutaan enemmän kielteiseen tai epäuskoiseen sävyyn. Eläketurvan tasosta käytävä kansalaiskeskustelu muodostaa tälle kirjalle yhden lähtökohdan. Tutkimuksen kielelle käännettynä kysymys on eräänlai-

sesta heikentymisteesistä, josta voi johtaa monia tutkimuskysymyksiä. Onko eläkkeiden ostovoima säilynyt? Onko eläkeläisten köyhyys kasvanut? Onko eläketurvan varassa elävien ihmisten suhteellinen asema heikentynyt?

1.4 Aikaisempi tutkimustieto kirjan lähtökohtana

Eläkkeen historiallinen perustelu liittyy niukkoihin tai jopa olemattomiin toimeentulomahdollisuuksiin silloin kun elantoa ei ole voinut saada työnteolla. Vanhuus, työkyvyttömyys ja perheenelättäjän kuolema merkitsivät vielä 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla helposti elämää köyhyudessa. Tuloerot olivat suuret. Eläketurvaa ryhdyttiin kehittämään Suomessa kansainvälisesti verraten varsin myöhään. Eläkelainsäädännön aikaansaaminen 1950- ja 1960-luvuilla muutti tilannetta radikaalisti ja vaikutti suuresti vanhuudenajan köyhyden vähenemiseen. Muutos oli mittava ja tapahtui verraten lyhyessä ajassa. Kun vielä 1950-luvun alussa ikääntyneen väestön taloudellinen asema ei ollut kaksinen, 1980-luvulla Suomi oli OECD-maiden tulonjakovertailuissa noussut tasaisimman tulonjaon ja vähäisimmän köyhyyden maiden joukkoon ja vanhuusköyhyys oli pienentynyt hämmästyttävän alhaiselle tasolle (Atkinson ym. 1995).

OECD:n tuoreimman vertailun mukaan tuloerot ovat kasvaneet useimmissa OECD-maissa, Suomessa muita maita nopeammin, vaikka Suomi on yhä pienten tuloerojen maa (OECD 2008, OECD 2011). Kehittyneiden maiden vertailuissa on todettu, että 65 vuotta täyttäneen väestön suhteellinen asema parani 1970-luvulta 90-luvun puoleenväliin asti, mutta sen jälkeen pysähtyi tai heikentyi (Förster 2007). Suomessa 1990-luvun ja 2000-luvun kehitys on yhtäältä nostanut väestön keskimääräisiä tuloja, mutta toisaalta kasvattanut tuloeroja samalla kun tuloköyhyys on lisääntynyt (Tilastokeskuksen tulonjakoaineistot). Tuloerojen kasvun ja köyhyyden lisääntymisen taustalla ovat olleet talouden ja työllisyyden muutokset sekä erityisesti verotukseen tehdyt rakenteelliset muutokset (Riihelä 2009). Muuttuneeseen tilanteeseen on vaikuttanut lisäksi pyrkimys hillitä sosiaalietuuksien kasvua (Kautto 2002; Vaarama ym. 2010).

Monet sosiaalipoliitikot ovat tulkinneet tuloerojen kasvua seurauksena suunnanmuutoksesta, jossa hyvinvointivaltion kehittämisestä luovuttiin yritysten kilpailukyvyyn takaamiseksi (esim. Julkunen 2002, Kantola 2002, Heiskala & Luhtakallio 2006, Rantala & Sulkunen 2006). Erityisesti suurituloiset ovat onnistuneet kasvattamaan tulojaan, mutta veronalennusten ja hyvän ansiökehityksen oloissa myös työssäkävien tulot ovat kehittyneet suotuisasti. Tulonsiirtojen varassa olevat eivät

kuitenkaan ole pysyneet vauhdissa mukana, minkä takia eriarvoisuus on kasvanut (Saari 2011, Vaarama ym. 2010).

Väestötasolla havaitut muutokset eivät kuitenkaan välttämättä näy samanlaisina kaikissa väestöryhmissä. Eläketurvakeskuksen julkaisemassa edellisessä kokonaiskatsauksessa (Uusitalo 2006) tarkasteltiin kehitystä vuosien 1990 ja 2004 välillä ja todettiin, että eläkkeet ja niiden ostovoima olivat kehittyneet suotuisasti. Eläketulojen jakauma oli kehittynyt aikaisempaa tasaisemmaksi, kun ylimmän tulonsaajakymmenyksen osuus eläketulosta oli pienentynyt. Eläkkeensaajien suhteellinen asema parani lamavuosina, mutta heikentyi sen jälkeen. Bruttotuloilla mitaten eläkkeensaajien suhteellinen tuloasema oli samalla tasolla vuonna 2004 kuin vuonna 1990, mutta nettotuloilla mitaten hieman heikompi. Vuonna 2004 eläkeläisten toimeentulon taso oli keskimäärin 70 prosenttia ammatissa toimivien kotitalouksien tasosta. Köyhyysriski oli kuitenkin noussut tarkastelujakson loppupuolella ja oli 2000-luvun puoliväliä lähestyttäessä samaa tasoa kuin koko väestössä keskimäärin. Kansainvälisesti katsottuna pärjäsimme vielä kohtuullisen hyvin, sillä eurooppalaisessa vertailussa köyhyysriski oli 2000-luvun alkupuolen tilanteen perusteella edelleen pienimpien joukossa. Huono-osaisimmiksi eläkkeensaajiksi osoittautuivat tehdyssä tarkastelussa nuoremmat työkyvyttömyyseläkkeensaajat ja ikääntyneet lähinnä kansaneläkkeen varassa elävät naiset.

Suomessa viimeksi julkaistu laajempi tutkimus eläkkeensaajien toimeentulosta on perustunut kaikki tulot sisältävään tulonjaon kokonaisuuteen ja kattanut samat vuodet 1990–2004 (Rantala ja Suoniemi 2007). Tutkimus osoitti, että eläkkeensaajien tulot olivat kehittyneet muita sosiaaliturvan varassa olevia ryhmiä suotuisammin. Eläkeläistalouksien joukossa tuloerot olivat kasvaneet samaa tahtia kuin koko väestössä. EU:ssa käytetyn köyhyysriskimittarin valossa suhteellinen tuloköyhyys eläkkeensaajatalouksissa oli lisääntynyt. Vuonna 2004 köyhyysriski eläkkeensaajien joukossa oli 13 prosenttia. Eläkeläisten köyhyys ei kuitenkaan ollut syventynyt, toisin kuin työttömillä ja opiskelijoilla. Ainakin vielä 2000-luvun alkupuoliskolla eläketulo oli edelleen ylivoimaisesti merkittävin tulonlähde kaikkien eläkkeensaajien keskuudessa, joskin eri tuloryhmillä lakisääteisen eläkkeen merkitys vaihteli. Huono-osaisiksi ryhmiksi Rantalan ja Suoniemen tutkimuksessa paikantui työkyvyttömyyseläkkeiden varassa elävät miehet, yksin asuvat eläkkeensaajat ja iäkkäimmät naiset.

Tälle kirjalle aikaisemmat tutkimukset muodostavat hyvän pohjan ja kiinnostavan vertailukohdan. Yhtäältä on mahdollista seurata kehitystä eläkkeensaajaväestössä aikaisemmin käytettyjen mittareiden ja aineistojen avulla. Toisaalta on mahdollista nostaa esille uusia kohdennettuja kysymyksiä. Kun tarkastelussa on koko

2000-luku, on kiinnostavaa nähdä jatkuiko tuloerojen kasvun trendi, mitä on tapahtunut eläkkeensaajaväestön köyhydessä ja asemassa muihin verrattuna sekä kuinka Suomen tilanne on mahdollisesti muuttunut suhteessa muihin EU-maihin. Uusiina kysymyksinä tarkastelemme eläkkeiden jakautumista aikaisempaa tarkemmin, eläkkeensaajaväestön omia kokemuksia toimeentulosta ja laajennamme EU-vertailua kattamaan myös uusia jäsenmaita. Koska eläkkeensaajaväestö kattaa lähes neljänneksen koko Suomen väestöstä, tuloksilla on kiinnostavuutta myös suomalaisen hyvinvointivaltion kehityksestä käytävissä keskustelussa.

1.5 Arviointiasetelma

Koska eläkepolitiikan tavoitteena on sekä köyhyden estäminen että toimeentulon jatkuvuuden turvaaminen on arvioitava eläkkeiden absoluuttista tasoa ja myös eläkkeensaajien suhteellista asemaa. Eläkelainsäädännössä tai Suomen kansallisesa eläkestrategiassa (STM 2005) ei kuitenkaan ole selkeästi määritelty millä tasolla eläkkeiden tulisi olla. Perustuslakiin on kirjattu velvoite perustoimeentulon turvasta, mutta siinä ei määritellä tarkemmin milloin turva on riittävä. Velvoite tulkitaan kuitenkin vahvemaksi kuin viimesijainen tarveharkintainen turva (Sakslin 2008).

Arajärven (2008) ja Sakslinin (2008, 199) mukaan perustuslain 19 § asetettua perustoimeentulon turvan vaatimusta täyttävät sekä kansaneläke- että työeläkejärjestelmä. Julkisen vallan, viime kädessä valtion, vastuulla on taata perustoimeentulo vanhuuden, työkyvyttömyyden tai huoltajan menetyksen tilanteessa. Valtion vastuun toteutus tapahtuu kansaneläkkeen avulla. Perustoimeentulon turvan taso määräytyy poliittisesti. Kansaneläkejärjestelmän roolin muutosten jälkeen työeläkkeestä on tullut monelle eläkkeensaajalle ainoa ja tärkein tulonlähde ja sen voi tästä syystä nähdä Arajärven mukaan oikeudellisessa mielessä osana perustoimeentulon turvaa.

Myöskään työeläkejärjestelmässä ei ole määritelty eläketurvalle mitään vähimmäistasoa, joka tulisi ylittää. Työeläketurvan lähtökohtana on ansaintaperiaatteen mukaisesti turvata tuloihin verrattuna kohtuullinen toimeentulon jatkuminen eläkkeelle siirryttäessä. Teivo Pentikäisen (1997) mukaan työeläkejärjestelmän liikkelelähden jälkeen päämääräksi tuli vähitellen, että työeläke voisi parhaimmillaan eli täyden 40 vuoden kokopäiväisen työn jälkeen olla noin 60 prosenttia eläkettä edeltävistä ansioista (loppupalkasta). Eläkkeiden yhteensovituksella varmistettiin, ettei eläke olisi tätä tasoa korkeampi. Nykyinen eläkkeensaajien joukko on vielä valta-

osin niitä, jotka ovat kartuttaneet työeläkettään Pentikäisen periaatteiden ja vanhojen eläkelakien mukaisesti.¹

Uusien työeläkelakien astuttua voimaan vuodesta 2005 alkaen työeläke karttuu vuosiansioiden ja niiden ajoittumisen mukaan, eikä mitään ohjaavaa tai normatiivista korvausastetavoitetta ole enää asetettu. Teivo Pentikäisen ajoista eläkelupaus on muuttunut koko työuran huomioivaksi laskentasäännöksi.

Lähtötason ohella tärkeä kysymys on miten eläketurva kehittyy eläkkeellä ollessa. Jonkinlainen indeksointi tarvitaan, jottei eläkkeen ostovoima ajan kuluessa häviä. Kansaneläkkeet indeksoidaan hintakehityksen mukaan (kansaneläkeindeksi). Työeläkkeissä on käytössä työeläkeindeksi, jossa ansiotason muutoksen paino on 20 prosenttia ja hintojen muutoksen paino 80 prosenttia. Kansaneläkeindeksistä tai indeksien eroista ei juuri käydä keskustelua, sen sijaan työeläkkeiden indeksointi on ollut pysyvä keskustelunaihe. Erityisesti on ollut esillä kysymys siitä missä määrin työeläkkeiden tarkistuksessa tulisi seurata ansiotason muutoksia (ks. Laesvuori ym. 2009).

Voidaan todeta, ettei eläkepolitiikassa ole yksiselitteisiä vertailukohtia eläketurvan onnistumisen arvioinnille. Eläkkeelle siirtyvän kannalta eläkelupaus koskee perustoimeentulon turvaa ja ansainta- tai vakuutusperiaatteen noudattamista, ei jotain tiettyä eläketasoa tai korvaussuhdetta. Keskimääräiset eläketasot voivat siitä huolimatta tarjota hyödyllistä pohjatietoa. Tasotarkastelujen ohien on kuitenkin syytä soveltaa erilaisia vertailuja ja kiinnekohtia, jotka auttavat tulkitsemaan eläketurvan kehityksen suuntaa.

1.6 Vertailukohteet

Tärkein kirjaan valittu tapa arvioida eläkkeensaajien tilannetta on verrata sitä muihin väestöryhmiin. Olennainen vertailukohta eläkkeensaajaväestölle on ammatissa toimiva väestö, toisin sanoen palkansaaajat ja yrittäjänä toimivat. Lähtökohtaisesti eläkkeensaajien keskimääräisen tulotason ei tulisi yltää ammatissa toimivien tasolle, mutta vaikeampi kysymys onkin sitten se kuinka kaukana tästä tasosta eläkkeensaajien tulisi olla. Kun verrataan keskimääräistä eläkettä keskimääräiseen ansiotasoon, saadaan kuva siitä vaihteluvälistä, jolla taso on ollut tarkasteltavalla ajanjaksolla. Tällaisen vertailun yhteydessä on otettava huomioon talouden suhdannevaihtelut: talouskehityksen kannalta hyvinä aikoina keskimääräiset ansiotulot ta-

¹ Keskimääräiset omaeläkkeiden korvausasteet eläkkeelle siirtyneillä ovat hyvin lähellä Pentikäisen tavoittelemia suhdelukuja (ks. tietolaatikko 8).

paavat kasvaa eläketuloa nopeammin, huonoina aikoina taas voi käydä päinvastoin. Perspektiiviä on joskus haettava pitkältäkin ajanjaksolta. Luonnollinen vertailukohde ovat myös muut ilman työtuloja elävät väestöryhmät kuten työttömät ja opiskelijat.

Toisen arviointitavan eläkkeiden riittävyden ja tuloasemaa koskevan kehityksen tulkitsemiseksi tarjoavat eläkkeensaajat itse. Kirjassa hyödynnämme eläkkeensaajien omia arvioita tulojensa riittämisestä menojen kattamiseen. Kun samaan aikaan on saatavilla tieto sekä tuloista että kokemuksista, on mahdollista saada tarkempi kuva toimeentulosta. Eläkkeensaajat ovat suuri ja toisaalta heterogeeninen väestöryhmä ja monet heistä tulevat toimeen palkansaajan näkökulmasta ehkä yllättävänkin pienillä tuloilla. Aikaisemmin on tutkimuksissa todettu kulutuksen vähentävän eläkkeelle siirryttäessä ja eläkeläisten kulutuksen olevan hieman toisenlaisia kuin aktiivi-ikäisillä (Niemelä 2008, Ahonen 2009). Kulutuserojen ja kulutustotumusten muutosten takia pienet tulot eivät siis aina kerro toimeentulovaikeuksista. Toisaalta korkeillakin eläketuloilla saatetaan vaatia eläkkeiden parannuksia. Taloudellisesti huono-osaisimmiksi eläkkeensaajiksi voitaneen katsoa ne, joilla on sekä matalat tulot että vaikeuksia menojen kattamisessa.

Kolmannen kiinnekohdan eläkkeensaajien aseman arvioinnille tarjoavat kansainväliset vertailut. Suomi on osa Euroopan unionia ja arvioimme eläkkeensaajien asemaa vertaamalla sitä muiden jäsenmaiden eläkkeensaajien tilanteeseen. Vertailua tehdään erilaisten tunnuslukujen avulla, muun muassa vertaamalla 65 vuotta täyttäneiden tuloja työkäisten tuloihin ja laskemalla erilaisia köyhyysriskilukuja sekä huomioimalla kokemuksia.

1.7 Kirjan rakenne

Tämän johdantoluvun jälkeen kirjan kontekstia tarkemmin valottavassa luvussa tarjotaan perustietoa tarkastelun kohteena olevasta eläkkeensaajaväestöstä. Työeläkkeiden nykyinen taso heijastaa mennyttä aikaa työmarkkinoilla ja eläkesäännöissä. Lisäksi on tärkeää huomioida, että eläkkeensaajien joukko muuttuu vähitellen. Koska edellisestä kokonaiskatsauksesta on kulunut viisi vuotta, nostetaan luvussa 2 esille myös tällä ajanjaksolla tapahtuneita muutoksia eläkepolitiikassa.

Varsinainen aineistopohjainen tarkastelu aloitetaan kolmannessa luvussa arvioimalla eläkkeiden tasoa ja kehitystä. Aineistona ovat Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen tilastorekisterit, joiden avulla on ollut mahdollista kartoittaa koko kymmenluku vuodesta 2000 vuoteen 2010. Yhtäältä tarkastellaan koko eläkkeen-

saajien joukkoa (ns. eläkekanta) eri vuosina, toisaalta sitä osajoukkoa, joka on siirtynyt eläkkeelle tarkasteluvuotena. Kumpaakin tarkastelutapaa voi luonnehtia rakenteelliseksi enemmän kuin dynaamiseksi (kirjassa tosin esittelemme myös eläketulon kehitystä yli ajan samoilla ihmisillä). Kiinnostuksen kohteena on eläkkeiden reaaliarvon kehitys. Eläkkeensaajien välisiä eroja kuvataan huomioimalla muun muassa ikä, sukupuoli, eläkelaji, asema eläkejakaumassa sekä asuinpaikka. Eläketuloa vertaillaan myös keskimääräisiin ansiotuloihin, jolloin saadaan tieto eläkkeiden suhteellisen tason muutoksesta.

Kirjan neljännessä luvussa näkökulmaa laajennetaan ottamalla eläkkeiden lisäksi huomioon muutkin tulot, saadut ja maksetut tulonsiirrot ja eläkkeensaajan kotitalous. Tarkastelun kohteena ovat kotitalouden koon ja rakenteen huomioivat käytävissä olevat tulot (ns. ekvivalentti tulo). Luku perustuu Tilastokeskuksesta saatuihin tulonjakotilaston tietoihin vuosilta 2000–2009. Kiinnostuksen kohteena on se, mistä tulot muodostuvat ja miten ne jakautuvat. Näin saadaan kuva eläkkeen merkityksestä eläkkeensaajien toimeentulossa, sekä keskimäärin että eri tuloasemissa olevissa eläkkeensaajaryhmissä. Samalla on mahdollista arvioida pienituloisuuden kehitystä. Artikkelissa myös verrataan eläkkeensaajien tilannetta ammatissa toimiviin ja sosiaaliturvan varassa oleviin.

Kirjan viidennessä luvussa eläkkeensaajien toimeentuloa arvioidaan heidän omien kokemustensa avulla. Aineistona ovat aikuisväestölle suunnatut hyvinvointikyselyt, jotka on toteutettu vuosina 2004, 2006 ja 2009. Näkökulmana on eläkkeensaajien oma tuntuma siihen, onko toimeentulo eläkkeensaajana helppoa vai hankalaa. Tarkastelussa on yhtäältä toimeentulokokemusten muutos 2000-luvulla, toisaalta sen vertaaminen miten tieto tuloista ja kokemuksista käy yksiin. Eläkkeensaajan toimeentulokokemuksia verrataan myös työssä käyviin, työttömiin ja opiskelijoihin.

Kirjan kuudennessa luvussa tarjotaan vertailutietoa EU-maista. Aineistona käytetään eurooppalaista tilastorekisteriä sekä uutta tulonjako- ja elinolotilastoa, joka oli saatavilla kirjamme ajanjakson loppupuolelta vuosilta 2006–2009. Aineiston luokittelujen ja vertailukelpoisuuden takia joudumme tyytymään ikäryhmittäiseen tarkasteluun, joten pääasiallisen huomion kohteeksi on otettu 65 vuotta täyttäneet. Vertailukelpoisella aineistolla voidaan arvioida tämän ikäisten suomalaisten eläkkeensaajien rahatuloa ja ostovoimaa muiden maiden samanikäisiin. Aineisto mahdollistaa myös työikäisten ja 65 vuotta täyttäneiden välisten erojen tarkastelun, tulojonjaon tasaisuuden vertailun ja erilaiset köyhyysriskivertailut.

Kirjaan sisältyy näiden artikkelien lisäksi joukko tietolaatikoita, joihin on koottu artikkeleita täydentäviä tilastotarkasteluja ja tarkempaa kohderyhmäkohtaista tietoa. Tietolaatikoihin on kerätty myös eläkejärjestelmää koskevaa faktatietoa. Tietolaatikat on sijoiteltu joko artikkelien väliin tai aiheesta riippuen myös artikkelien lomaan eri puolille kirjaa. Kirjan päättää yhteenveto keskeisistä tuloksista.

KIRJALLISUUS

Ahonen, K. (2009) Eläkeläiset ja työssäkäyvät kuluttajina. Hyvinvointikatsaus 4/2009. Tilastokeskus. 17–20.

Arajärvi, P. (2008) Muuttuva kansaneläke – virtaviivaistettiin periaatteetkin? Teoksessa Robert Hagfors, Katri Hellstén ja Maija Sakslin (toimittajat). Suomen kansan eläke. Kansaneläkelaitos 2008, 60–85.

Atkinson, A., Rainwater L. and Smeeding T.M. (1995) Income Distribution in OECD Countries: Evidence from the Luxembourg Income Study. Social Policy Studies No 18 Paris: OECD.

Forma, P. (2006) Niin hyvinä kuin huonoinakin aikoina: Suomalaisten sosiaalipolitiikkaa koskevat mielipiteet vuonna 2004. Teoksessa Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2006. Helsinki Stakes, 160–184.

Forma, P., Kallio, J., Pirttilä, J. ja Uusitalo, R. (2007) Kuinka hyvinvointiyhteiskunta pelastetaan? Kyselytutkimus kansalaisten valinnoista. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 89, Helsinki. Kansaneläkelaitos.

Förster, M.F. (2007) Trends in income development, poverty and pension distribution among the older population: new evidence. Teoksessa Bernd Marin and Asghar Zaidi (eds.) Mainstreaming Ageing. Indicators to Monitor Sustainable Policies. Public Policy and Social Welfare Series Volume 32, European Centre, Vienna. Ashgate, 197–216.

Heikkilä, M. ja Kautto, M. (toim.) (2002) Suomalaisten hyvinvointi. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Heiskala, R. ja Luhtakallio, E. (toim.) (2006) Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Gaudeamus Kirja. Oy Yliopistokustannus University Press Finland.

Julkunen, R. (2002) Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Osuuskunta Vastapaino.

Kallio, J. (2010) Hyvinvointipalvelujärjestelmän muutos ja suomalaisten mielipiteet 1996–2006. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 108. Kansaneläkelaitos.

Kantola, A. (2002) Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Viestinnän julkaisuja 6. Helsingin yliopisto.

Laesvuori, A., Risku, I., Knutti, J., Keski-Heikkilä S. ja Uusitalo H. (2009) Työeläkkeiden indeksisuoja TEL:stä TyEL:iin. Eläketurvakeskuksen raportteja 2009:1. Helsinki.

Muuri, A. (2008) Sosiaalipalveluja kaikille ja kaiken ikää? Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 178. Helsinki.

Niemelä, M. (2008) Ikääntyvän väestön kulutustapojen muutokset vuosina 1966–2001. Teoksessa Eila Tuominen (toim.). Näkökulmia eläkeläisten hyvinvointiin – toimeentulosta kulutukseen ja ajankäyttöön. Eläketurvakeskuksen raportteja 2008:4. 31–63. Helsinki.

OECD (2008) Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries. Paris: OECD.

OECD (2011) Society at a Glance: OECD Social Indicators 2011 Edition. Paris: OECD.

Pentikäinen, T. (1997) Muisteluja ja kommentteja työeläkejärjestelmästä. Teoksessa Pekka Varoma (toim.) Eläkepolitiikka 2000-luvulle. Eläketurvakeskus ja Työeläkeläisten liitto, 11–159.

Rantala, J. ja Suoniemi, I. (2007) Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2007:2. Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 105.

Rantala, K. ja Sulkunen, P. (toim.) (2006) Projektityhteiskunnan käänköpuolia. Gaudeamus Kirja. Yliopistokustannus University Press Finland.

Riihelä, M. (2009) Essays on income inequality, poverty and the evolution of top income shares. VATTin julkaisuja 52.

Saari, J. (2011) Eriarvoisuus kasvun ja työllisyyden Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 76 (2011):1, 76–84.

Sakslin, M. (2008) Kansaneläke ja perustuslaki. Teoksessa Robert Hagfors, Katri Hellstén ja Maija Sakslin (toim.) Suomen kansan eläke. Kansaneläkelaitos 2008, 194–225.

STM (2005) Suomen kansallinen eläkestrategiaraportti 2005. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Uusitalo, H. (2006) Johdanto ja yhteenveto. Teoksessa Hannu Uusitalo (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2. Helsinki.

Vaarama, M., Moisio, P. ja Karvonen, S. (toim.) (2010) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2010.

2 Eläkkeet, eläkkeensaajat ja eläkepolitiikka

Mikko Kautto

2.1 Johdanto

Tässä kirjan muita lukuja taustoittavassa ja tukevassa artikkelissa esitetään aluksi hieman taustatietoa suomalaisista eläkkeensaajista. Lukuun on sisällytetty myös lyhyt kertaus suomalaisen eläketurvan kokonaisuudesta. Sen jälkeen kuvataan tarkemmin mitä politiikkamuutoksia on tapahtunut viimeisten vuosien aikana verotuksessa, kansaneläkejärjestelmässä ja työeläkejärjestelmässä. Eurooppalaisesta eläkepolitiikasta on tiivis tietolaatikko lukujen 5 ja 6 välissä.

2.2 Eläkkeensaajat ja eläkkeelle siirtyminen

Eläkkeensaajia on Suomen väestöön nähden verraten paljon ja tarkastellulla periodilla heidän lukumääränsä on kasvanut 15 prosentilla. Vuonna 2010 Suomessa oli 1,3 miljoonaa eläkkeensaajaa. Vuoteen 2000 verrattuna eläkkeensaajia oli liki 200 000 henkeä enemmän. Eläkkeensaajien joukossa on enemmän naisia kuin miehiä. Erityisesti vanhuuseläkkeiden saajien lukumäärä on kasvanut tasaisesti sekä miesten että naisten keskuudessa. Vanhuuseläkkeelle siirtyminen on kasvanut voimakkaasti erityisesti vuosikymmenen loppupuolella.

Työkyvyttömyyseläkettä saavien lukumäärä on viimeisen kymmenen vuoden ajan pysynyt kohtuullisen tasaisena. Vuonna 2010 heitä oli 259 000 henkeä. Merkitykseltään pienempiä eläkemuotoja kokonaiskuvan kannalta ovat työttömyyseläke, maatalouden erityiseläkkeet ja osa-aikaeläke. Työttömyyseläkettä saavien määrä on hieman pienentynyt ja tulee lähivuosien aikana pienentymään edelleen kun tämän eläkejärjestelyn piiriin ei enää vuodesta 2010 lähtien tule uusia työttömyyseläkkeen kriteerit täyttäviä ikäluokkia. Osana maataloudessa jo tapahtunutta rakennemuutosta myös maatalouden erityiseläkettä saavien määrä on kymmenessä vuodessa pienentynyt. (Taulukko 2.1.)

Taulukko 2.1.

Suomessa asuvat omaeläkkeensaajat eläkelajin ja sukupuolen mukaan vuosien 2000 ja 2010 lopussa.

	2000			2010		
	Miehet	Naiset	Kaikki	Miehet	Naiset	Kaikki
Vanhuuseläke	324 040	508 890	832 930	441 753	598 405	1 040 158
Työkyvyttömyyseläke	139 951	121 861	261 812	136 273	123 014	259 287
Työttömyyseläke	25 831	28 416	54 247	14 105	19 793	33 898
Maatalouden erityiseläke	17 987	22 845	40 832	9 696	14 625	24 321
Kaikki	489 836	658 167	1 148 003	589 679	733 079	1 322 758
Osa-aikaeläke	11 160	13 362	24 522	12 378	16 370	28 748

Henkilö voi samanaikaisesti saada usean lajin mukaista eläkettä. Taulukon luvut eivät siksi ole yhteenlaskettavissa. Kaikki -rivillä henkilö esiintyy vain kertaalleen.

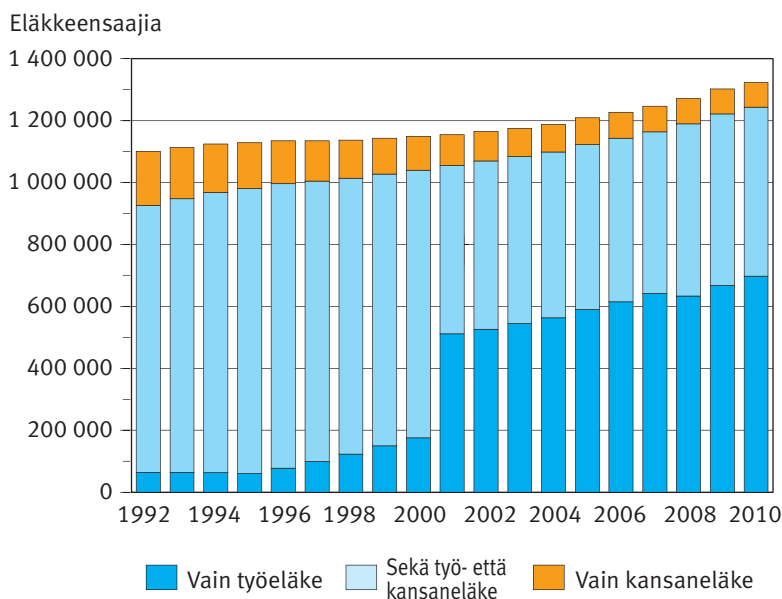
Lähde: Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen yhteistilastot.

Kuviosta 2.1 näkyy kansaneläkkeen ja työeläkkeen suhteellisen merkityksen muutos 1990-luvun alusta lähtien. Eläkkeensaajien lukumäärän kasvu johtuu ennen kaikkea työeläkkeensaajien määrän lisääntymisestä. Kahdessa vuosikymmenessä kansaneläkkeensaajien määrä on pudonnut yli miljoonasta 625 000 henkeen. Selitys tälle on pitkälti tekninen: kansaneläkkeen pohjaosa poistui vuosien 2000 ja 2001 välillä, kun työeläkkeestä tehtiin ensisijainen eläke-etuus. Vastaavasti 1990-luvun alkuun verrattuna niiden osuus, jotka saavat eläketuloa vain työeläkejärjestelmästä on noussut huomattavasti, alle kymmenesosasta yli puoleen.

Näiden muutosten seurauksena yhtäaikaisesti sekä kansan- että työeläkettä saavien määrä on tilastojen valossa vähentynyt yli 300 000 hengellä. Pohjaosan poisto ja työeläkkeen merkityksen vahvistuminen on tässä joukossa vähentänyt nimenomaan miesten osuutta. Samalla naisten osuus erityisesti vanhuuseläkeikäisinä molempien eläkkeiden saajina on kasvanut. Pelkästään kansaneläkettä saavien joukko on puolestaan ajan saatossa puolittunut nykyiseen noin 80 000 eläkkeensaajaan. Vähennyksen taustalla on naisille kertyneen työeläkeoikeuden merkityksen kasvu. Kun vielä parikymmentä vuotta aikaisemmin saajista suurin osa (62 %) oli iäkäämpiä naisia, nykyisin yhä suurempi osa pelkästään kansaneläkettä saavista on työikäisiä miehiä (34 %). Heitä on jopa vähän enemmän kuin 65 vuotta täyttäneitä naisia.

Kuvio 2.1.

Eläkkeensaajat eläkkeen rakenteen mukaan vuosina 1992–2010.

Suomessa asuvat eläkkeensaajat. Luvut eivät sisällä osa-aika- ja perhe-eläkkeensaajia.

Lähde: Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen yhteistilastot.

Toinen merkille pantava rakenteellinen muutos on tapahtunut eläkelajeissa. Kun vielä vuonna 2000 yleisin ensimmäinen eläkelaji, jolle siirryttiin, oli työkyvyttömyyseläke, vuonna 2010 kaikista eläkkeelle siirtyneistä yli puolet (60 %) siirtyi vanhuuseläkkeelle (kuviot 2.1 ja 2.2). Vuonna 2000 eläkkeelle siirtyi 52 000 henkeä. Heistä vajaa kolmannes siirtyi vanhuuseläkkeelle. Enemmistö eläkkeelle siirtyneistä siirtyi siis eläkkeelle ennen vanhuuseläkeiän saavuttamista, joko työkyvyttömyyden takia tai rakennemuutosta helpottamaan tarkoitettua työttömyyseläkkeen tai maatalouden erityiseläkkeiden avulla. Vuonna 2010 työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneitä oli suunnilleen yhtä paljon, mutta työttömyyseläkkeelle siirtyneiden määrä oli enää kolmasosa ja maatalouden erityiseläkkeelle siirtyneiden määrä puolet siitä mitä vuosikymmenen alussa. Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden määrä sen sijaan on vuodesta 2000 yli kaksinkertaistunut.

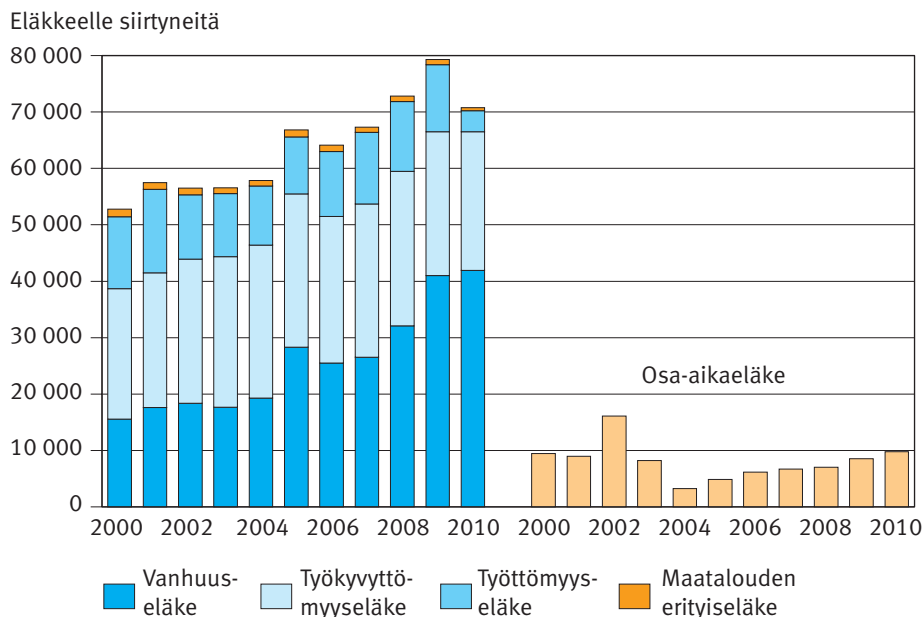
Vanhuuseläkkeiden kasvun taustalla on ikärakenteen muutos. Joustavan eläkeiän tultua käyttöön vuoden 2005 jälkeen vanhuuseläkkeelle on lisäksi saattanut siirtyä eri-ikäisiä henkilöitä. Vuonna 1945 syntyneet täyttivät 63 vuotta vuonna 2008. Vuosi 2009 oli eläkkeelle siirtymisessä ennätysvuosi, kun uusia eläkkeitä alkoi mil-

tei 80 000. Näistä vanhuuseläkkeitä oli 42 000. Vuotta 2010 koskevien tietojen valossa eläkkeellesiirtyminen on tästä tasosta laskenut. Kuvion 2.2 mukaan siirtyjiä oli viimeisenä tilastovuotena 70 000 henkeä, millä tasolla sen ennakoidaan jatkuvan lähivuosina. Ikärakenteen vaikutus näkyy jossain määrin myös osa-aikaeläkkeen suosion kasvuna vuosikymmenen loppupuolella.

Tieto eläkelajeissa tapahtuneista muutoksista on arvioinnin kannalta sikäli tärkeää, koska keskimääräiset eläketasot eri eläkelajeissa poikkeavat toisistaan. Vanhuuseläkkeet ovat keskimäärin tasoltaan työkyvyttömyyseläkkeitä korkeampia, joten eläkelajien yleisyydessä tapahtuneilla muutoksilla on oma keskieläkettä korottava vaikutuksensa.

Kuvio 2.2.

Vuosina 2000–2010 eläkkeelle siirtyneet eläkelajin mukaan.

Lähde: Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen yhteistilastot.

Tietolaatikko 1. Eläkkeelle siirtyneiden työura

Vuonna 2010 siirtyi 70 500 henkeä työeläkkeelle. Ennen eläkkeelle siirtymistään he olivat työskennelleet työeläkelakien piirissä keskimäärin 32,2 vuotta. Kaikista työeläkkeelle siirtyneistä vanhuuseläke alkoi noin 42 000 henkilöllä. Vanhuuseläkkeelle siirtyneille työhistoriaa oli kertynyt keskimäärin 35,3 vuotta. Miesten työurat ovat olleet naisten työuria pidempiä. Mediaaniluvut ovat keskiarvolukuja korkeampia. Yli 50 prosentilla vanhuuseläkkeelle siirtyneistä oli takanaan vähintään 38,2 vuotta kestänyt työura. Keskiarvolukuja laskevat työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden vajaat työurat.

Työeläkkeelle vuonna 2010 siirtyneiden työurat.

	Keskimääräinen työuran kesto, vuosia
Kaikki työeläkkeelle siirtyneet	
Kaikki	32,2
Miehet	33,2
Naiset	31,3
Mediaaniura	35,6
Vanhuuseläkkeelle siirtyneet	
Kaikki	35,3
Miehet	36,6
Naiset	34,0
Mediaaniura	38,2

Taulukon luvut perustuvat ETK-KELA -yhteistilastorekisteriin sekä työsuhde- ja ansaintarekistereihin. Työuran pituuteen on laskettu kaikki eläkettä kartuttava aika työeläkelakien mukaan tehdystä palvelusta sekä yrittäjävakuutuksista. Taulukon luvuissa on lisäksi mukana työskentelyaika alle 23-vuotiaana, vaikka se ei vuoteen 2005 asti kartuttanutkaan eläkettä. Työurassa on mukana sekä yksityisen että julkisen sektorin työhistoria ennen eläkkeen alkamista. Osa eläkkeellä olevista jatkaa työskentelyä myös eläkkeellä ollessaan. Tämä työskentely ei ole mukana näissä luvuissa.

2.3 Eläkkeellä olo

Väestön ikärakenteen muutoksen ohella on nostettava esille 1990-luvun laman jälkeen tapahtuneet huomattavat muutokset eri ikäryhmien pääasiallisessa toiminnassa. Tätä voidaan kuvata eläkkeelläolosteilla, joskin on hyödyllistä pitää kuvassa mukana myös työttömien väestöosuudet. Eläkkeellä ollaan 55 vuotta täyttäneissä ikäryhmissä selvästi harvemmin kuin tarkastelujakson alussa. Vähentymiseen ovat vaikuttaneet monet tekijät, myös tehdyt politiikkamuutokset. Kuviossa 2.3 on jaettu ikäänntyneet työkikäiset 60 vuotta täyttäneisiin ja heitä nuorempaan viisivuotiskäryhmään, 55–59-vuotiaisiin. 60 vuotta täyttäneiden yhteenlaskettu eläkkeelläolo ja työttömänäoloaste kasvoi 1990-luvun puoliväliin tultaessa yli 80 prosenttiin asti. Tämän jälkeen eläkkeellä olevien osuus on hienoisesti laskenut, mutta työttömien väestöosuus ei juuri ole muuttunut. Silti vuonna 2010 edelleen melkein kaksi kolmasosaa tästä ikäryhmästä oli jo siirtynyt jollekin eläkkeelle. Myös nuoremmassa ikäryhmässä yhteenlaskettu eläkkeelläolo- ja työttömänäoloaste kasvoi 1990-luvun puoliväliin asti yltaen yli 50 prosentin tasoon. Tässä ikäryhmässä sekä eläkkeelläolo että työttömyys ovat vähentyneet. Vuonna 2010 niiden yhteenlaskettu osuus oli noin kolmannes.

Molemmissa ikäryhmissä eläkkeensaajien väestöosuuden lasku 1990-luvun puolivälin jälkeen selittyy pitkälti yksilöllisen varhaiseläkkeen poistamisella ja työttömyysputkijärjestelyjen muutoksilla (ks. Rantala 2007; Kyyrä 2010; Jauhiainen ja Rantala 2011). Erityisesti työttömyyseläkeputki tarjosi väylän pois työmarkkinoilta 1990-luvun laman aikana ja sen jälkeen. Kuviossa 2.3 tämä näkyy 55–59-vuotiaiden työttömyytenä ja vasta 60–64-vuotiailla työttömyyseläkkeenä. Tämän reitin merkitys on 2000-luvulla pienentynyt. Yhtäältä teollisuudessa suurten rakennemuutosten ja sopeutusten tarve ja määrä lienee laskenut. Ikärajamuutosten myötä ja toisaalta parantuneen työllisyystilanteen takia työttömyys on ollut pienempi ongelma kuin 1990-luvulla. Taustalla voi olla myös asenteiden muuttuminen ja työnantajien suurempi kustannustietoisuus iäkkäiden työttömyyteen johtavien saneeraustoitosten kustannuksista.

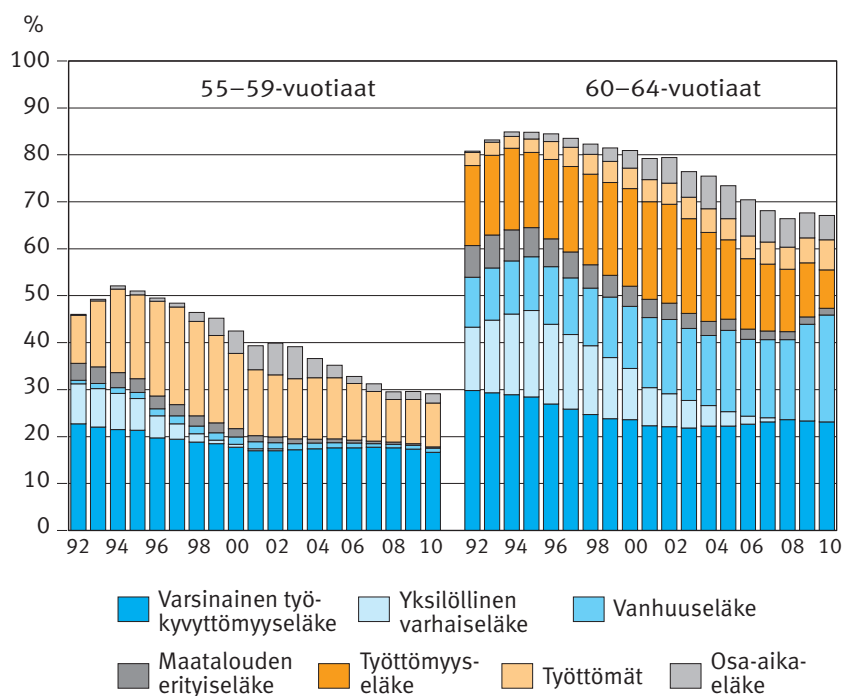
Yksilöllisen varhaiseläkkeen poistaminen näkyy kuviossa eläkemuotoa käyttäneiden osuuden vähittäisenä hiipumisena. Sama muutos näkyy viiveellä vanhemmassa ikäryhmässä. Kuvioista 2.3 näkyy toiseen suuntaan vaikuttavana ilmiönä osaaikaeläkkeen käytön kasvu 60 vuotta täyttäneiden keskuudessa ja toisaalta käytön ajallinen vaihtelu tätä nuoremmassa ikäluokassa. Jälkimmäiseen on vaikuttanut osaaikaeläkkeen ikärajoin tehdyt muutokset.

Sen sijaan työkyvyttömyyseläkkeellä oleminen 55 vuotta täyttäneiden keskuudessa ei näytä juurikaan muuttuneen 2000-luvun aikana. Työkyvyttömyyseläkkeellä

oleminen vähentyi jonkin verran 1990-luvulla, mutta 2000-luvulla työkyvyttömyyseläkkeellä olevien väestöosuudet näissä ikäryhmissä ovat jopa hienoisesti nousseet. Kuviossa 2.3 näkyy myös vanhuuseläkettä saavien osuuden kasvu. Vuonna 2010 60–64-vuotiaiden joukossa noin 20 prosenttia oli siirtynyt vanhuuseläkkeelle. Selitystä osuuden korkeudelle on haettava osaltaan julkisten eläkejärjestelmien yksilöllisistä eläkeistä, jotka määrittelevät vanhuuseläkkeelle siirtymistä tässä ikäryhmässä, joustavasta eläkeiästä 63 vuodesta lähtien ja varhennusoikeudesta 62-vuotiailla.

Kuvio 2.3.

55–64-vuotiaiden eläkkeensaajien ja työttömien väestöosuus vuosina 1992–2010.

Maatalouden erityiseläkkeet sisältävät sukupolvenvaihdos- ja luopumiseläkkeet, luopumiskorvauksen ja luopumistuen. Lähteet: ETK:n ja Kelan yhteistilastot, Työvoimapoliittinen aikakauskirja.

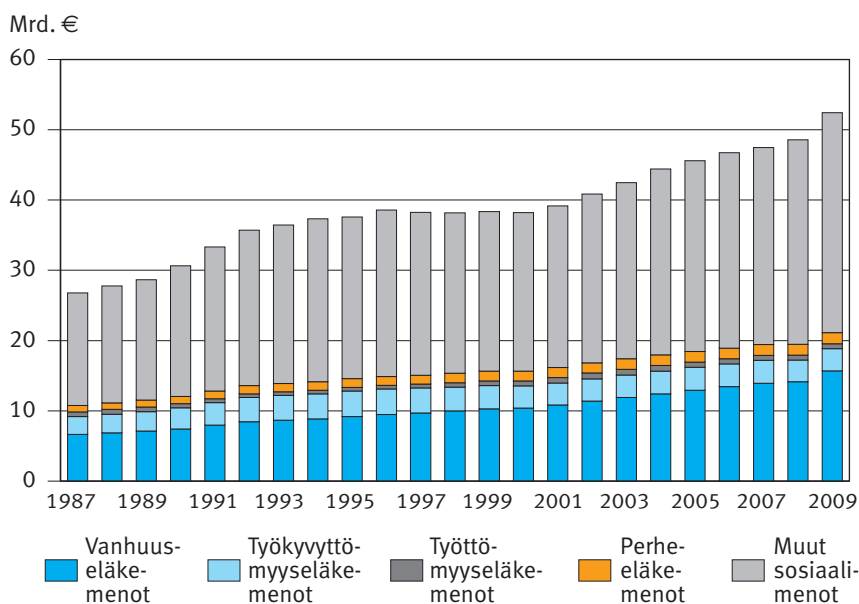
2.4 Eläkkeensaajan toimeentuloturva

Eläketurva on merkittävä osa sosiaaliturvaa paitsi saajamäärillä myös kustannuksilla mitattuna. Tuoreimman sosiaalimenotilaston mukaan sosiaaliturvan menot vuonna 2009 olivat 52,4 miljardia euroa (THL 2011). Asukasta kohden menot olivat 9 820 euroa. Sosiaalimenojen suhde bruttokansantuotteeseen oli 30,6 prosenttia. Tämä on 4,3 prosenttiyksikköä enemmän kuin vuotta aikaisemmin. Sosiaalimenojen kasvu 2000-luvun alussa on ollut merkittävää ja näkyy myös bruttokansantuotteeseen verrattuna. Reaalinen kasvu vuosikymmenen loppupuolella selittyy terveydenhuoltomenojen kasvusta, työttömyyden kasvusta ja eläkkeelle siirtymisen lisääntymisestä. Bruttokansantuoteosuuden kasvun taustalla on osaltaan finanssikriisin jälkeisen taantuman talouskehitys.

Sosiaalimenojen kasvu ei ole seurausta vain eläkemenojen kasvusta. Euroopalaisen sosiaalimenotilastoluokituksen mukaan eläkemenot olivat Suomessa 42,3 prosenttia kaikista sosiaalimenoista vuonna 2010 (kuvio 2.4). Eläkkeiden sosiaalimeno-osuus on pysytellyt kahden vuosikymmenen ajan tällä tasolla. Lakisääteiset eläkemenot olivat 22,5 miljardia euroa vuonna 2010 (Nyman & Kiviniemi 2011).

Kuvio 2.4.

Eläkemenot ja muut sosiaalimenot 1987–2009, miljardia euroa vuoden 2009 rahassa.

Lähde: Esspros tilastotietokanta, THL.

Eläketurvalle asetetut tavoitteet on todettu Kansaneläkelaisissa ja työeläkelaisissa. Lähtökohtaisesti perusturvasta tai välttämättömästä toimeentulon turvasta huolehditaan kansaneläkkeellä. Kansaneläkkeiden hallinnosta vastaa KELA. Kansaneläkkeen rahoitus on vuoden 2010 jälkeen työnantajan kansaneläkemaksun poistuttua puhtaasti verorahoituksen varassa. Kansaneläkettä maksetaan työkyvyttömyyden tai perheen huoltajan kuoleman takia tai 65 vuoden iän täyttämisen perusteella maassa asumisvuosien mukaan.

Työeläke puolestaan ansioperusteisena sosiaalivakuutuksena tavoittelee työhistoriaan ja tuloihin suhteutettua toimeentulon turvaa. Sen tavoite on turvata eläkettä edeltävään aikaan nähden kohtuullinen toimeentulon taso vanhuuden, työkyvyttömyyden ja perheenhuoltajan kuoleman varalta. Työeläke rahoitetaan pääsääntöisesti työnantajan ja työntekijän maksamilla työeläkemaksuilla. Yrittäjäeläkkeissä ja maatalouden eläkkeissä merkittävän osan kustannuksista maksaa valtio². Yksityisen sektorin työeläkejärjestelmän toimeenpano on annettu yksityisille eläkeyhtiöille, eläkesäätiöille ja -kassoille. Julkisen sektorin eläkkeiden maksamista hoitaa erityisesti Keva.

Vaikka järjestelmät ovat periaatteiltaan, rahoitukseltaan ja toimeenpanoltaan hyvin erilaisia, eläkkeensaajan kannalta tilanne on kohtuullisen yksinkertainen siksi, että kahden erilaisen eläkejärjestelmän ja useiden laitosten vastuulla olevia eläkeetuksia sovitetaan yhteen. Mikäli ihmiselle ei ole kertynyt työeläkeoikeutta, hän saa KELAn maksaman täyden kansaneläkkeen (vuonna 2011 yksinasuvalle 586,46 euroa kuukaudessa) mikäli asumisaikavaatimukset ja muut edellytykset täyttyvät. Mikäli työeläketurvaa on kertynyt riittäväksi katsottu määrä (vuonna 2011 yksinasuvalle 1 212,21 euroa kuukaudessa), kansaneläkettä ei makseta. Näiden raja-arvojen väliin jäävällä eläketuloalueella eläkkeitä sovitetaan yhteen niin, että jokainen ansaittu työeläke-euro vähentää maksettua kansaneläkettä. Työeläkettä puolestaan maksetaan viimeisen laitoksen periaatetta noudattaen vain yhdestä eläkelaitoksesta.

Eläkkeensaajan toimeentulon turvaksi on Suomeen luotu näiden pääjärjestelyjen tueksi eräitä lisäjärjestelyjä. Eläkkeen jäädessä pieneksi syntyy oikeus takueläkkeeseen, jonka tehtävänä on nostaa vähimmäiseläke poliittisesti riittäväksi katsottavalle tasolle. Takuueläke otettiin käyttöön maaliskuussa 2011 ja toistaiseksi sen käytöstä on vasta rajallisesti tietoa. Pienellä eläkkeellä elävälle merkityksellinen lisätukimuoto on eläkkeensaajan asumistuki. Asumistuen suuruus määräytyy kotitalouden tulojen ja asumisen kustannusten perusteella. Eläkkeensaajan asumistuki laskettiin pitkään mukaan eläkkeeksi, olihan se kohdistettu nimenomaan eläkkeel-

² Vuonna 2009 valtion osuus yrittäjäeläkkeiden kustannuksista oli 11 prosenttia ja maatalousyrittäjien ja sukupolvenvaihdoseläkkeissä 79 prosenttia. Lisäksi valtio maksoi kokonaan luopumiseläkkeet, -korvaukset ja -tuot.

lä olevien toimeentulon turvaksi. Vuodesta 2008 alkaen eläkkeensaajan asumistuki luetaan osaksi asumistukijärjestelmää eikä osaksi eläkettä. Kyse on määrittelymuutoksesta, mikä osaltaan muuttaa tässä julkaisussa annettua kuvaa eläkkeiden tasosta vuosina 2008–2010 verrattuna aikaisempiin vuosiin. Muutos näkyy erityisesti luvussa 3 esitetyissä kuvioissa. Eläkkeensaajan kannalta merkityksellisiä tukia tiettyissä tilanteissa voivat olla myös eläkkeensaajan hoitotuki (jota myöskään ei lueta enää eläkkeeksi vuodesta 2008 lähtien) ja veteraaneille suunnattu rintamalisä.

2.5 Eläkkeensaajan verotus ja sen muutokset

Eläkkeensaajien taloudellisen tilanteen arvioimisessa on syytä huomioida myös verotuksessa tapahtuneet muutokset³. Hallitusten veropolitiikkaa on pitkään ohjannut halu verotuksen keventämiseen. Verotuksen keventämistä on perusteltu käyttäytymisvaikutuksilla, erityisesti sillä, että niiden ansiosta investointihalukkuus, kulutuskysyntä ja työllisyys kehittyvät paremmin ja kokonaisverokertymä kasvaa. Veromuutosten käyttäytymisvaikutuksia ovat arvioineet Kiander (2007) sekä Pirttilä ja Uusitalo (2005). Veronalennusten merkitys eläkkeensaajille on ennen kaikkea käteen jäävän tulon kasvaminen.

Matti Vanhasen toisen hallituksen ohjelmassa veroalennuksia luvattiin vähän yli kahden miljardin euron edestä. Käytännössä veronalennuksia toteutettiin kuitenkin kolmen ja puolen miljardin edestä, kun otetaan huomioon työnantajien KELA-maksun poistaminen (833 miljoonaa euroa). Yleisen tuloveron alennuksen osuus oli 870 miljoonaa euroa. Ruoan arvonlisäveron alennus maksoi 815 miljoonaa euroa. Muista alennuksista suurimmat kohdistuivat autoverotukseen ja eläkkeiden verotukseen, joita kevennettiin 200 miljoonalla eurolla.

Matti Vanhasen toisen hallituksen toteuttamien eläkkeensaajien veronkevennysten taustalla olivat aikaisempien hallitusten toteuttamat palkansaajille kohdistetut verovähennykset. Niiden seurauksena samoilla tulotasoilla olevien palkansaajien ja eläkkeensaajien verotuskohtelu oli eriytynyt niin, että eläketuloa verotettiin kovemmin kuin ansiotuloja. Tämä oli eläkkeensaajien mielestä epäkohta, joka 2007 vaalien alla tunnustettiin eri puolueissa.

Kunnallisverotuksessa eläkkeensaajan kannalta tärkeitä ovat eläketulovähennys ja perusvähennys. Vähennysrajoja on tarkistettu useaan otteeseen 2000-luvulla. Niiden ansiosta pientä eläkettä saava (tällä hetkellä vuodessa enintään 9 622 euron tulo) ei käytännössä maksa kunnallisveroa.

3 Julkaisussa Mielonen (2011) on esitetty ajantasaisin kuva eläkkeiden verotuksesta.

Kunnallisverotuksessa on vuodesta 2009 lähtien verotettu eläkkeensaajapuolisoa samalla tavalla kuin yksinasuvaa.

Myös valtionverotuksessa on eläketulovähennys, jolla on pyritty pitämään eläkkeensaajan verotus korkeintaan samalla tasolla kuin 53 vuotta täyttäneen palkansaajan maksu- ja verorasite. Valtionverotuksessa eläketuloa ryhdytään verottamaan kun eläke ylittää 21 983 euroa.

Eläketulon ja palkkatulon verotus eroaa erilaisten vähennysoikeuksien ja sosiaalivakuutusmaksujen takia. Jos eläkkeensaajan tulot jäävät alle 1 200 euron kuukaudessa, eläkkeensaajan verotus on selvästi pienempää kuin vastaavilla ansiotuloilla. Tämän rajan ylittävän eläketulon verotus on hyvin lähellä palkansaajan tulojen verotusta kun palkansaajan maksamat pakolliset sosiaalivakuutusmaksut (eläke-, sairaus- ja työttömyysvakuutusmaksut) otetaan huomioon.

Veronmaksajien eläkeveroselvityksen mukaan nimenomaan veronkevennykset ovat olleet tärkein tekijä eläkkeensaajien ostovoiman kasvussa (Kirkko-Jaakkola 2011). Selvityksen mukaan vuosien 2000–2011 välisenä aikana työeläkettä saavien veroprosentit laskivat 3,7–8,5 prosenttiyksikköä. Tuloverokevennysten merkitys oli erityisen suuri Matti Vanhasen toisen hallituksen kaudella, jolloin työeläkettä saavan tuloveroprosentti laski keskimäärin 4,3 prosenttiyksikköä. Vuosi 2009 oli ostovoiman kasvulla mitattuna ennätysvuosi; silloin eläkkeen ostovoima parani sekä indeksitarkistusten, alhaisen inflaation ja veronkevennysten takia. Vuoden 2010 jälkeen ostovoima on pienentynyt muun muassa korkeamman inflaation takia.

Eläketurvakeskuksen aineistojen ja verotusta koskevien tietojen perusteella on laskettavissa, että eläkkeensaajan veroaste pieneni vuosien 2005 ja 2010 välisenä aikana keskimäärin 3,6 prosenttiyksikköä⁴. Kun eläkkeensaajien veroaste vuonna 2005 oli keskimäärin 21,0 prosenttia, oli se vuonna 2010 keskimäärin 17,4 prosenttia. Eläkkeensaajien keskimääräiset veroasteet eri puolilla Suomea vaihtelevat osaksi kunnallisverotuksen erilaisista tasoista johtuen. Veroasteissa on alueellisia eroja myös sen mukaan millaisia eläkkeitä eri puolilla Suomea maksetaan. Pienimmät veroasteet löytyvät siksi usein niiltä seuduilta, joissa eläkkeetkin ovat pienimmät (tietolaatikko 2, ks. myös luku 3).

4 Laskelmaa tehtäessä osa vuoden 2010 tulotiedoista puuttui.

Tietolaatikko 2. Eläketulojen verotus

Eläkkeensaajan verotus on keventynyt 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen henkilökohtaisiin tuloihin perustuvan verotuslaskelman mukaan eläkkeensaajien veroaste on vuodesta 2005 vuoteen 2010 alentunut noin 3,5 prosenttiyksikköä. Taulukosta nähdään vuoden 2010 tilanne eläkkeensaajien osalta. Verotuksen progressio tasoittaa eläke-eroja siten, että nettoeläkkeiden väliset erot ovat pienempiä.

Vuonna 2010 eläkkeensaajan bruttotulot (lakisääteiset eläketulot ja eläkettä kartuttava ansio) olivat keskimäärin hieman yli 16 500 euroa vuodessa, josta verotuksen jälkeen jäi käteen 13 600 euroa. Veroasteeksi muodostui 17,8 prosenttia. Vanhuuseläkkeensaajien veroaste oli keskimäärin 18,5 prosenttia.

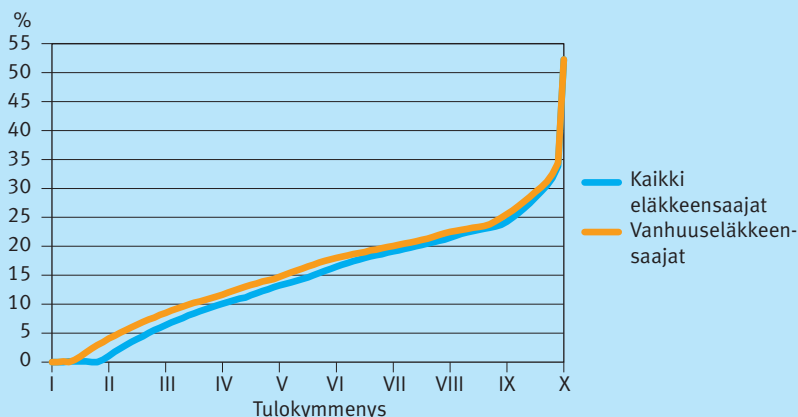
Eläkkeensaajien brutto- ja nettotulot (€/v) sekä veroaste vuonna 2010.*

Eläke	P10	P25	Mediaani	P75	P90	Keskiarvo
Bruttotulot	7 764	10 548	14 004	19 824	27 516	16 536
Nettotulot	7 764	10 128	12 148	15 816	20 837	13 584
Veroaste	0,0	4,0	13,3	20,2	24,3	17,8

* Laskelmassa on mukana vain henkilön lakisääteiset eläketulot sekä eläkettä kartuttavat ansiotulot. P10=alimman desiilin yläraja, P90=ylimmän desiilin alaraja.

Pienituloiset eläkkeensaajat eivät maksa veroja tuloistaan. Mediaanihenkilöllä veroprosentti on 13,3. Verotuksen progressio alkaa näkyä selvemmin ylimmässä tulokymmenyksessä, jossa veroprosentti on yli 24. Ylimmässä eläkkeensaajaprozentissa veroaste nousee 34 prosenttiin.

Eläkkeensaajien veroaste 2010.

2.6 Muutokset kansaneläkkeissä ja perusturvassa

Oman kysymyksensä eläkkeensaajien tilanteen arvioinnille muodostavat eläketurvan sisällössä tapahtuneet muutokset. 2000-luvun kehityksen arvioimiseksi on muistettava 1990-luvun valtiontalouden tasapainotustoimet. Paavo Lipposen kahden hallituksen aikana politiikan painopisteiden muutosten seurauksena sosiaalimeinoissa säästettiin. Kahdeksan vuoden aikana kansaneläkkeisiin tehtiin tasokorotus vain kerran, vuonna 2001 (12,28 euroa kuukaudessa).

2000-luku alkoi siten tilanteessa, jossa kansaneläkkeellä ja muiden perusturvan varassa elävien keskuudessa suhteellinen köyhyys oli kasvanut. Matti Vanhasen ensimmäinen hallitus jatkoi aluksi pidättyväistä linjaa sosiaaliturvan osalta. Kansaneläkkeisiin tehtiin tasokorotukset hallituskauden lopussa vuosina 2005 (7 euroa kuukaudessa) ja 2006 (5 euroa kuukaudessa).

Matti Vanhasen toisen hallituksen aloittaessa vuonna 2007 julkisen talouden näkymät olivat paremmat ja huoli eläkkeiden tasosta kasvanut. Perustuslain yhdenvertaisuusperiaatteen näkökulmasta etuuksien maksaminen erisuuruuksina eri kuntakalleusluokituksen mukaisesti oli nähty ongelmalliseksi jo pitkään (Sakslin 2008, 202–205). Kansaneläkkeistä poistettiin lopulta vuonna 2008 kuntaluokitukset mikä korotti muualla kuin 1. kuntaryhmässä (kaupunkiseudut) asuvien kansaneläkkeiden tasoa. Uudistuksesta hyötyi lähes puoli miljoonaa kansaneläkkeen saajaa. Muutos vaikutti myös muihin KELAn maksamiin lisiin. Samana vuonna 2008 kansaneläkkeisiin tehtiin kautta linjan 20 euron tasokorotus. Vuonna 2010 kansaneläkeindeksissä päätettiin soveltaa edellisen vuoden pistelukua, jotta välttyttiin kansaneläkeindeksiin sidottujen etuuksien alentamiselta.

Vuonna 2007 asetettiin sosiaaliturvan kokonaisuudistukseen tähdännyt SATA-komitea (STM 2009:10). Komiteassa mietittiin mahdollisuuksia vähentää köyhyyttä ja lisätä kannustavuutta sekä yksinkertaistaa sosiaaliturvajärjestelmää. Sen tärkeimpänä aikaansaannoksena on pidetty uuden takuueläkkeen luomista. Uuden avustusmuodon taustalla on se, että kansaneläkkeiden ja muiden perusturvaetuuksien korottamiset osoittautuivat perustelluiksi joskin kalliiksi toimenpiteiksi. Kompromissiksi ja täsmätoimenpiteeksi räätälöitiin takuueläke, jonka ansiosta kaikkia kansaneläkkeitä ei tarvinnut korottaa (Soininvaara 2010). SATA-komiteassa arvioitiin myös asumistukijärjestelmää ja mahdollisuuksia uusia sitä. Asumistuessa nähtiin paljon korjaamisen tarpeita, mutta sitä koskevia ehdotuksia ei kuitenkaan esitetty. (Soininvaara 2010).

Takuueläke on luonut Suomen eläkejärjestelmään uuden eläketulovähenteisen eläke-etuuden (Kautto 2012). Takuueläke määrittelee edellytykset vähimmäistulotasolle, jonka alle yhdenkään eläkkeensaajan tulojen ei tarvitse jäädä. Tuki myön-

netään sitä erikseen haettaessa mikäli eläketaso muilla etuuksilla jää tuen alle. Tätä kirjoitettaessa takuueläkkeen lupaama vähimmäistaso vuonna 2011 on 687,74 euroa kuukaudessa.⁵ KELAn aktuaari- ja tilasto-osaston mukaan takuueläkkeen saajia oli 93 100 henkilöä heinäkuussa 2011, joista naisia oli 61 prosenttia. Takuueläkettä saavista naisista 65 vuotta täyttäneet muodostavat enemmistön ja yleisin kansaneläkkeen laji on vanhuuseläke. Takuueläkettä saavista miehistä suurin osa on puolestaan alle 65-vuotiaita ja yleisin eläkelaji on työkyvyttömyyseläke.

Samalla kun takuueläke päätettiin, Kansaneläkelain tarkistuksen yhteydessä säädettiin myös perusturvan arviointivelvoitteesta kerran hallituskauden aikana. Tämä uusi lakisääteinen arviointi toteutettiin ensimmäistä kertaa talvella 2010–2011 ja arviointiraportti julkaistiin maaliskuussa 2011. Arviointiraportin keskeinen sanoma oli, että perusturvan taso on jäänyt jälkeen miltei kaikilla saroilla. Perusturvaa arviointiin raporttia varten viidellä eri tavalla (suhteessa hintoihin, keskipalkkoihin, viitebudjetteihin, väestön käsityksiin sopivasta tulotasosta sekä kansainvälisellä vertailulla) ja esimerkkiperhelaskelmin siten, että asumiskustannukset oli huomioitu. Vaikka perusturvan varassa elävien kotitalouksien tulot olivat vaihtelevasti kasvaneet vuodesta 1990 vuoteen 2011, arviointiraportin mukaan asumismenojen jälkeiset käytettävissä olevat tulot olivat laskeneet kaikilla muilla paitsi eläkkeensaajilla. Raportin mukaan perusturvan taso on siten monen etuuden osalta reaalisesti heikentynyt. Perusturvan taso on myös jäänyt jälkeen ansiokehityksestä eikä suurella osalla perusturvan varassa elävistä etuuksien taso enää riitä välttämättömäksi katsottavan kulutuskorin hankkimiseen. (Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011).

Arviointiraportissa nostettiin yksi perusturvan varassa oleva ryhmä, jonka osalta päätelmät olivat hieman muita valoisammat. Eläkkeensaajat olivat perusturvan saajien joukossa erilaisessa tilanteessa, koska kansaneläkkeisiin toteutetut tasokorotukset ja arvioinnissa huomioitu takuueläke olivat pitäneet eläkkeensaajan perusturvan tasoltaan sellaisena, että se riitti kattamaan kohtuullisen minimin mukaiset menot. Eläkkeensaajien tilanne oli muita ryhmiä parempi myös sen valossa, ettei heille syntynyt laskennallista oikeutta toimeentulotukeen. Kansaneläkkeissä on myös toteutettu säännölliset indeksitarkistukset, jopa niin, että vuoden 2010 tarkistuksessa päätettiin erikseen soveltaa edellisen vuoden pistelukua tilanteessa, jossa indeksi osoitti etuuksien alentamista. (Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011.)

Tämän kirjan kannalta yhtenä lähtökohtana voi pitää sitä, että kansaneläkettä saavat eläkkeensaajat ovat sosiaaliturvan varassa olevista ryhmistä olleet muita suo-

5 Kansaneläkkeen ollessa 586,46 euroa takuueläke tuo siis erotuksen suuruisen summan lisätuloa. Kokonaiseläkkeen ollessa tätä pienempi, takuueläkkeen merkitys kasvaa. Mikäli eläkkeensaajan eläketulo ylittää takuueläkkeen tason, takuueläkettä ei makseta.

jatummassa asemassa. Vähimmäiseläkkeiden turvana ovat olleet indeksitarkistukset sekä ajoittain toteutetut tasokorotukset. Myös kuntakalleusluokituksen poisto on vaikuttanut eläketuloa nostavasti. Takuueläkkeen tuomia merkittäviä lisä pienituloisille eläkkeensaajille ei sen sijaan tämän raportin aineistoissa vielä näy. Etuustasoa lisäävien muutosten tulisi siten näkyä eläkkeiden reaaliarvon kehityksessä ja kun eläkkeensaajien asemaa vertaillaan työttömiin tai opiskelijoihin.

2.7 Muutokset työeläketurvassa

Työeläketurvaa on Suomessa uudistettu rahoituksellisen kestävyuden turvaamiseksi ja väestörakenteen muutokseen varautumiseksi jo kahdenkymmenen vuoden ajan. Uudistustarpeiden esiin nostajina voidaan pitää 1980-luvun lopussa tehtyjä erilaisia arvioita tulevasta kehityksestä, muun muassa eläkekomiteoiden mietintöjä. Uudistusten toteuttamisen laukaisivat 1990-luvun lamavuodet, jolloin eläkemenot ja -maksut kasvoivat palkkasummaan nähden rajusti. Suurtyöttömyydeksi paisuneet taloudelliset ongelmat heikensivät maksupohjaa samaan aikaan kuin eläkkeelle siirtyminen ja siirtäminen lisääntyivät.

1990-luvulla toteutettiin useita merkittäviä muutoksia, joilla oli välittömiä ja kauaskantoisia seurauksia sekä eläkkeiden rahoituksen kestävyuden että eläketason näkökulmasta. Ensinnäkin tehtiin muutoksia eläkkeen laskentaan siten, että eläkkeen pohjana olevaan eläkepalkkaan vaikutti aikaisempaa pidempi ajanjakso. Tulevan ajan karttumia leikattiin ja otettiin käyttöön työntekijämaksu, joka vähennettiin eläkepalkasta. Eläkkeiden indeksointia muutettiin. Kansaneläke muutettiin työeläkevähenteiseksi ja pohjaosat poistuivat kokonaisuudessaan vuoteen 2001 mennessä (vrt. kuvio 2.1). Eläkkeelle siirtymistä pitkällä aikavälillä vähennettiin poistamalla ja karsimalla mahdollisuuksia varhaisten eläkereittien käyttöön.⁶

Vuoden 2005 työeläkeuudistuksessa muutokset jatkuivat. Ensinnäkin eläkkeen laskentasäännöt uudistettiin kun sekä ikärajoja että karttumissääntöjä muutettiin. Loppupalkkaperiaatteesta luovuttiin. Vuodesta 2005 alkaen työeläkettä kertyy kaikista työansioista 18 ja 68 ikävuosien välillä. Myös ansiosidonnaisen sosiaaliturvan etuuksista kertyy eläkettä samoin kuin tutkintoon johtaneen opiskelun ja alle kolme vuotiaan lapsen kotihoidon tuen saamisen ajalta. Sosiaalietuuksista työeläkettä ansaitaan sen ansion perusteella, jonka mukaan etuus on laskettu. Opiskelu- ja kotihoidontukiajalta eläkkeen perusteena olevana ansiona käytetään kaikille samaa laissa säädettyä euromäärää.

6 Muutoksista tarkemmin ks. Hietaniemi ja Ritola (2007).

Työeläkemaksulla vähennetyt työansiot ja muut ansioperusteet tarkistetaan palkkakertoimella ansaintavuoden palkkakeroituksesta eläkkeen alkamisvuoden tasoon. Palkkakertoimessa hintatason muutoksen osuus on 20 prosenttia ja palkansaajien ansiotason muutoksen osuus 80 prosenttia. Se siis korvaa hintatason muutoksen lisäksi 80 prosenttia palkansaajien ansiotason reaaliuudoksesta.

Eläkkeen karttumisprosentti on vuoden 2005 uudistuksen jälkeen ikään sidottu. Ikävälillä 18–52 eläkettä kertyy vuosittain 1,5 prosenttia kyseisen vuoden työansioiden määrästä. 53 vuoden iän täyttämistä alkaen saaduista työnsioista työeläke kasvaa 1,9 prosenttia ja 63 vuoden iästä aina 68 ikävuoden täyttämiskuukauden loppuun eläkettä kertyy 4,5 prosenttia kyseisen vuoden työansioista. Eläkeaikana tehty työ kartuttaa lisää eläkettä iästä riippumatta 1,5 prosenttia työansioista. Myös edellä mainittujen sosiaalietuuksien ja opiskelun ajalta eläkettä karttuu aina 1,5 prosenttia.

Vuoden 2005 uudistuksessa tarkistettiin myös työkyvyttömyyseläkkeiden määräytymisperusteita. Työkyvyttömyyden vuoksi poisjäänyt työansio korvataan työkyvyttömyyseläkettä laskettaessa niin sanotulla tulevan ajan ansiolla. Se määräytyy viiden työkyvyttömyyttä edeltävän vuoden keskiansion perusteella. Tästä tulevan ajan ansiosta lasketaan eläke myös 1,5 prosentin mukaan (2010 alkaen). Työkyvyttömyyseläke tarkistetaan lisäksi viiden vuoden jälkeen eläkkeen alkamisesta, jos eläkkeensaaja on silloin vielä alle 56-vuotias. Eläkettä korotetaan iän mukaan alenevalla prosentilla. Jos työkyvyttömyyseläkkeensaaja on enintään 31-vuotias korotushetkellä, pysyvä korotus eläkkeeseen on 25 prosenttia eläkkeestä. Jos viiden vuoden eläke aika täyttyy vasta 55-vuotiaana, korotus eläkkeeseen on yksi prosentti.

Laskentasääntöjen uudistamisen lisäksi otettiin käyttöön joustava eläkeikä 63–68 vuotta ja muutettiin varhennetun vanhuuseläkkeen ehtoja. Samalla toteutettiin indeksejä koskevia muutoksia yhdenmukaisuuden lisäämiseksi. Otettiin käyttöön jatkossa yhä merkityksellisemmäksi käyvä elinaikakerroin, joka sopeuttaa alkavaa vanhuuseläkettä kuolevuuden muutosten perusteella. Eläkelakien yhdenmukaisuutta lisättiin seuraavien vuosien lakimuutoksissa (TyEL, KuEL, VaEL).

Koska monien uudistusten päätavoitteena on ollut vaikuttaa tulevaa eläkemenoa pienentävästi, on selvää, että uudistuksilla on seurauksia myös eläkkeiden tasoon. Ennen vuotta 2005 ansaittu eläketurvan osa määräytyy kuitenkin edelleen aikaisemman lainsäädännön mukaisesti, mikä johtaa siihen, että vielä pitkään eläkkeelle siirtyvien kokonaiseläkkeessä on ennen vuotta 2005 vallinneiden säännösten mukaisesti laskettua eläkkeen osaa.

Toisaalta monet uudistuksista ovat tähänneet työssäkäynnin lisäämiseen ja työssä jatkamiseen. Näin toteutuessaan niillä on eläketasoa nostava vaikutus. Eri toimilla on erilaiset seuraukset eri sukupuolille ja monet uudistuksista vaikuttavat

vasta tuleviin eläkkeisiin. Työeläkkeiden tasoon vaikuttaa aina moni eri tekijä ja työeläketaso määrittyy viime kädessä erittäin pitkänkin aikavälin perusteella.

2.8 Eläkepolitiikan muutokset jatkuvat

Tässä lyhyesti tiivistetty kuva sekä kansaneläkkeiden että työeläkkeiden kehityksestä kertoo 2000-luvun eläkepolitiikasta kahdenlaista tarinaa. Yhtäältä 2000-luku näyttöytyy perusturvan vahvistamisen vuosikymmenenä, toisaalta suomalaisen työeläketurvan kehittämistä on ohjannut halu varmistaa järjestelmien rahoituksellinen kestävyys (ks. myös Uusitalo 2006). Väestön ikääntymisen takia rahoituksellisen kestävyuden varmistamisen tärkeys ei ole hävinnyt (VNK 2009). Vaikka muutoksia on jo pitkään tehty, elinajan ennakoituakin nopeampi pidentyminen on aiheuttanut tarpeen jatkaa väestörakenteen muutokseen varautumista myös eläkepolitiikassa (Kautto 2010). Eläketurvan merkitystä julkisen talouden kestävyydelle on arvioitu erilaisissa kestävyyslaskelmissa (VM 2010) ja peräänkuulutettu nopeiden muutosten tarvetta (Korkman 2011).

Työeläketurvan muutoksia on jatkettu myös vuoden 2005 suuren työeläkeuudistuksen jälkeen. Vuoden 2009 alusta rahoituksellisen kestävyuden turvaamista jatkettiin sopimalla niin sanotussa sosiaaliturvassa työttömyysputken ja osa-aikaeläkkeelle pääsyn alaikärajan nostamisesta. Vuonna 1955 syntyneillä ja tätä nuoremmilla työttömyysturvan lisäpäivien alaikärajaksi päätettiin 60 vuotta aikaisemman 59 vuoden sijaan. Vuodesta 2011 alkaen osa-aikaeläkkeen alaikäraja on ollut 60 vuotta 1952 jälkeen syntyneille. Samalla sovittiin, että osa-aikaeläkkeellä ollessa vanhuuseläkettä ei enää kartu ansion alenemasta. Sosiaaliturvassa sovittiin myös, että alkavan työkyvyttömyyseläkkeen tasoa nostetaan (vrt. edellä) ja elinaikakertojen kokonaisvaikutusta työkyvyttömyyden kautta eläkkeelle siirtyvillä pienennettiin. Samassa yhteydessä sovittiin myös eläkemaksujen nostamisesta vuosina 2011–2014.

Heti sosiaaliturvan sopimisen jälkeen vuoden 2009 helmikuussa hallituksen puolivälisarvioinnin yhteydessä käynnistyi keskustelu vanhuuseläkeiän alaikärajan nostamisesta. Matti Vanhasen hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen välille löytyi yhteisymmärrys, kun tavoitteeksi asetettiin vanhuuseläkeiän noston sijaan työurien pidentäminen ja keskimääräisen eläkkeellesiirtymisiän nostaminen kolmella vuodella vuoteen 2025 mennessä. Työurien pidentämismahdollisuuksia on sen jälkeen selvitetty perusteellisesti (Työelämäryhmä 2010, Uusitalo ym. 2010, Uusitalo 2011a, Uusitalo 2011b).

Konkreettisimmat eläkepolitiikkaa koskevat vaihtoehdot on esitelty työuratyöryhmän raportissa (VNK 2011), jossa tuodaan esille kuinka mahdollisista eläkepolitiikan muutosvaihtoehdoista vain työuran pidentämiseen liittyvät toimet tuottavat sekä eläkkeiden rahoituksen että eläkkeiden tason kannalta toivottavia seurausvaihtokutsia.

Vuoden 2011 toukokuussa aloittaneen Jyrki Kataisen 1. hallituksen ohjelmassa työurien pidentäminen on osa julkisen talouden kestävyys tavoittelua. Hallitusohjelman työeläkejärjestelmää koskevassa osassa todetaan, että työeläkepolitiikkaa koskevat ratkaisut valmistellaan yhteistyössä keskeisten työmarkkinajärjestöjen kanssa. Työurien pidentämisessä on ohjaavana tavoitteena edellisen hallituksen ja työmarkkinaosapuolten yhdessä sopima tavoite eläkkeellesiirtymisiän nostamisesta 62,4 vuoteen vuoteen 2025 mennessä. Toimia luvataan kohdistaa työuran alkusaan, keskelle ja loppupäähän. Työkyvyttömyyden ehkäisy on tärkeällä sijalla, samoin työelämän ja työterveyshuollon kehittäminen. Eläkepoliittisista uudistuksista ei ohjelmassa sanota mitään. Eläkkeiden tasoon liittyvä konkreettisin lausuma hallitusohjelmassa on lupaus asettaa työryhmä, joka arvioi työeläkeindeksijärjestelmän mahdollisia muutostarpeita.

Suuri osa edellä luetelluista vuoden 2005 uudistuksista ja työeläketurvaan sen jälkeen tehdyistä ja vasta suunnitteilla olevista muutoksista ei näy nykyisten eläkkeensaajien taloudellisessa asemassa. Ne vaikuttavat pitkällä aikavälillä ja tuleviin eläkkeensaajiin. Tehdyistä uudistuksista eläkeaikaiseen toimeentuloon vaikuttavat erityisesti tehdyt päätökset eläkkeiden laskennasta ja niin sanotun tulevan ajan karttumien heikentyminen. Elinaikakerroinkin on vaikuttanut uusien alkavien vanhuuseläkkeiden tasoon vasta vuodesta 2010 lähtien. Toisaalta yksilöllisen varhaiseläkkeen ja muiden varhaiseläkkeelle vievien reittien ikärajojen korotukset ovat vaikuttaneet eläketurvan tasoon positiivisesti silloin kun työssä on voinut jatkaa pidempään. Suurin yksittäinen näkyvä merkitys työeläkkeiden kehityksessä tässä kirjassa tarkastellulla aikavälillä on työeläkeindeksillä (ns. taitetulla indeksillä)⁷, joka on vaikuttanut maksussa olevien eläkkeiden vuosittaiseen tarkistukseen koko periodin.

7 Työeläkeindeksissä ansiotason muutoksen paino on ollut 0,2 ja kuluttajahintojen muutoksen paino 0,8.

KIRJALLISUUS

Jauhiainen, S. ja Rantala, J. (2011) Ikääntyvien työttömyys ja työttömyysputki – katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 2011:3.

Kautto, M. (2010) Työurat ja eläketurvan kestävyys. Yhteiskuntapolitiikka 3/2010, 311–317.

Kautto, M. (2012) The pension puzzle – pension security for all without universal schemes. Tulossa teoksessa Anneli Anttonen, Liisa Häikiö ja Kolbeinn Stefansson (eds.) Welfare state, universalism and diversity, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Kiander, J. (2007) Verotus ja työllisyys – taloustieteen opetuksia. Työpoliittinen aikakauskirja 2/2007.

Kirkko-Jaakkola, M. (2011) Mitä eläkeverotuksessa on tapahtunut? – Eläkkeensaajan verot ja ostovoima 2000–2011. Verotietoa 62. Veronmaksajain keskusliitto.

Korkman, S. (2011) Kenelle valta päättää työeläkkeistä? Teoksessa Jan-Erik Johanson, Jukka Lassila ja Heikki Niemelä (toim.) Eläkevalta Suomessa. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, B250, 202–216.

Kyyrä, T. (2010) Early retirement policy in the presence of competing exit pathways: Evidence from policy reforms in Finland. VATT, Working Papers 17.

Mielonen, A. (2011) Kokonaiseläke 2011. Työeläke, kansaneläke ja verotus. Eläketurvakeskuksen katsauksia 2011:1.

Nyman, H. ja Kiviniemi, M. (2011) Katsaus eläketurvaan vuonna 2010. Eläketurvakeskuksen tilastoraportteja 4/2011.

Perusturvan riittävyyden arviointiraportti (2011) Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos. Avauksia 4/2011.

Pirttilä, J. ja Uusitalo, R. (2005) Veronalennukset vähentävät verotuloja. Kansantaloudellinen aikakauskirja 101, 4/2005, 421–431.

Rantala, J. ja Suoniemi, I. (2007) Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2007:2. Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 105.

Ritola, S. ja Hietaniemi, M. (toim.) (2007) Suomen eläkejärjestelmä. Eläketurvakeskuksen käsikirjoja 2007:5.

Sakslin, M. (2008) Kansaneläke ja perustuslaki. Teoksessa Robert Hagfors, Katri Hellstén ja Maija Sakslin (toim.) Suomen kansan eläke. Kansaneläkelaitos. Kelan tutkimusosasto 2008, 194–225.

Soininvaara, O. (2010) Sata-komitea. Miksi asioista päättäminen on niin vaikeaa. Teos.

STM (2009) Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) esitys sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen keskeisistä linjauksista. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:10.

THL (2011) Sosiaalimenot ja rahoitus 2009. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Tilastoraportti 8/2011, Suomen virallinen tilasto, Sosiaaliturva 2010.

Työelämäryhmä (2010) Ehdotuksia työurien pidentämiseksi. Työelämäryhmän loppuraportti 1.2.2010.

http://www.ek.fi/ek/fi/tutkimukset_julkaisut/2010/2_helmi/TEResitys010210.pdf

Uusitalo H. (toim.) (2006) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2.

Uusitalo, H., Kautto, M. ja Lindell, C. (toim.) (2010) Myöhemmin eläkkeelle – selvityksiä ja laskelmia, Eläketurvakeskuksen selvityksiä 2010:1.

Uusitalo, H. (toim.) (2011a) Työurat pidemmäksi – selvityksiä työuryhmälle. Eläketurvakeskuksen selvityksiä 2011:1.

Uusitalo, H. (toim.) (2011b) Työeläkejärjestelmän uudistamisen tavoitteiden mittaaminen – taustaselvitys työuryhmälle. Eläketurvakeskuksen selvityksiä 2011:2.

VM (2010) Julkisen talouden valinnat 2010-luvulle. Valtiovarainministeriön julkaisuja 49/2010.

VNK (2009) Ikääntymisraportti. Kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2009.

VNK (2011) Työurat pidemmiksi – työeläkejärjestelmän kehittämismahdollisuuksien tarkastelua. Työurien pidentämistä selvittävän työryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 4/2011.

3 Eläkkeiden reaalin kehitys vuosina 2000–2010

Eila Tuominen, Heidi Nyman ja Jukka Lampi

3.1 Johdanto

Eläkkeensaajien toimeentulo perustuu pääosin lakisääteiseen työ- ja kansaneläkkeeseen. Tässä luvussa tarkastellaan näiden lakisääteisten eläkkeiden tason kehitystä vuosina 2000–2010. Tarkastelujen taustaksi kiinnitetään ensin huomiota tekijöihin, joilla on ollut vaikutusta eläketasoon tällä ajanjaksolla. Johdannossa selostetaan myös keskeiset käsitteet ja luvun rakenne.

2000-luvun alussa työeläkejärjestelmä saavutti täysi-ikäisyyden. Vanhuuseläkkeelle siirtyneet ovat voineet kartuttaa vanhan järjestelmän mukaisen niin sanotun täyden 60 prosentin vanhuuseläkkeen työeläkejärjestelmän voimassaoloaikana (1.7.1962 lähtien). Työeläkejärjestelmän pitkä kypsyminen näkyy vielä toistaiseksi koko eläkkeensaajaväestön eläketason kohoamisena. Vanhimmissa ikäryhmissä on henkilöitä, joilla eläkettä kartuttava työura on jäänyt vajaaksi. Näiden useimmiten keskimääräistä pienempien eläkkeiden päättymisen nostaa eläketasoa vielä tarkastelujakson jälkeenkin.

Vuoden 2010 noin 1,3 miljoonasta eläkkeensaajasta 717 000 henkilöä oli eläkkeensaajina jo vuonna 2000. Heistä naisia oli 59 prosenttia. Eläkkeelle siirtyi tarkastelujaksolla kaikkiaan 701 000 henkilöä. Kuten luvussa 2 (erityisesti taulukko 2.1 ja kuvio 2.2) esitettiin, erityisen paljon lisääntyi vanhuuseläkkeelle siirtyminen. Kasvuun vaikutti suuriin ikäluokkiin kuuluvien vanhuuseläkeikään tulo ja varhaiseläkkeille siirtymisen väheneminen muun muassa yksilöllisen varhaiseläkkeen ja työttömyyseläkkeen lakkauttamisen vuoksi.

Eläkkeensaajaväestön muutokset ovat pääsääntöisesti nostaneet keskimääräistä eläketasoa. Vuosittain eläkkeelle siirtyneiden keskieläkkeet ovat yleensä suurempia kuin vastaavat eläkkeet koko eläkkeensaajaväestössä. Keskimääräinen eläketaso nousee myös vanhimpien ikäryhmien keskimääräistä pienempien eläkkeiden päätymisen vuoksi.

Tarkasteltaessa eläketason kehitystä on eläkkeensaajaväestön muutosten ohella kiinnitettävä huomiota indeksiturvan merkitykseen ja siihen, että myös eläkkeet voivat muuttua eläkkeellä oloaikana. Eri järjestelmien mukaiset eläkkeet voivat alkaa eri ajankohtina. Eläkkeeseen voi myös tulla muutos kuten työkyvyttömyyseläkkeen kertakorotus. Eri tekijöiden merkitystä kokonaiseläkkeen tason kehityksessä on kuitenkin vaikea eritellä.

Keskeinen tulokäsitemäärittely tässä luvussa on kokonaiseläke, joka sisältää henkilön oman työ- ja kansan- ja SOLITA -eläkkeen (tapaturmavakuutus-, liikennevakuutus-, sotilastapaturma- ja sotilasvammalain mukaiset eläkkeet) sekä mahdollisen perhe-eläkkeen. Eläkkeelle siirtyneitä koskevassa tarkastelussa ei tilastosyistä johtuen ole mukana perhe-eläkettä, eli tällöin tarkastellaan omaeläkkeen kehitystä (ks. käsitteiden sisältö erillisestä laatikosta).

Eri vuosien eläketulot on muutettu vuoden 2010 tasoon elinkustannusindeksillä. Eläketulossa on otettu huomioon hintatason nousu 2000-luvulla, ja tehty näin eri vuosien tiedot vertailukelpoisiksi keskenään. Nettotuloa, eli verotuksen vaikutusta eläketuloon ei tässä luvussa käsitellä (verotusta on käsitelty luvussa 2, luvun 3 toimeentulotarkasteluissa ja tietolaatikoissa 2 ja 5).

Tulosten tarkastelussa on otettava huomioon vuoden 2008 alussa voimaan tulleet kansaneläkelainsäädännön muutokset. Kansaneläkkeen hoitotukea ja asumistukea ei enää lueta eläkkeeksi. Nämä etuudet eriytettiin kansaneläkkeestä, mikä näkyy kaikissa aikasarjoissa keskieläkkeen pienenemisenä vuonna 2008. Asumis- ja hoitotukea maksetaan edelleen, joten tulojen pienenemisestä ei siten ole kysymys.

Tarkastelun kohteena ovat työ- ja/tai kansaneläkejärjestelmästä omaa eläkettä saavat. Pelkän perhe-eläkkeen saajat eivät tässä kuulu eläkkeensaajiin, eivät myöskään pelkän SOLITA-eläkkeen saajat. Omaeläkkeitä ovat vanhuus-, työkyvyttömyys-, työttömyys- ja maatalouden erityiseläkkeet. Kaikkiin omaeläkettä saaviin ei lueta mukaan osa-aikaeläkettä saavia, jotka ovat työssä käyviä henkilöitä. Heidän eläketuloaan tarkastellaan erikseen. Tässä luvussa käytetyt tilastokäsitteet on selostettu oheisessa laatikossa.

Luvun alussa jaksossa 3.2 tarkastellaan työ- ja kansaneläketulon merkitystä laajamittaisessa eläketurvassa 2000-luvulla. Tätä selvitetään omaeläkettä koskevan tiedon perusteella. Tässä yhteydessä tarkastellaan myös, miten vähimmäisturvan varassa olevien eläkeläisten, eli täyden kansaneläkkeen saajien määrä ja rakenne ovat muuttuneet tarkastelujaksolla.

Jaksossa 3.3 selvitetään eläketulon reaalikehitystä erikseen eläkekannassa (kaikki omaeläkkeensaajat) ja eläkkeelle siirtyneillä. Eläkekannassa tarkastellaan keskimääräisen kokonaiseläketulon kehitystä eläkelajeittain ja myös suhteessa ammatissa toimivien keskiansioihin. Tämän jälkeen esitetään vastaavat tarkastelut eläkkeelle siirtyneistä omaeläkkeen perusteella.

Näiden tarkastelujen jälkeen käsitellään kokonaiseläketulon kehitystä eri eläkkeensaajaryhmissä. Ensin tarkastellaan kehitystä iän mukaan jaksossa 3.4. Tämän jälkeen jaksossa 3.5 siirrytään miesten ja naisten eläketulon kehityksen tarkaste-

luun. Seuraavassa jaksossa 3.6 tarkastellaan eläketason alueellisia eroja. Lopuksi jaksossa 3.7 kuvataan kokonaiseläketulon jakautumista ja eläke-erojen kehitystä eläkkeensaajaväestössä. Luku päättyy yhteenvedon.

Keskeisiä käsitteitä

Eläkkeensaaja

Suomessa asuva henkilö, joka saa työ- ja/tai kansaneläkkeenä vanhuus-, työkyvyttömyys-, työttömyys- tai maatalouden erityiseläkettä. Pelkkää SOLITA-eläkettä (tapaturmavakuutus-, liikennevakuutus-, sotilastapaturma- ja sotilasvammalain mukaiset eläkkeet) saavia ei lueta tässä eläkkeensaajiin. Myöskään osa-aikaeläkkeensaajia ei lueta tässä eläkkeensaajiin.

Omaeläke

Henkilön oma työ-, kansan- ja SOLITA-eläke. Kansaneläke sisältää KELA:n maksamat eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuet vuoteen 2007 saakka. Vuodesta 2008 alkaen nämä lisät eivät sisälly kansaneläketuloon.

Kokonaiseläke

Omaeläke ja perhe-eläke yhteensä.

Täysi kansaneläke

Kansaneläkkeen määrä riippuu muista eläketuloista, perhesuhteista ja asumisajasta Suomessa. Vuoden 2008 alusta asuinkunta ei enää ole vaikuttanut kansaneläkkeen määrään. Täysi kansaneläke vuonna 2010 oli yksinäiselle 584,13 €/kk, jos eläketulot enintään 51,54 €/kk. Suurin kuukausitulo, jolla yksinäinen henkilö vielä sai kansaneläkettä, oli 1 207,38 €/kk.

3.2 Työ- ja kansaneläkkeen muuttuva rooli

Noin 1,3 miljoonasta eläkkeensaajasta lähes 700 000 sai vain työeläkettä vuonna 2010. Tarkastelujakson alussa heitä oli alle 200 000. Kasvu selittyy suureksi osaksi vuoden 1996 kansaneläkelain muutoksesta, jossa kansaneläkkeestä tuli kokonaan työeläkevähenteinen. Suurella osalla eläkkeensaajista oikeus kansaneläkkeeseen lakkasi, kun kansaneläkkeen pohjaosa poistettiin asteittain. Viimeinen osa poistui vuonna 2001. Tällöin kansaneläkettä saavien määrä väheni lähes 320 000 henkilöllä ja pelkkää työeläkettä saavien määrä vastaavasti kasvoi (ks. kuvio 2.1). Kansaneläkettä saavien määrä on vähentynyt tämänkin jälkeen lukuun ottamatta vuotta 2008, jolloin se kasvoi noin 35 000 henkilöllä. Tämä johtui kyseisen vuoden alusta voi-

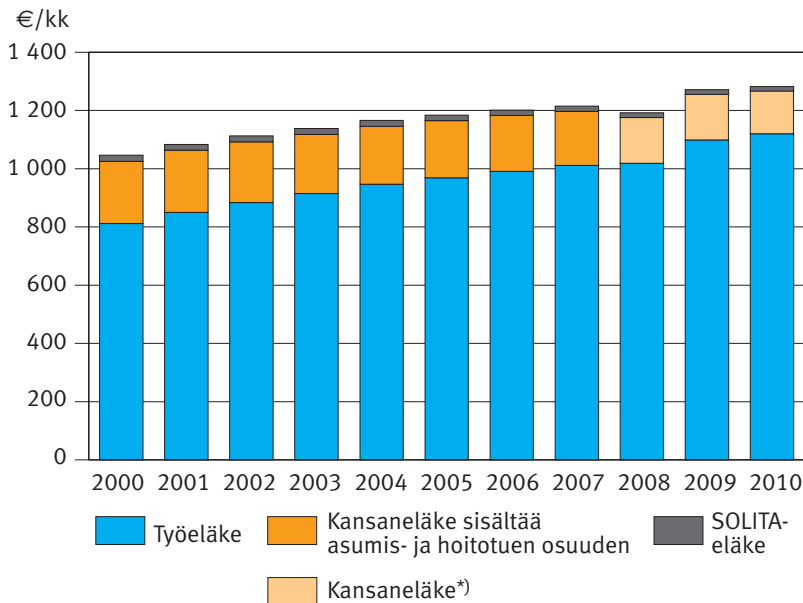
maan tulleista kansaneläkelain muutoksista, jossa muun muassa pienimmän maksettavan eläkkeen alarajaa laskettiin.

Työeläkkeen merkitys lakisääteisessä eläketurvassa on noussut myös eläketason paranemisen myötä (kuvio 3.1). Keskimääräinen omaeläke nousi tarkastelujaksolla 1 046 eurosta 1 282 euroon. Työeläkkeen osuus omaeläkkeestä oli tarkastelujakson alussa 78 prosenttia ja lopussa 87 prosenttia. Vastaavasti kansaneläkkeen osuus pieneni 20 prosentista 12 prosenttiin. Kun työeläkkeiden taso nousee, kansaneläkkeeseen oikeutettuja henkilöitä on yhä vähemmän.

Keskimääräinen omaeläke kasvoi reaalisesti 23 prosenttia vuosina 2000–2010. Kasvu on tosiasiaa ollut tätä suurempaa, sillä vuosien 2008–2010 kansaneläke ei sisällä eläkkeensaajan hoito- ja asumistukietuuksia. Nämä etuudet huomioon otettuna omaeläkkeen taso on noussut noin neljänneksellä.

Kuvio 3.1.

Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräisen omaeläkkeen jakautuminen työeläke-, kansaneläke- ja SOLITA-eläkeosuuksiin vuosina 2000–2010 vuoden 2010 rahassa.

* Vuodesta 2008 alkaen kokonaiseläkkeeseen kuuluva kansaneläke ei enää sisällä eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuutta.

Hoitotuen ja asumistuen poisjättäminen kansaneläkkeestä pienensi eläkkeensaajien keskimääräistä omaeläkettä kolmella prosentilla vuonna 2008. Euromääräisesti omaeläke pieneni keskimäärin 39 eurolla. Tilastomuutoksen vaikutus kokonaiseläkkeeseen, jossa myös mahdollinen perhe-eläke on mukana, oli samansuuruinen. Muutos näkyy kaikissa aikasarjoissa keskimääräisen eläketulon laskuna vuonna 2008, eli eläketaso jää aikasarjoissa vuosina 2008–2010 vertailukelpoista tasoa hieman pienemmäksi. Tilastomuutos huomioon ottaen eläketaso on pääsääntöisesti kohonnut kaikilla eläkkeensaajaryhmillä.

Tilastomuutoksen vaikutusta eri eläkkeensaajaryhmissä voidaan arvioida niin, että sen vaikutus vuosina 2009 ja 2010 on samaa suuruusluokkaa kuin vuonna 2008. Tilastokäytännön muutos vaikeuttaa erityisesti iän mukaisia tarkasteluja, sillä asumis- ja hoitotuilla on keskimääräistä suurempi merkitys erityisesti nuorille työkyvyttömyyseläkkeensaajille, mutta myös kaikkein vanhimmille eläkkeensaajille. Tämä käy ilmi kohdan 3.4 iän mukaisista tarkasteluista (ks. tietolaatikko 4).

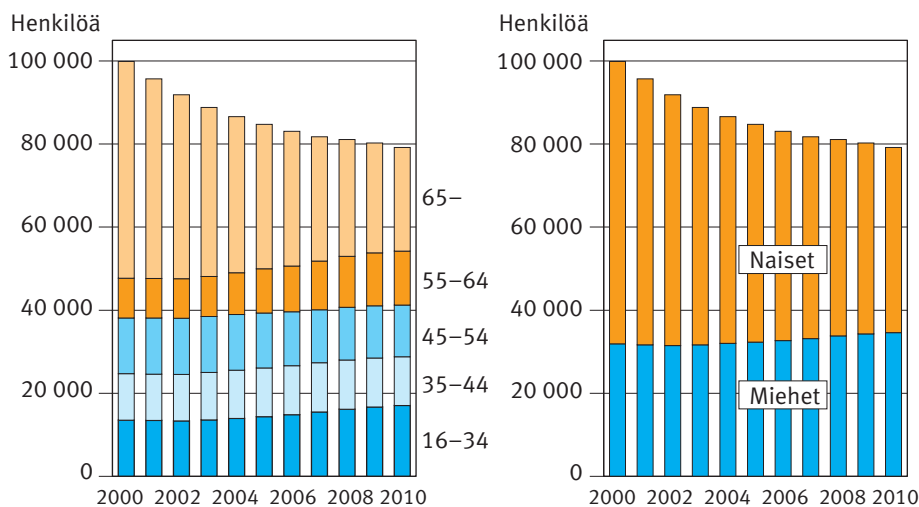
Täyttä kansaneläkettä saavien määrä on pienentynyt viidenneksellä.

Täyteen kansaneläkkeeseen oikeutettujen määrä on pienentynyt 2000-luvulla noin 100 000 eläkkeensaajasta 79 000 eläkkeensaajaan. Määrän väheneminen johtuu vanhuuseläkkeiden tason paranemisesta, sillä 65 vuotta täyttäneiden täyttä kansaneläkettä saavien määrä on vähentynyt voimakkaasti (kuvio 3.2). Lähellä vanhuuseläkeikää olevien ja alle 35-vuotiaiden ikäryhmissä täyden kansaneläkkeen saajien määrä on sen sijaan kasvanut. Vähimmäisturvan varassa olevien työkyvyttömyyseläkeläisten määrä näyttää jonkin verran kasvaneen. Muutos näkyy myös alle 55-vuotiaiden täyttä kansaneläkettä saavien väestöosuuksien hienoisena kasvuna. Vanhemmissa ikäryhmissä ja erityisesti vanhuuseläkeikäisillä täyttä kansaneläkettä saavien väestöosuudet ovat sitä vastoin pienentyneet.

Täyttä kansaneläkettä saavista enemmistö on ollut naisia. Tämä suhde on muuttunut, kun eläketaso on kohonnut ja aikaisempaa harvempi nainen on ollut oikeutettu täyteen kansaneläkkeeseen. Täyden kansaneläkkeen saajista enää hieman yli puolet oli naisia vuonna 2010, kun tarkastelujakson alussa heitä oli noin kaksi kolmasosaa.

Kuvio 3.2.

Täyden kansaneläkkeen saajat iän ja sukupuolen mukaan vuosina 2000–2010.

Kansaneläkkeen tasokorotukset ovat nostaneet vähimmäisturvan tasoa 2000-luvulla.

Kuviosta 3.3 nähdään, että täyden kansaneläkkeen saajien eläketaso on noussut 2000-luvulla enemmän kuin työeläkkeensaajien. Toisin sanoen täysi kansaneläke on noussut työeläkeindeksiä nopeammin. Kansaneläkkeen tasokorotukset vuosina 2001, 2005, 2006 ja 2008 sekä kuntaluokituksesta luopuminen vuonna 2008 ovat nostaneet kansaneläkettä tarkastelujaksolla 12 prosenttia. Vastaavasti työeläkeindeksi on noussut 7 prosenttia vuosina 2000–2010. Huomattakoon, että 1990-luvulla eläkeikäisten TEL-indeksi nousi täyttä kansaneläkettä enemmän (Tuominen ym. 2006).

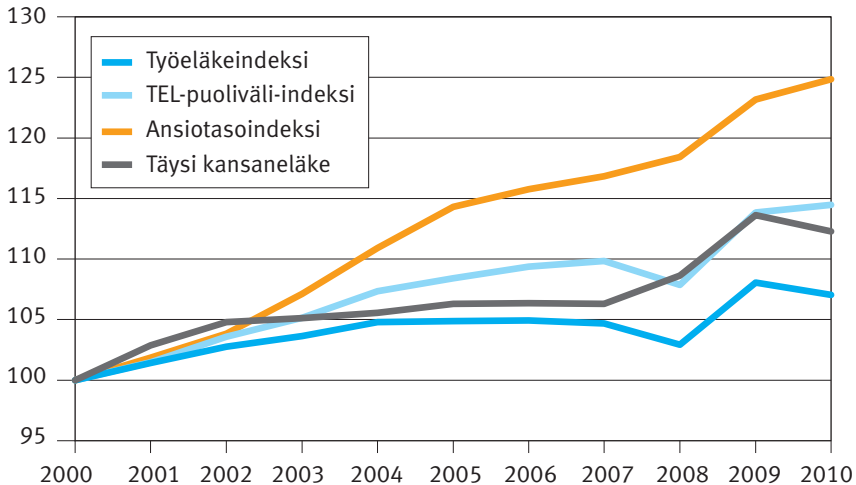
Eläkkeensaajien vähimmäisturvan hyvä kehitys näkyy muun muassa siinä, että tuoreen selvityksen mukaan perusturvan varassa olevista ryhmistä eläkkeensaajien tilanne todettiin muita paremmaksi. Selvityksen mukaan eläkkeensaajat oli ainoa ryhmä, jolle ei syntynyt oikeutta toimeentulotukeen (Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011). Arvioinnissa huomioitiin 1.3.2011 voimaan tullut takuueläke (687,74 euroa/kk).

Kun takuueläkkeen määrää verrataan ammatissa toimivien keskiansioihin vuodelta 2010, nousee vähimmäiseläke noin neljäsosaan keskiansioista, kun täysi kansaneläke – yksinäiselle henkilölle 584 euroa kuukaudessa – oli vuonna 2010 noin

viidesosa keskiansioista. Täyden kansaneläkkeen osuus oli noin neljäsosa keskiansioista viimeksi 1990-luvun alussa (Tuominen ym. 2006).

Kuvio 3.3.

Eräiden indeksien ja täyden kansaneläkkeen reaali kehitys 2000–2010, 2000=100.

3.3 Vanhuuseläkkeen taso nousut – varhaiseläkkeiden tason muutokset vähäisiä

3.3.1 Eläkkeensaajat

Keskimääräinen kokonaiseläke nousi tarkastelujaksolla 1 141 eurosta 1 373 euroon kuukaudessa (kuvio 3.4). Reaalisesti keskieläke kasvoi viidenneksellä. Eläketason nousu selittyi edellä käsiteltyjen rakenteellisten muutosten lisäksi myös indeksikehityksellä. Indeksitarkistusten johdosta eläketaso on reaalisesti noussut ja eniten tarkastelujakson lopussa⁸. Myös työeläkelainsäädännön muutokset⁹ ovat nostaneet eläkkeelle siirtyneiden eläketasoa ja siten eläkkeensaajien keskieläkettä.

⁸ Vuoden 2009 työeläkeindeksin mukainen tarkistus eläkkeisiin oli poikkeuksellisen suuri, viisi prosenttia, mikä johtui edellisen vuoden voimakkaasta inflaatiosta (Laesvuori 2009).

⁹ Vuoden 2005 työeläkeuudistuksessa eläkkeen karttumisprosentti muutettiin iän mukaan nousevaksi: 18–52-vuotiaana eläkettä karttuu 1,5 prosenttia, 53–62-vuotiaana 1,9 prosenttia ja 63–67-vuotiaana 4,5 prosenttia vuosiansioista. Uudistuksessa parannettiin myös indeksiiä, jolla eläkepalkka korotetaan eläkkeelle siirtymisvuoden tasoon. Tässä ns. palkkaker-toimessa palkkatason muutoksen painokerroin on 0,8 ja hintatason muutoksen painokerroin 0,2. Aikaisemmassa indeksis-sä palkka- ja hintatason muutoksen painokerroin oli yhtä suuri, 0,5.

Eläketaso on noussut myös koko tarkastelujakson eläkkeellä olleilla, mutta vähemmän kuin koko eläkkeensaajaväestössä. Heillä keskimääräinen kokonaiseläke kasvoi 1 167 eurosta 1 322 euroon kuukaudessa, eli nousua oli 13 prosenttia. Noustusta suurin osa selittyi indeksitarkistuksista ja kansaneläkkeen tasokorotuksista ja loput eläkkeiden muutoksista.

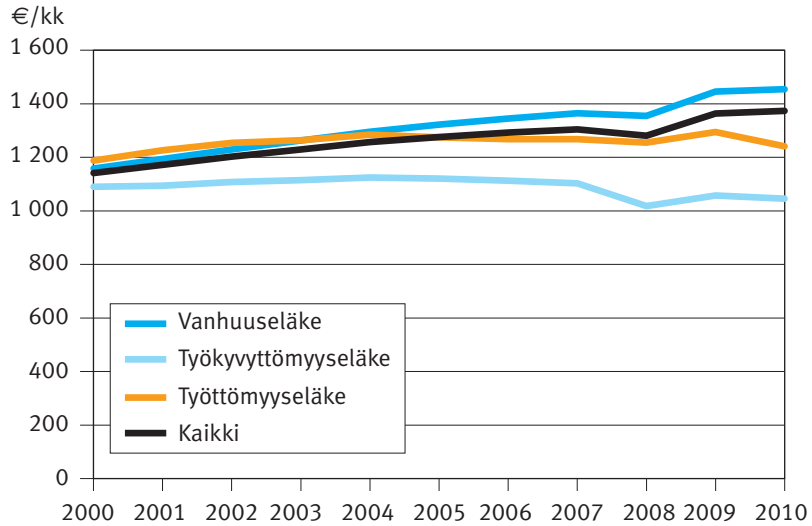
Kuviosta 3.4 nähdään, että vanhuuseläkkeensaajien eläketaso on noussut nopeimmin. Keskimääräinen vanhuuseläke kasvoi 26 prosentilla vuodesta 2000 vuoteen 2010. Työttömyyseläkkeen taso nousi samaan tahtiin vanhuuseläkkeen kanssa aina vuoteen 2005 saakka, jolloin työttömyyseläkkeen kasvu pysähtyi ja kääntyi tarkastelujakson loppuvuosina lievään laskuun. Keskieläkkeen pienenemisestä huolimatta työttömyyseläkkeensaajien eläketaso ylitti tarkastelujakson lopussa 2000-luvun alun tason.

Työttömyyseläkkeen tason alenemiseen on vaikuttanut eläkkeensaajien rakenteen muuttuminen. Suuri muutos tapahtui vuonna 2010, jolloin uusia ikäluokkia ei enää tullut eläkeoikeuden piiriin. Eläkeuudistuksessa työttömyyseläke lakkautettiin vuonna 1950 ja sen jälkeen syntyneiltä. Työttömyyseläkkeelle siirtyi vuonna 2010 enää 3 900 henkilöä, kun edeltäneinä vuosina eläkkeelle siirtyneitä oli noin 12 000 henkilöä. Muutos näkyy työttömyyseläkkeensaajien määrässä niin, että määrä pieneni yhden vuoden aikana 46 600 eläkkeensaajasta 33 900 eläkkeensaajaan. Erityisesti työeläkejärjestelmästä työttömyyseläkettä saavien määrä väheni, mikä laski työttömyyseläkkeen keskimääräistä tasoa selvästi.

Keskimääräinen työkyvyttömyyseläke nousi hieman tarkastelujakson alkuvuosina, mutta kääntyi hienoiseen laskuun vuosikymmenen puolivälissä. Työkyvyttömyyseläkkeen kehitykseen on vaikuttanut työkyvyttömyyseläkkeensaajien rakenteen muuttuminen. Yksilöllisen varhaiseläkkeen lakkauttaminen näkyy tätä eläkettä saavien osuuden supistumisena ja eläkemuodon päättymisenä 2007 (ks. kuvio 2.3). Näiden hyvätasoisten eläkkeiden vähittäinen poistuminen merkitsi keskimääräisen työkyvyttömyyseläkkeen pienenemistä. Samaa suuntaa vaikutti myös osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden osuuden kasvu (Tuominen ym. 2008). Keskimääräinen työkyvyttömyyseläke pieneni havaittavimmin vuonna 2008 johtuen asumis- ja hoitotukietuuksien poistumisesta kansaneläkkeestä (ks. kohta 3.2).

Kuvio 3.4.

Omaeläkkeensaajien keskimääräinen kokonaiseläke vuosina 2000–2010 eläkelajin mukaan vuoden 2010 rahassa.*

* Vuodesta 2008 alkaen kokonaiseläkkeeseen kuuluva kansaneläke ei enää sisällä eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuutta.

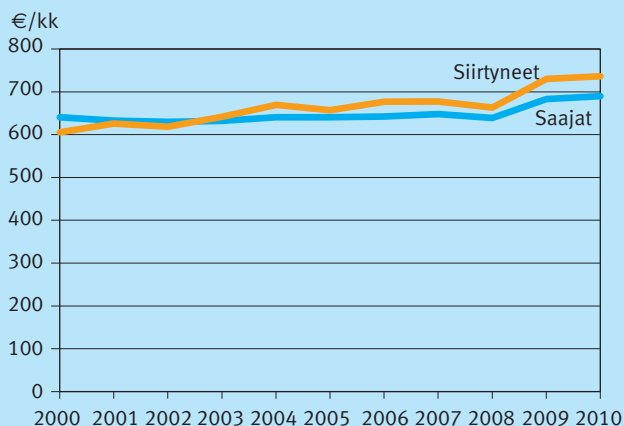
Tietolaatikko 3. Osa-aikaeläkkeiden taso

Osa-aikaeläkkeen voi saada 60–67-vuotias vakuutettu, jolla on riittävästi työuraa eläkettä edeltävinä vuosina. Osa-aikaeläkkeen hakijan on siirryttävä kokoaikatyöstä osa-aikatyöhön eikä hän saa saada muuta omaan työuraan perustuvaa eläkettä. Työnteon on vähennyttävä siten, että osa-aikatyöstä saadut ansiot ovat 35–70 prosenttia koko-aikatyön vakiintuneista ansioista.

Osa-aikaeläkkeen määrä on 50 prosenttia eläkettä edeltäneen vakiintuneen ansion ja osa-aikatyön ansioiden erotuksesta, kuitenkin enintään 75 prosenttia osa-aikaeläkkeen alkamiseen mennessä karttuneesta vanhuuseläkkeestä.

Osa-aikaeläkkeelle on siirtynyt viime vuosina aikaisempaa enemmän hyvätulaisia henkilöitä (Salonen ja Takala 2010). Tämä näkyy eläkkeelle siirtyneiden eläketason nopeana nousuna. Eläkkeelle siirtyneiden keskieläke on kasvanut reaalisesti yli viidenneksellä, kun kaikkien osa-aikaeläkkeensaajien eläke on noussut vajaalla kymmenesosalla. Vuonna 2010 keskimääräinen osa-aikaeläke oli noin 700 euroa kuukaudessa.

Osa-aikaeläkkeensaajien ja osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen eläke vuosina 2000–2010 vuoden 2010 rahassa.

Keskieläke on pysynyt noin 50 prosentissa keskiansioista.

Keskieläke suhteessa keskiansioihin kuvaa eläkkeensaajien ja työssäkäyvien tulosuhteen kehitystä vuosina 2000–2010 (kuviot 3.5). Keskieläke perustuu Tilastokeskuksen tulonjakotilaston tietoon ammatissa toimivien keskimääräisistä palkka- ja yrittäjätuloista.

Eläkkeensaajien ja työssäkäyvien tulosuhde on pysynyt koko tarkastelujakson 50 prosentin vaiheilla. Vähäistä laskua oli 2000-luvun puolivälin jälkeen, mutta loppuvuosina taso nousi tarkastelujakson alun tasolle. Tulosuhteen pysyminen lähes samana johtuu vanhuuseläketason hyvästä kehityksestä. Keskimääräisen vanhuuseläkkeen taso suhteessa työssä käyvien ansiotuloihin on pysynyt 50 prosentin tuntumassa, loppuvuosina jopa ylittänyt tämän tason.

Työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkettä saavien suhteellinen asema ei ole pysynyt yhtä hyvänä kuin vanhuuseläkkeensaajien. Kuviosta 3.4 nähtiin, että työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeiden keskimääräisessä tasossa ei ole tapahtunut suuria muutoksia. Näillä eläkkeillä olevien suhteellinen asema ansiotyössä käyviin nähden on heikentynyt, kun ansiotaso on noussut (kuviot 3.5).

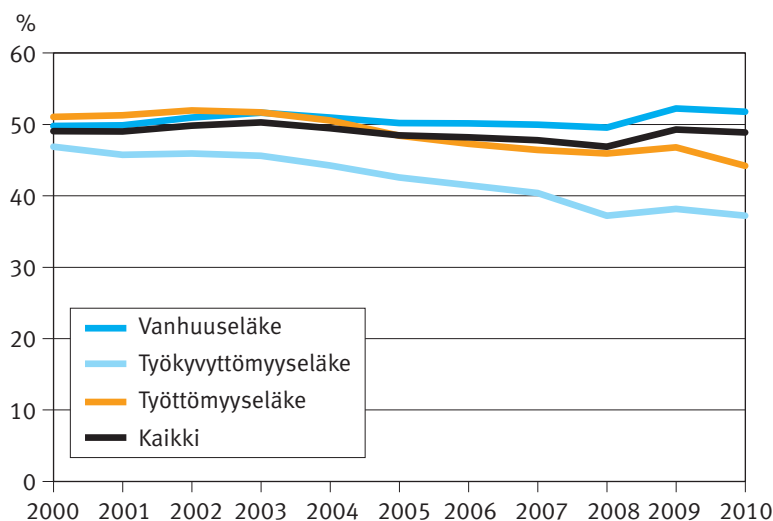
Eniten on heikentynyt työkyvyttömyyseläkettä saavien suhteellinen asema. Keskieläkkeen osuus keskiansioista on pienentynyt tarkastelujaksolla 47 prosentista 37 prosenttiin. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyvien ja erityisesti nuorena työkyvyttömiksi tulevien asemaa on haluttu parantaa vuoden 2010 alusta voimaan tulleilla lainmuutoksilla. Muihin kuin kertakorotukseen liittyvien muutosten vaikutukset näkyvät vasta lainmuutoksen jälkeen alkavissa työkyvyttömyyseläkkeissä¹⁰.

Myös työttömyyseläkkeensaajien suhteellinen asema on heikentynyt, joskin vähemmän kuin työkyvyttömyyseläkkeensaajilla. Keskimääräisen työttömyyseläkkeen osuus keskiansioista pieneni 51 prosentista 44 prosenttiin (kuviot 3.5). Keskieläkkeen taso aleni selvästi vuonna 2010, mikä merkitsi samalla työttömyyseläkkeensaajien suhteellisen aseman selvää huononnusta.

10 Viiden vuoden kuluttua eläkkeen alkamisesta eläkkeen tasoa nostetaan kertakorotuksella, jonka voi saada aikaisintaan 24-vuotiaana, mutta ei enää yli 55-vuotiaana. Korotuksen määrä pienenee iän mukaan siten, että mitä vanhempana työkyvyttömäksi jää, sitä pienempi on korotus. Myös eläkkeen karttumista ns. tulevalta ajalta (eläketapahtumasta 63 vuoden iän täyttämiseen asti) parannettiin. Lisäksi elinaikakertoimen kokonaisvaikutusta työkyvyttömyyden kautta eläkkeelle siirtyville pienennettiin.

Kuvio 3.5.

Omaeläkkeensaajien keskimääräinen kokonaiseläke vuosina 2000–2010 prosentteina keskiansiosta eläkelajin mukaan.*

* Vuodesta 2008 alkaen kokonaiseläkkeeseen kuuluva kansaneläke ei enää sisällä eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuutta.

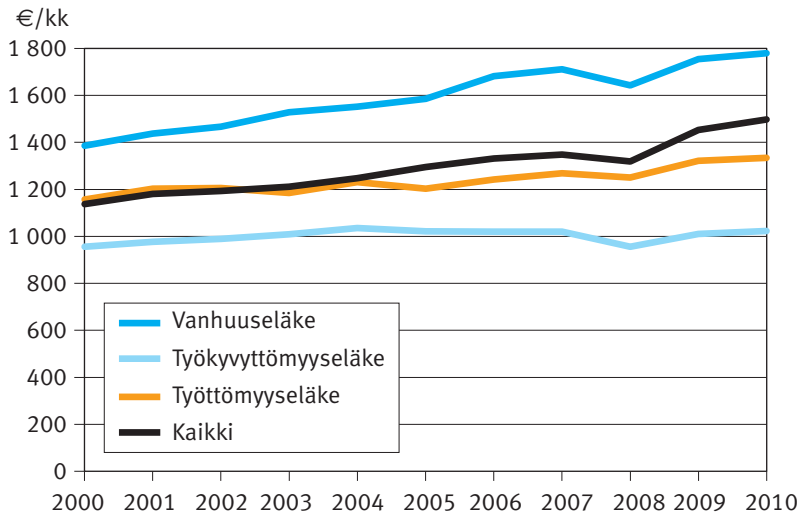
3.3.2 Eläkkeelle siirtyneet

Vuosina 2000–2010 eläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen eläketaso on noussut nopeammin kuin kaikkien eläkkeensaajien (vrt. kuviot 3.4 ja 3.6). Eläkkeelle siirtyneiden keskieläke kasvoi reaalisesti kolmasosalla vuosina 2000–2010, kun se kaikilla eläkkeensaajilla kasvoi viidenneksellä. Eläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen omaeläke nousi tarkastelujaksolla 1 137 eurosta 1 498 euroon kuukaudessa.

Eläkkeelle siirtyneiden keskieläkkeen nopea kasvu selittyy suureksi osaksi vanhuuseläkkeelle siirtyneiden määrän merkittävästä kasvusta (ks. kuvio 2.2). Kuviossa 3.6 nähdään, että vanhuuseläkkeelle siirtyneiden keskieläkkeen taso ylittää työttömyys- ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden eläketason ja ero näihin ja erityisesti työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden tasoon verrattuna on kasvanut tarkastelujakson aikana. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläke on pysynyt noin 1 000 euron tuntumassa ollen jopa kaikkien työkyvyttömyyseläkkeensaajien keskieläkettä hieman pienempi (vrt. kuvio 3.4). Tähän on vaikuttanut hyvätasoisten yksilöllisten varhaiseläkkeiden päättyminen ja osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen hienoinen kasvu. Työttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläke on sen sijaan noussut noin 180 eurolla.

Kuvio 3.6.

Omaeläkkeelle vuosina 2000–2010 siirtyneiden keskimääräinen omaeläke eläkelajin mukaan vuoden 2010 rahassa.*

* Vuodesta 2008 alkaen omaeläkkeeseen kuuluva kansaneläke ei enää sisällä eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuutta.

Eläkkeelle siirtyneiden omaeläketaso on noussut samaan tahtiin ammatissa toimivien ansioiden kanssa (kuvio 3.7). Keskimääräisen omaeläkkeen osuus keskiansiosta on pysynyt pitkään ennallaan, noin 50 prosentin tasolla. Tarkastelujakson lopulla eläkkeelle siirtyneiden suhteellinen asema jopa hieman koheni. Eläkkeet nousivat ansioita nopeammin.

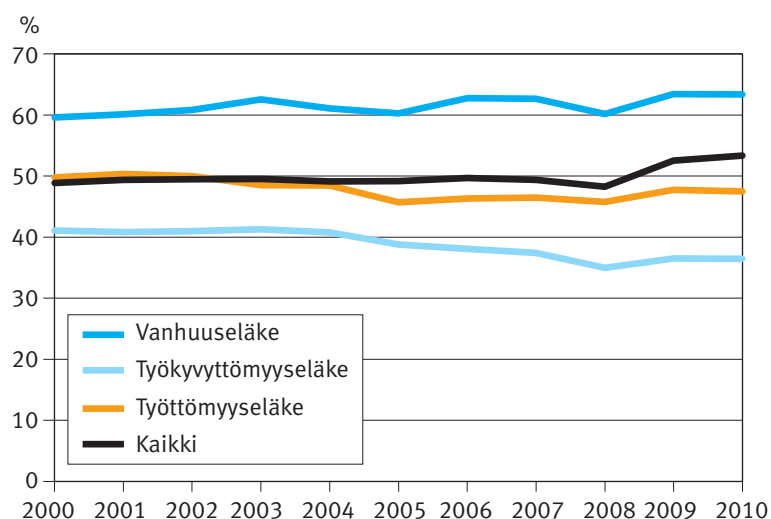
Kuviosta 3.7 nähdään, että vanhuuseläkkeelle siirtyneiden keskimääräinen omaeläke on pysynyt noin 60 prosentissa työssä käyvien ansioista. Tämä ylittää selvästi kaikkien vanhuuseläkkeensaajien eläketason suhteessa ammatissa toimiviin (vrt. kuvio 3.5). Vertailussa on huomattava, että eläkkeelle siirtyneiden tuloista puuttuvat mahdolliset perhe-eläkkeet. Nämä eläkkeet mukaan lukien eläkkeelle siirtyneiden asema suhteessa ammatissa toimiviin ja myös suhteessa kaikkiin eläkkeensaajiin on vielä edellä todettua parempi.

Työttömyys- ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden suhteellinen asema on jonkin verran heikentynyt (kuvio 3.7). Työttömyyseläkkeelle siirtyneiden eläketaso suhteessa ammatissa toimivien tuloihin jäi 2000-luvun puolivälissä ja sen jälkeen alle 50 prosentin. Ammatissa toimiviin nähden suhteellisesti heikoimmassa asemassa ovat työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet. Tarkastelujakson alkuvuosina työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden keskieläke oli hieman yli 40 prosenttia ammatissa

toimivien keskiansioista, mutta kääntyi vuosikymmenen puolivälissä laskuun jäädän tarkastelujakson lopulla selvästi alle 40 prosentin.

Kuvio 3.7.

Omaeläkkeelle vuosina 2000–2010 siirtyneiden keskimääräinen omaeläke prosentteina keskiansiosta eläkelajin mukaan.*

* Vuodesta 2008 alkaen omaeläkkeeseen kuuluva kansaneläke ei enää sisällä eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuutta.

3.4 Ikäryhmien väliset erot eläketasossa

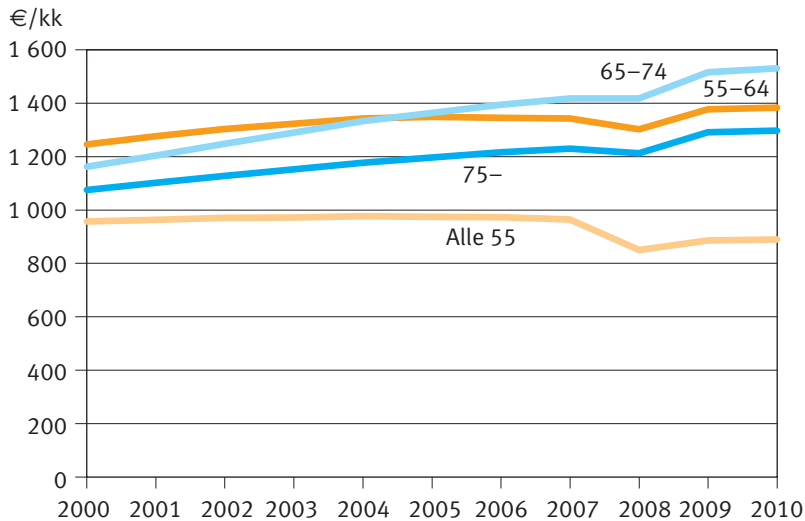
Ikäryhmien väliset eläke-erot ovat kasvaneet 2000-luvulla (kuvio 3.8). Nopeimmin keskieläke on noussut 65–74-vuotiaiden ikäryhmässä, jossa on paljon viimeisten 10 vuoden aikana vanhuuseläkkeelle siirtyneitä. Tämänikäisten keskieläke kasvoi tarkastelujaksolla 1 162 eurosta 1 531 euroon kuukaudessa.

Vielä vuosikymmenen alkuvuosina keski-eläke oli suurin 55–64-vuotiaiden ryhmässä. Tuolloin 55–64-vuotiaisiin kuuluivat muun muassa yksilöllisen varhaiseläkkeen saajat, joilla eläketaso oli pitkän työuraatimuksen vuoksi hyvä. Kun yksilölliset varhaiseläkkeet vähitellen poistuivat (ks. kuvio 2.3), keskieläkkeen nousu pysähtyi 2000-luvun puolivälissä, mutta kääntyi tarkastelujakson lopussa jälleen kasvuun. Myös vanhimmissa 75 vuotta täyttäneiden ikäryhmässä eläketaso on noussut koko ajan jäädän kuitenkin koko eläkkeensaajaväestön keskimääräistä tasoa alemmaksi (vrt. kuvio 3.4). Keskimääräinen kokonaiseläke on pienin alle 55-vuotiailla

työkyvyttömyyseläkeläisillä. Heillä keskieläke jää selvästi alle 1 000 euron johtuen osaksi vuoden 2008 tilastomuutoksesta (ks. kohta 3.2).

Kuvio 3.8.

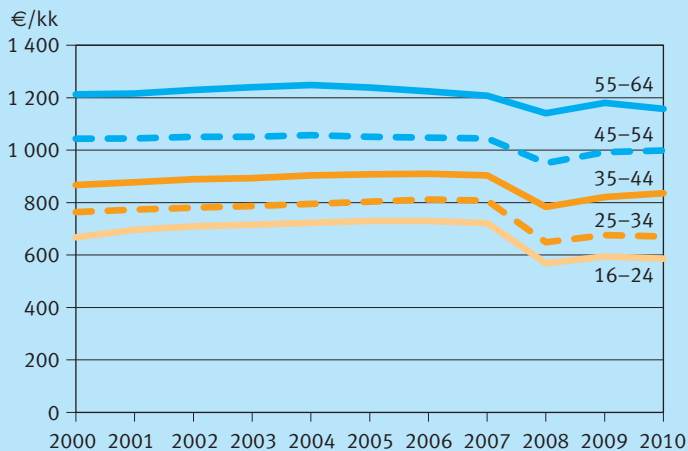
Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräinen kokonaiseläke ikäryhmittäin vuosina 2000–2010 vuoden 2010 rahassa.*

* Vuodesta 2008 alkaen kokonaiseläkkeeseen kuuluva kansaneläke ei enää sisällä eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuutta.

Tietolaatikko 4. Työkyvyttömyyseläkkeiden taso eri ikäryhmissä

Työkyvyttömyyseläkkeensaajien keskimääräinen kokonaiseläke* ikäryhmittäin vuosina 2000–2010 vuoden 2010 rahassa.

* Vuodesta 2008 alkaen kokonaiseläkkeeseen kuuluva kansaneläke ei enää sisällä eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuutta.

Keskimääräisen työkyvyttömyyseläkkeen taso on sitä alempi, mitä nuoremmista eläkkeensaajista on kysymys. Lähellä vanhuuseläkeikää keskimääräinen eläketaso on 1 200 euron tuntumassa, kun se alle 25-vuotiailla on noin 600 euron luokkaa. Kansaneläkkeen osuus keskimääräisestä työkyvyttömyyseläkkeestä kasvaa siirryttäessä vanhemmista nuorempiin ikäryhmiin.

Vuonna 2008 toteutettu kansaneläkkeen tilastointitavan muutos, asumis- ja hoitotukietuuksien eriyttäminen kansaneläkkeestä, näkyy kaikissa ikäryhmissä, mutta erityisen suurena alle 35-vuotiailla työkyvyttömyyseläkkeensaajilla. Heillä keskimääräinen kokonaiseläke pieneni noin viidenneksellä (ks. tilastomuutoksesta lähemmin jaksossa 3.2).

3.5 Miesten ja naisten eläke-ero

Vuonna 2010 miesten keskimääräinen kokonaiseläke oli 1 560 euroa ja naisten 1 217 euroa, eli eroa kuukausieläkkeessä oli 343 euroa (kuvio 3.9). Vaikka euro-määräinen ero on hieman kasvanut (vuonna 2000 eläke-ero oli 314 euroa), suhteellisesti tarkasteltuna eläke-ero on kuitenkin kaventunut. Tarkastelujakson alussa naisten keskimääräinen kokonaiseläke oli 76 prosenttia miesten keskieläkkeestä ja lopussa 78 prosenttia. Naisten eläketaso on noussut nopeammin kuin miesten.

Eläke-ero on ollut likimain tätä tasoa pitkään (Tuominen ym. 2006). Tähän on vaikuttanut miesten ja naisten palkkaeron säilyminen lähes samansuuruisena (Segregaatio ja sukupuolten väliset palkkaerot – hankkeen loppuraportti 2008). Eläke-eroa aiheuttaa myös siitä, että naisten työurat ovat jonkin verran miesten työuria lyhyempiä. Keskimäärin eroa on noin 1,5 vuotta, mutta vanhemmissa ikäryhmissä ero työuran pituudessa on suurempi (Palomäki ja Tuominen 2010). Myös naisten yleisempi osa-aikatyö ja lastenhoidon vuoksi lyhennetty työviikko kasvattavat eroa työstä kertyvään eläkkeeseen.

Näistä tekijöistä johtuvat erot eläkkeen suuruudessa näkyvät paremmin keskimääräisessä omaeläkkeessä ja siinä erityisesti työeläkeosassa. Vuonna 2010 sukupuolten välinen eläke-ero keskimääräisessä työeläkkeessä oli 516 euroa. Naisten keskimääräinen työeläke oli 63 prosenttia miesten työeläkkeestä. Tämä ero on kaventunut selvästi, sillä vuonna 2000 naisten työeläke oli vain hieman yli puolet, 55 prosenttia miesten työeläkkeestä. Eron supistuminen johtuu monista tekijöistä, eikä vähiten eläkekannan muutoksista, uusien eläkkeiden alkamisesta ja vanhimpien ikäryhmien eläkkeiden päättymisestä.

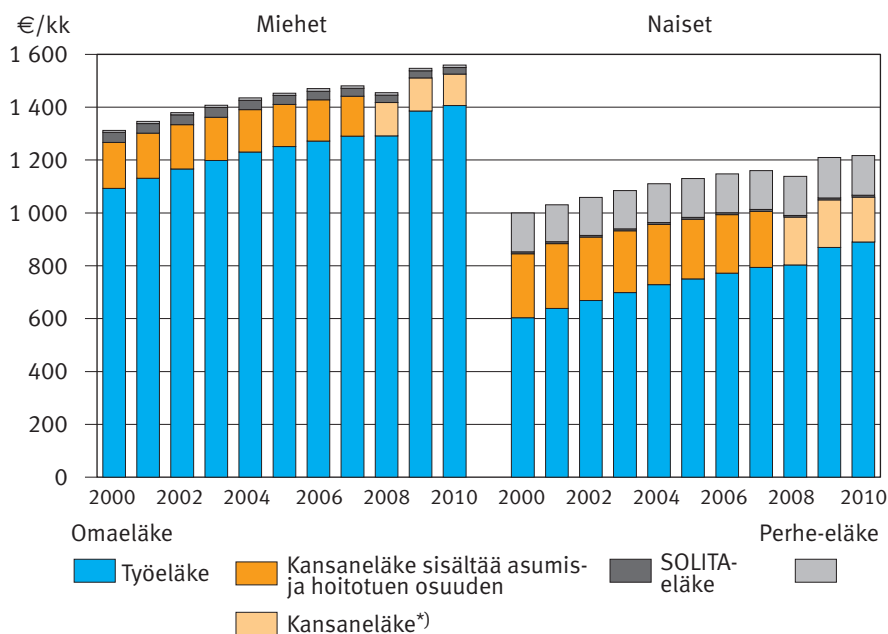
Vaikka ero työeläkkeessä on kaventunut tarkastelujaksolla selvästi, kokonaiseläkkeessä eron pieneneminen on ollut vähäistä. Tämä johtuu siitä, että työeläkkeiden kasvaessa kansaneläke vastaavasti pienenee. Kuviosta 3.9 nähdään, että naisilla kansaneläkkeen pieneneminen on ollut voimakkaampaa kuin miehillä. Kansaneläkkeellä on kuitenkin edelleen suurempi merkitys naisten kuin miesten omaeläkkeessä. Myös ero keskimääräisessä omaeläkkeessä (eläketulo ilman perhe-eläkettä) on pienentynyt tarkastelujaksolla, mutta vähemmän kuin työeläkkeessä.

Perhe-eläkkeen osuus kaikkien omaeläkkeensaajien kokonaiseläkkeestä on pysynyt tarkastelujaksolla likimain samana, naisilla noin 150 euron ja miehillä noin 10 euron suuruusena eläkkeensaajaa kohti. Huomattakoon, että perhe-eläkettä saavilla naisilla keskimääräinen leskeneläke oli vuonna 2010 565 euroa kuukaudessa ja miehillä 200 euroa kuukaudessa. Ero johtuu sukupuolten välisistä eläke-eroista ja

leskeneläkkeeseen tehtävästä vähennyksestä¹¹. Leskeneläkkeen vähentämisessä lesken oma työeläke otetaan leskeneläkkeen määrässä huomioon. Leskeneläkkeet pienenevät enemmän mies- kuin naisleskillä miesten parempien työeläkkeiden vuoksi. Omaeläketason noustessa perhe-eläkkeen suhteellinen merkitys kokonaiseläkkeessä on kaiken kaikkiaan vähentynyt.

Kuvio 3.9.

Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräisen kokonaiseläkkeen jakautuminen omaeläke- ja perhe-eläkeosuuksiin vuosina 2000–2010 vuoden 2010 rahassa.

* Vuodesta 2008 alkaen kokonaiseläkkeeseen kuuluva kansaneläke ei enää sisällä eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuutta.

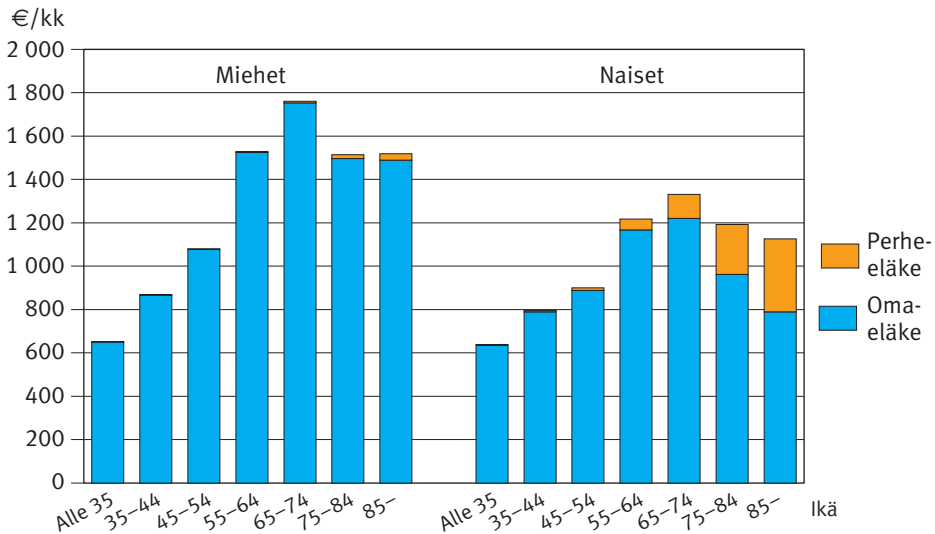
Kuviosta 3.10 nähdään, että sukupuolten eläke-ero on suurimmillaan 65–74-vuotiaiden ryhmässä, jossa on paljon vanhuuseläkkeelle viimeisten 10 vuoden aikana siirtyneitä. Myös 75 vuotta täyttäneiden ikäryhmissä ero miesten ja naisten keskimääräisessä omaeläkkeessä on suuri, mutta perhe-eläke kaventaa eroa huomattavasti. Näissä ikäryhmissä naisleskien osuus eläkkeensaajana on suuri. 75-vuot-

11 Lesken oma työeläke tai hänen ansiotulonsa saattavat pienentää hänen perhe-eläkettään (leskeneläkkeen vähentäminen). Leskeneläkettä vähennetään, jos lesken omat työeläkkeet ylittävät laissa määrätyn vähennysperusteen, joka on 626,50 euroa kuukaudessa vuonna 2011. Jos lesken omat työeläkkeet ylittävät vähennysperusteen, yllite vähentää täyttä leskeneläkettä 50 prosentilla.

ta täyttäneistä naisista 49 prosenttia saa leskeneläkettä ja tämänikäisistä miehistä 12 prosenttia. Pienimmillään sukupuolten eläke-ero on alle 45-vuotiailla työkyvyttömyyseläkkeensaajilla, joiden eläkkeestä kansaneläke muodostaa suuren osan.

Kuvio 3.10.

Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräinen kokonaiseläke jaettuna oma- ja perhe-eläkeosuuteen iän ja sukupuolen mukaan 31.12.2010.

3.6 Alueelliset erot eläkkeen suuruudessa

Keskimääräinen kokonaiseläke vaihtelee maakunnittain usealla sadalla eurolla (kuvio 3.11). Eläketaso oli korkein Uudellamaalla, jossa keskimääräinen kokonaiseläke oli 1 652 euroa kuukaudessa vuonna 2010. Keskimäärin pienimpiä eläkkeitä maksettiin Etelä-Pohjanmaalla, jossa keskieläke oli 1 173 euroa.

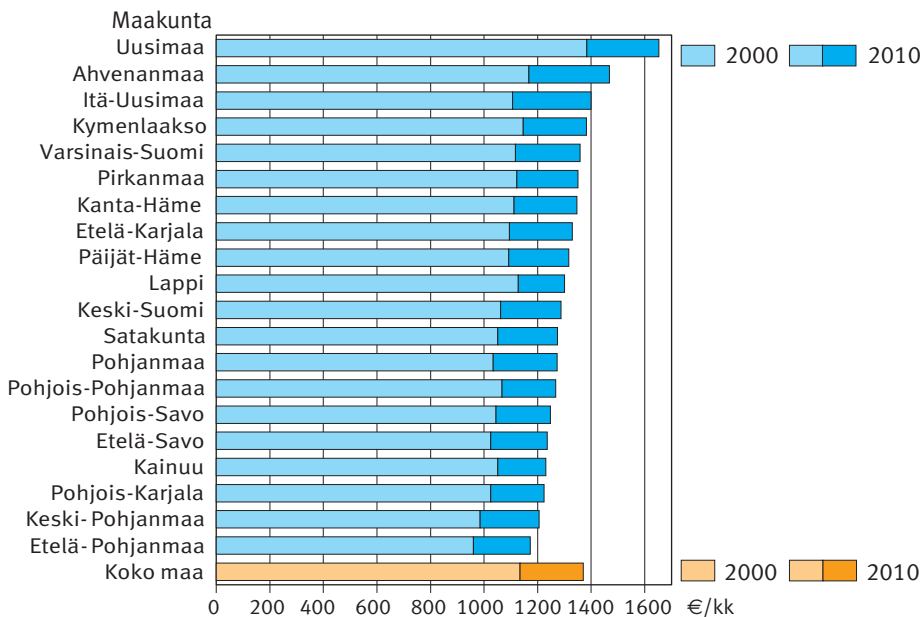
Eläketasoon vaikuttaa maakunnan elinkeinorakenne ja sen muuttuminen. Yrittäjävältaisilla alueilla eläketaso on keskimääräistä matalampi, sillä maatalous- ja muiden yrittäjien eläketaso on palkansaajien eläketasoa alempi. Eläketaso on vastaavasti korkeampi maakunnissa, joissa on perinteisesti paljon teollisuutta tai julkisen sektorin työpaikkoja. Vaikka maatalouden piirissä työskentelevien osuus on viime vuosikymmeninä supistunut voimakkaasti, maatalouden parissa eläkkeensä ansainneita on yhä paljon. Elinkeinostruktuurin muutos heijastuu eläketasoon hitaasti.

Myös erot eläkkeensaajien rakenteessa selittävät maakuntien välisiä eläke-eroja ja niiden kehitystä. Keskieläkkeen taso on hyvä ja se on noussut nopeasti maa-

kunnissa, joissa vanhuuseläkkeelle siirtyneiden osuus on ollut suuri (ks. liitetaulukko luvun 3 lopussa). Tällaisia ovat Ahvenanmaan, Uusimaan, Itä-Uusimaan ja Pohjanmaan maakunnat. Näissä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden osuus on viime vuonna ollut noin 60 prosenttia kaikista eläkkeelle siirtyneistä. Eläketason nousu on sen sijaan ollut hidasta niissä maakunnissa, joissa varhaiseläkkeille ja erityisesti työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneitä on ollut huomattavan paljon kuten Lapissa ja Kainuussa.

Kuvio 3.11.

Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräinen kokonaiseläke maakunnittain vuosina 2000 ja 2010 vuoden 2010 rahassa.

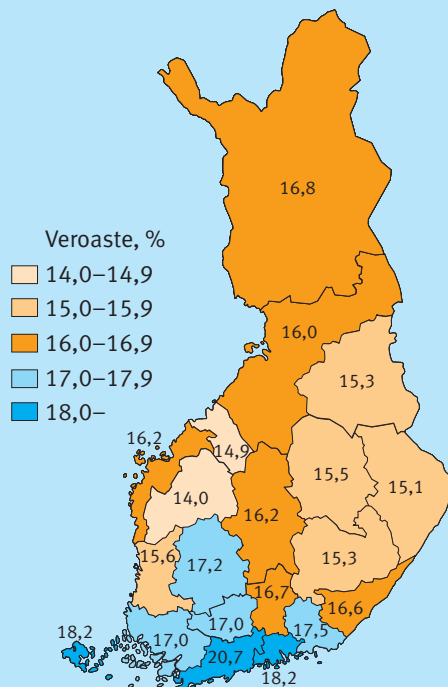

Tietolaatikko 5. Eläkkeensaajien veroasteet eri maakunnissa vuonna 2010

Eläketurvakeskuksen verolaskurilla voidaan laskea eri kunnissa asuvien eläkkeensaajien työ- ja eläketuloihin perustuva verotus (ks. Tietolaatikko 2). Vuonna 2010 eläkkeensaajan veroaste oli keskimäärin 17,8 prosenttia. Maakuntatarkastelussa korkein veroaste on Uudellamaalla (20,7 %) ja matalin Etelä-Pohjanmaalla (14,0 %).

Veroasteiden erot selittyvät eläkkeiden tasoon ja rakenteeseen liittyvillä tekijöillä. Korkeimmat bruttoeläkkeet (vrt. kuvio 3.11) maksetaan Uudellamaalla (yli 1 600 €/kk), jossa myös veroaste nousee korkeimmaksi. Matalimman verotuksen Etelä-Pohjanmaalla eläketaso jää alle 1 200 euroon kuukaudessa, ja vastaavasti veroaste jää matalammaksi.

Eläkkeensaajien verotus on keventynyt vuodesta 2005 vuoteen 2010 noin kolmella prosenttiyksiköllä. Verotuksen keventyminen on kaikissa maakunnissa samaa suuruusluokkaa.

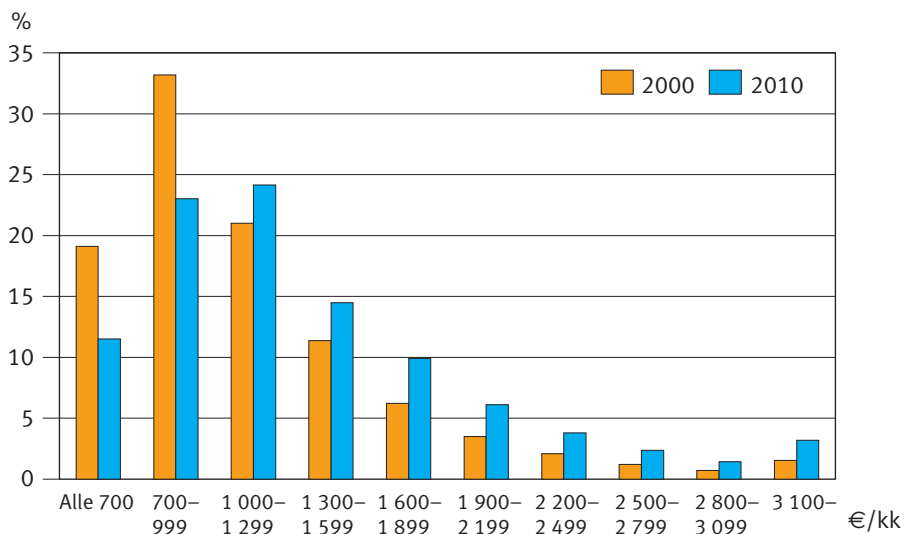
3.7 Eläkejakauman muutoksista

Kuviossa 3.12 on esitetty eläketulon jakautuminen kymmeneen tuloluokkaan vuosina 2000 ja 2010. Eläketulon jakauman muutos näkyy selvimmin kahdessa alimmassa tuloluokassa, joissa eläkkeensaajien osuudet supistuivat voimakkaasti. Tarkastelujakson alussa kahteen alimpaan tuloluokkaan, alle 1 000 euroa kuukaudessa saaviin kuului noin puolet kaikista eläkkeensaajista ja lopussa noin kolmasosa. Alimman tuloluokan raja, 700 euroa on lähellä takuueläkkeen määrää. Tämän suuruista tai sitä pienempää eläkettä saavien osuus supistui tarkastelujaksolla noin viidesosasta kymmenesosaan eläkkeensaajista.

Eläketason kohoaminen on vastaavasti nostanut eläkkeensaajien osuutta ylemmissä tuloluokissa. Kuvioista havaitaan, että siirtymä keskimmäisiin, 1 000–2 199 tuloluokkiin on ollut melko tasainen. Eläkkeensaajien osuudet ovat kasvaneet näissä tuloluokissa muutamilla prosenttiyksiköillä. Tätä ylemmissä tuloluokissa kasvua on parin prosenttiyksikön verran.

Kuvio 3.12.

Omaeläkkeensaajien kokonaiseläkkeen prosenttijakauma vuosina 2000 ja 2010, euroa/kk vuoden 2010 rahassa.

Taulukosta 3.1 nähdään desiilien¹² rajamäärät ja keskimääräiset kokonaiseläkkeet vuonna 2010. Eläkkeensaaja kuului eläketulon perusteella alimpaan tulokymmenykseen, kun eläketulot jäivät alle 661 euron kuukaudessa. Tähän eläketulon luokkaan kuuluivat täyden kansaneläkkeen saajat ja hyvin pientä työeläkettä saavat henkilöt. Vastaavasti ylimpään kymmenykseen kuuluivat eläkkeensaajat, joiden tulot ylittivät 2 239 euroa kuukaudessa. Keskimääräisen eläkkeen ero ylimmän ja alimman desiilin välillä oli 2 525 euroa kuukaudessa. Vuonna 2010 mediaanieläke oli 1 164 euroa kuukaudessa. Puolet eläkkeensaajista sai tätä pienempää ja puolet tätä suurempaa eläkettä.

Taulukko 3.1.

Eläketulon desiilirajat ja keskimääräiset kokonaiseläkkeet euroa/kk vuonna 2010.

	Desiilirajat €/kk	Keskieläke €/kk
I	–661	545
II	661–819	746
III	819–940	881
IV	940–1 049	995
V	1 049–1 164	1 102
VI	1 164–1 315	1 233
VII	1 315–1 516	1 413
VIII	1 516–1 780	1 640
IX	1 780–2 239	1 980
X	2 239–	3 070
Kaikki		1 370

12 Jakaumatarkastelua varten omaeläkkeensaajat on jaettu kokonaiseläketulon suuruuden perusteella kymmeneen yhtä suureen osaan eli desiiliin. Jos eläketulon jakautuminen on tasainen, kukin desiili saa kymmenesosan eläkkeistä. Mitä suurempi on jakauman yläpäässä olevien desiilien osuus eläkkeistä ja mitä pienempi alapäässä olevien osuus, sitä epätasaisemmin eläketulot ovat jakautuneet.

Tietolaatikko 6. Suuret eläkkeet

Kuviosta 3.13 nähdään miten eläkkeet ovat reaalisesti 2000-luvulla kehittyneet tulokymmenyksittäin. Ylimmässä kymmenyksessä eläkkeet ovat selvästi korkeammalla tasolla.

Taulukossa on esitetty ylimmän tulokymmenyksen eläketuloraja (pienin eläke, jolla lukeutui ylimpään desiliiniin), keskieläke sekä sadan suurimman eläkkeen keskiarvo euroina kuukaudessa vuoden 2010 rahassa. Suuria eläkkeitä koskevat tiedot on laskettu sekä koko eläkkeensaajaväestölle että kunakin vuonna eläkkeelle siirtyneille. Koska uudet alkavat eläkkeet ovat olleet vanhoja korkeampia, eläkkeelle siirtyneillä ylimmän desiliinin eläketuloraja ja keskieläke ovat olemassa olevaa eläkekantaa korkeampia. Koska huippusuuria eläkkeitä ei kuitenkaan tule maksuun vuosittain, korkeimmat 100 eläkettä ovat eläkekannassa suurempia kuin siirtyneillä. Miehiä on ylimmässä desilissä naisia enemmän.

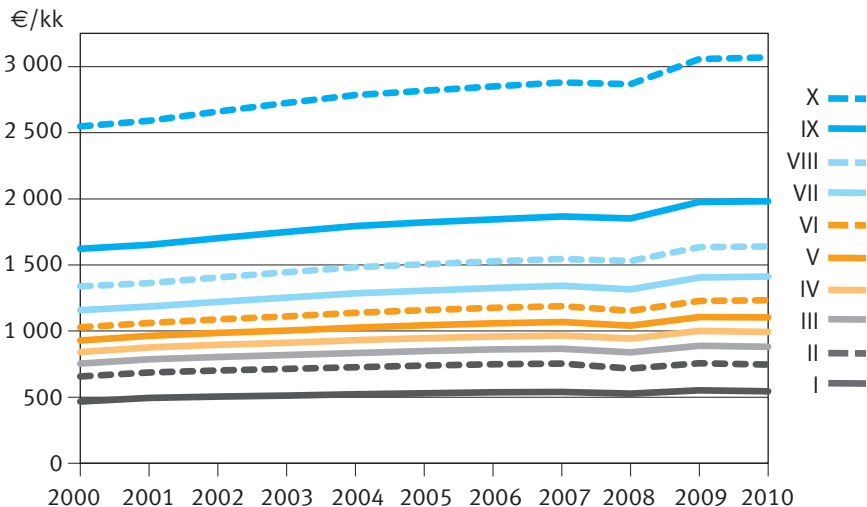
Ylin tulokymmenys eläkkeensaajissa sekä eläkkeelle siirtyneissä vuoden 2010 rahassa.

Vuosi	Pienin, €/kk	Keskieläke, €/kk	Top 100, €/kk
Eläkkeensaajat			
2000	1 960	2 570	14 230
2002	1 940	2 670	14 300
2004	2 040	2 800	15 300
2006	2 090	2 860	15 620
2008	2 100	2 900	15 600
2010	2 240	3 100	17 380
joista eläkkeelle siirtyneet			
2000	1 980	2 720	6 900
2002	2 040	2 810	7 580
2004	2 150	2 920	7 740
2006	2 300	3 180	9 390
2008	2 330	3 250	9 280
2010	2 660	3 720	10 560

Kuviosta 3.13 nähdään, että kaikissa eläketuloluokissa keskieläkkeen taso on tarkastelujakson lopussa korkeampi kuin alussa. Eläketaso on kuitenkin noussut enemmän ylemmissä kuin alemmissä desiileissä, joten eläke-erot ovat euromääräisesti kasvaneet. Ylimmässä tuloluokassa keskieläke on noussut noin 520 eurolla ja alimmassa noin 80 eurolla.

Kuvio 3.13.

Omaeläkkeensaajien (pl. osa-aikaeläke) keskimääräinen kokonaiseläke desiileittäin vuosina 2000–2010, euroa/kk vuoden 2010 rahassa.*

* Vuodesta 2008 alkaen kokonaiseläkkeeseen kuuluva kansaneläke ei enää sisällä eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuutta.

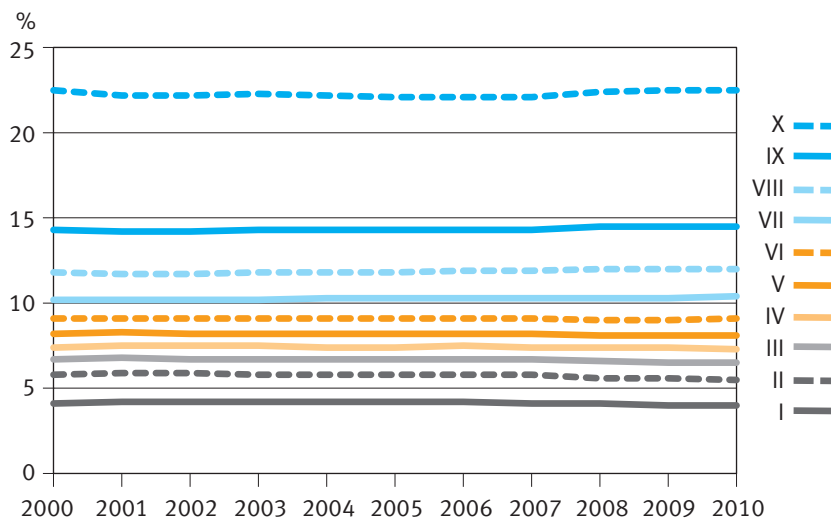
Kuviossa 3.14 on tarkasteltu eläketulon jakautumista eri desiilien kesken. Kuvio osoittaa desiilien saamat osuudet kaikista eläketuloista. Kuviosta nähdään, että alimman desiilin saama tulo-osuus on alle viisi prosenttia, kun se ylimmässä desiilissä on yli 20 prosenttia. Ylimmän desiilin tulo-osuus on viisinkertainen alimpaan desiiliin verrattuna. Kolme alinta desiiliä, eli 30 prosenttia eläkkeensaajista saa noin 15 prosenttia eläketuloista, kun kolmen ylimmän desiilin tulo-osuus on puolet.

Eläketulon jakautuminen on pysynyt tarkastelujaksolla hyvin samanlaisena. Esimerkiksi 2000-luvun alun hienoisen laskun ja lopun lievän nousun jälkeen ylimmän desiilin saama tulo-osuus on vuonna 2010 samalla tasolla kuin tarkastelujakson alussa. Muissa desiileissä muutokset ovat sängen vähäisiä. Eläketulon jakautu-

minen on hyvin samantapainen kuin eläkeläistalouksien kaikkien tulojen jakautuminen (ks. kuvio 4.8).

Kuvio 3.14.

Eläkkeensaajadesiilien osuus eläketulosta vuosina 2000–2010.*

* Vuodesta 2008 alkaen eläketulo ei enää sisällä eläkkeensaajan asumis- ja hoitotuen osuutta.

3.8 Yhteenveto

Tässä luvussa on tarkasteltu lakisääteisten eläkkeiden kehitystä vuosina 2000–2010. Vuonna 2010 eläkkeensaajia oli 1,3 miljoonaa henkilöä, joista hieman yli puolet oli eläkkeensaajina jo tarkastelujakson alussa. Lähes yhtä paljon siirtyi eläkkeelle tarkastelujakson aikana.

Eläkkeensaajien keskieläke nousi reaalisesti 20 prosentilla, eläkkeellä koko ajanjakson olleilla 13 prosentilla.

Eläkkeensaajien keskimääräinen kokonaiseläke nousi tarkastelujaksolla reaalisesti 20 prosentilla. Eläkkeiden reaalinous selittyi osaksi indeksitarkistuksista ja osaksi eläkekannan vaihtuvuudella, eli uusien parempitasoisten eläkkeiden alkamisella ja vanhimpien ikäluokkien keskimääräistä pienempien eläkkeiden päättyemisellä. Myös niiden eläkkeensaajien eläketaso parani, jotka olivat eläkkeellä ko-

ko tarkastelujakson. Heidän keskimääräinen kokonaiseläkkeensä nousi reaalisesti 13 prosentilla.

2000-luvun kehityksessä merkillepantavaa on vähimmäisturvan varassa olevien eläketason kohoaminen. Täysi kansaneläke nousi 2000-luvun tasokorotusten vuoksi 12 prosentilla vuosina 2000–2010. Työeläkkeet nousivat tänä aikana työeläkeindeksin ansiosta seitsemällä prosentilla, eli vähemmän kuin täysi kansaneläke. 1990-luvulla eläkeikäisten TEL-indeksi nousi täyttä kansaneläkettä enemmän.

Eläkkeelle siirtyneiden eläketaso nousi nopeammin kuin kaikkien eläkkeensaajien eläketaso. Eläkkeelle siirtyneiden keskieläke kasvoi reaalisesti 33 prosentilla vuosina 2000–2010. Nopea nousu johtui suureksi osaksi varhaiseläkkeille siirtymisen vähenemisestä ja vanhuuseläkkeelle siirtymisen merkittävästä kasvusta.

Eläkkeensaajien keskieläke on noin puolet ammatissa toimivien keskiansioista.

Eläkkeensaajien suhteellinen asema ammatissa toimiviin nähden on pysynyt melko vakaana. Keskieläke on pysytellyt 50 prosentissa keskiansiosta. Vanhuuseläkkeensaajien keskimääräinen eläke on seurannut hyvin ansiotason kehitystä. Työkyvyttömyyseläkkeensaajien suhteellinen asema on sitä vastoin heikentynyt. Myös työttömyyseläkettä saavien asema suhteessa ansiotyössä käyviin on huonontunut, mutta merkittävästi vasta tarkastelujakson lopussa.

Ikäryhmittäisistä tarkasteluista kävi hyvin esiin työkyvyttömyyseläkkeensaajien keskieläkkeen pienuus verrattuna muuta eläkettä saaviin. Mitä nuoremmista työkyvyttömyyseläkkeensaajista on kysymys, sitä matalampi keskimääräinen eläketaso on. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyvien ja erityisesti nuorena työkyvyttömiksi tulevien asemaa on parannettu vuoden 2010 alusta voimaan tulleilla lainmuutoksilla. Lainmuutoksen vaikutukset näkyvät täysimääräisinä työkyvyttömyyseläkkeensaajien eläketasossa vasta pitkällä aikavälillä.

Sukupuolten palkkaerot ylläpitävät eläke-eroa.

Miesten ja naisten välinen eläke-ero on euromääräisesti tarkasteltuna hieman kasvanut, mutta suhteellisesti tarkasteltuna vähän supistunut. Tarkastelujakson lopussa naisten keskimääräinen kokonaiseläke oli 78 prosenttia miesten eläkkeestä, kun se alussa oli 76 prosenttia. Lähes ennallaan pysyneen eläke-eron taustalla ovat sukupuolten palkka-erot ja naisten lyhyemmät työurat sekä yleisempi osa-aikatyö.

Suurimmillaan sukupuolten väliset eläke-erot ovat ikäryhmässä, jossa on paljon vanhuuseläkkeelle viimeisten 10 vuoden aikana siirtyneitä (65–74-vuotiaat). Myös

tätä vanhemmissa ikäryhmissä eläke-ero on keskimääräistä suurempi, joskin perhe-eläke kaventaa eroa merkittävästi. Leskeneläke nostaa vanhimpien naisleskien eläketasoa huomattavasti.

Erot elinkeinorakenteessa ja eläkkeelle siirtymisessä tuottavat alueellisia eläke-eroja.

Eläketason alueellisen vaihtelun taustalla ovat muun muassa erot maakuntien elinkeinorakenteessa ja alueelliset erot eläkkeelle siirtymisessä. Eläketaso on keskimääräistä parempi ja taso on noussut nopeasti niissä maakunnissa, joissa vanhuuseläkkeelle siirtyneiden osuus on ollut suuri ja varhaiseläkkeille siirtyneiden osuus vastaavasti pieni. Tällaisia maakuntia ovat Ahvenanmaan, Uusimaan, Itä-Uusimaan ja Pohjanmaan maakunnat. Varhaiseläkkeille on siirrytty muita maakuntia yleisemmin Kainuussa ja Lapissa, joissa eläketason nousu on siten ollut keskimääräistä hitaampaa.

Eläkkeet nousseet kaikilla tulotasoilla, mutta ylemmillä hieman enemmän kuin alemmilla.

Eläketulon jakaumatarkastelut osoittivat alle 1 000 euron suuruista eläkettä saaneiden osuuksien pienentyneen merkittävästi. Tarkastelujakson alussa heitä oli noin puolet kaikista eläkkeensaajista ja lopussa noin kolmasosa. Tätä suurempaa eläkettä saaneiden osuudet kasvoivat.

Eläketulon tarkempi jakaumatarkastelu osoitti keskieläkkeen tason nousseen kaikissa eläketulotulokissa ja euromääräisesti enemmän ylemmissä kuin alemmissä tuloluokissa. Eri desiilien saamien tulo-osuuksien tarkastelu osoitti eläketulon jakautumisen pysyneen tarkastelujaksolla samanlaisena. Eläketulon jakautuminen ei suuresti eroa eläkeläistalouksien kaikkien tulojen jakautumisesta.

Eläketaso nousi 2000-luvulla nopeammin kuin edellisellä vuosikymmenellä.

Kun tuloksia verrataan aikaisempiin eläkkeiden kehityksestä tehtyihin katsauksiin, on todettava, että keskimääräisen kokonaisaläkkeen reaaliakasvu oli vuosina 2000–2010 nopeampaa kuin edellisellä vuosikymmenellä. Keskieläke nousi 2000-luvulla viidenneksellä, kun vastaava kasvu 1990-luvulla jäi hieman alle 10 prosentin (Tuominen ym. 2003). Eron taustalla on niin työeläkejärjestelmän kypsymiseen, taloudelliseen kehitykseen kuin kansan- ja työeläkelainsäädännön muutoksiinkin liitty-

viä tekijöitä. 1990-luvulla työeläkejärjestelmä oli vielä voimaantulovaiheessa. Vanhuuseläkkeelle siirtyneet henkilöt eivät useinkaan saaneet täysimääräistä eläkettä, joka edellytti 40 vuoden työuraa. 2000-luvulla eläkkeelle voitiin siirtyä jo täydeltä työuralta. Myös ansiotason yleinen nousu on nostanut eläketasoa.

Tärkeä syy eläketason hitaampaan kasvuun 1990-luvulla oli vuosikymmenen alun syvä lama ja sen seurauksena vaikuttaneet. Massatyöttömyyden vuoksi työttömyys- ja muille varhaiseläkkeille siirtyneitä oli runsaasti ja vanhuuseläkkeelle siirtyneitä suhteessa vähän. Tämä hidasti eläketason nousua. Taloudellisen kriisin seurauksena myös työeläkeindeksiin vuosina 1993–1995 tehdyt muutokset jarruttivat eläketason nousua (Laesvuori 2009). Eläketason kehitystä hidasti hieman myös kansaneläkkeen pohjaosan asteittainen poistaminen vuosina 1996–2001. Sen vaikutukset keskimääräiseen eläketasoon jäivät kuitenkin vähäisiksi, sillä pohjaosan poistaminen kompensoitiin työeläkkeisiin vuonna 2003.

2000-luvulla vanhuuseläkkeelle siirtyneiden määrä ja osuus kasvoivat ja varhaiseläkkeille siirtyminen väheni. Vanhuuseläkkeelle siirtymistä lisäsi tarkastelujakson lopussa merkittävästi se, että suuret ikäluokat tulivat vanhuuseläkeikänsä. Merkillepantavaa on, että suurten ikäluokkien työssä pysyvyys on ollut edeltäneitä ikäluokkia parempi. 2000-luvun lopun taantumasta huolimatta varhaiseläkkeille siirtyneiden määrä ei juuri lisääntynyt johtuen osaltaan näitä eläkkeitä koskevaan lainsäädäntöön 1990- ja 2000-luvuilla tehdyistä muutoksista. Taantumien vaikutukset ikääntyneiden työttömyyteen jäivät myös vähäisiksi verrattuna 1990-luvun lamaan.

KIRJALLISUUS

Laesvuori, A. (2009) Työeläkeindeksit vuosina 1962–2009. Teoksessa Arto Laesvuori, Ismo Risku, Juha Knuuti, Sari Keski-Heikkilä ja Hannu Uusitalo (toim.). Työeläkkeiden indeksisuoja TEL: stä TyEL:iin. Eläketurvakeskuksen raportteja 2009:1.

Palomäki, L-M. ja Tuominen, E. (2010) Työuran pituus ja siihen vaikuttavat tekijät 45–64-vuotiaassa palkansaajaväestössä. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2010:9.

Perusturvan riittävyyden arviointiraportti (2011) Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Avauksia 4/2011.

Salonen, J. ja Takala, M. (2010) Osa-aikaeläkeläiset rekisteritietojen valossa. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2010:10

Segregaatio ja sukupuolten väliset palkkaerot -hankkeen loppuraportti (2008) Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:26.

Tuominen, E., Niemelä, H., Nyman, H., Ruhanen, E. ja Elo, K. (2003) Eläkkeensaajat ja eläketulot. Teoksessa Robert Hagfors, Katri Hellsten, Seija Ilmakunnas ja Hannu Uusitalo (toim.). Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2003:1.

Tuominen, E., Kannisto, J. ja Nyman, H. (2006) Eläkkeiden reaalikehitys ja taso suhteessa ansioihin. Teoksessa Hannu Uusitalo (toim.): Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2.

Tuominen, E., Hietaniemi, M., Nyman, H. ja Lampi, J. (2008) Alkaneiden työkyvyttömyyseläkkeiden taso. Työeläkejärjestelmästä vuosina 1990–2007 työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet. Eläketurvakeskuksen katsauksia 2008:5.

Liitetaulukko.

Vuonna 2010 eläkkeelle siirtyneet maakunnittain eläkelajin mukaan, %.

Maakunta	Vanhuus- eläke	Työkyvyt. eläke	Työttö- myyseläke	Maatal. erit.eläke	Kaikki	Kaikki, lkm
Ahvenanmaa	72	27	1	0	100	409
Uusimaa	67	29	4	0	100	18 100
Itä-Uusimaa	66	29	4	1	100	1 375
Pohjanmaa	64	30	5	1	100	2 203
Varsinais-Suomi	63	31	4	1	100	6 354
Päijät-Häme	62	31	6	0	100	2 887
Kanta-Häme	59	34	6	1	100	2 385
Pirkanmaa	59	34	6	1	100	6 213
Satakunta	58	34	6	1	100	3 261
Etelä-Savo	57	37	5	1	100	2 300
Etelä-Karjala	57	34	8	1	100	1 819
Etelä-Pohjanmaa	56	36	5	3	100	2 521
Keski-Suomi	55	37	7	1	100	3 280
Keski-Pohjanmaa	55	37	6	3	100	938
Kymenlaakso	55	36	8	1	100	2 741
Pohjois-Karjala	51	40	8	2	100	2 241
Lappi	48	44	7	1	100	2 484
Pohjois-Savo	48	45	5	1	100	3 282
Pohjois-Pohjanmaa	47	46	6	1	100	4 653
Kainuu	44	44	10	1	100	1 120
Koko maa	59	35	5	1	100	70 566

Tietolaatikko 7. Eläkkeen kehitys eläkeaikana

Keskimääräiset eläkkeet ovat nousseet erityisesti uusien eläkkeensaajien korkeampien eläkkeiden ansiosta. Eläkkeellä olleilla eläkkeet eivät ole nousseet yhtä nopeasti. Erilaiset indeksit kuvaavat niiden laskemistavan mukaista kehitystä ja kuvaavat yleisellä tasolla eläketason kehitystä. Indeksit eivät kuitenkaan huomioi yksittäisten eläkkeensaajien tilanteessa tapahtuvia muutoksia eivätkä mahdollisia tasomuutoksia. Näillä on eläkkeen kehitykseen yleensä positiivinen vaikutus.

Eläkkeiden kehityksestä on saatavissa käsitys seuraamalla esimerkiksi 10 tai 20 vuotta eläkkeellä yhtäjaksoisesti olleiden eläkkeitä. Taulukossa on kuvattu sekä vuonna 1990 että vuonna 2000 eläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläkkeiden muutosvauhtia. Molempina vuosina eläkkeelle siirtyi vähän yli 50 000 henkeä. Tarkastelussa ei ole mukana seuranta-ajan aikana kuolleita henkilöitä. Vuonna 1990 siirtyneistä oli tarkastelujakson lopussa kuollut yli kolmannes, vuonna 2000 siirtyneistä alle viidennes.

Kun näiden kahden joukon eläkkeet järjestetään nousevaan järjestykseen, nähdään taulukon mediaaniluvuista, että 20 vuotta eläkkeellä olleilla eläketaso on noussut nimellisesti keskimäärin 2,9 prosenttia vuodessa ja 10 vuotta eläkkeellä olleilla nimellisesti 3,1 prosenttia vuodessa. Kummassakin joukossa eläketaso on noussut kuluttajahintaindeksiä nopeammin. Eläkkeiden taso on kohonnut myös työeläkkeiden korjaamiseen käytettävää työeläkeindeksiä nopeammin. Indeksejä parempi kehitys johtuu kansaneläkkeen tasokorotuksista ja eläkelajimuutoksista sekä siitä, että eläke-etuuksia on voinut tulla maksuun eri aikoina. Nimellinen muutos on ollut suurinta alimmilla eläketasoilla.

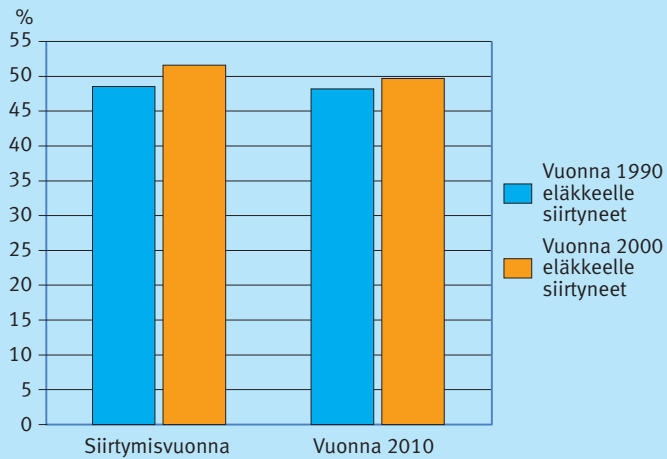
Vuosina 1990 ja 2000 omalle eläkkeelle siirtyneiden eläketulon kehitys sekä eräiden keskeisten indeksien nimellinen kehitys, %/v.*

	20 vuotta eläkkeellä olleet (1990 siirtyneet) 1990–2010	10 vuotta eläkkeellä olleet (2000 siirtyneet) 2000–2010
Työeläkeindeksi	2,2	2,2
Kuluttajahintaindeksi	1,7	1,6
P90	3,0	2,7
P75	2,6	2,9
Mediaani	2,9	3,1
P25	3,6	3,6
P10	4,1	4,0

* Laskelmassa ei ole mukana seurantajaksolla kuolleita.

Vuonna 1990 siirtyneiden keskieläke oli 1 180 euroa kuukaudessa vuonna 2010 (lähtötaso 927 €/kk vuoden 2010 rahassa), vuonna 2000 siirtyneiden 1 203 euroa kuukaudessa (lähtötaso 1 030 €/kk). Yhä vuonna 2010 eläkkeensaajina olleiden eläkkeet ovat kehittyneet reaalisesti paremmin kuin hintataso molemmissa joukoissa ja myös kaikilla eläketulotasolla. Kyseisten vuosien keskiansioihin suhteutettuna keskieläketasot olivat lähtötasolla molemmissa ryhmissä lähellä 50 prosenttia keskiansioista. Vuoden 2010 keskiansioihin verrattuna suhdeluvut ovat pienentyneet vain vähän.

Vuosina 1990 ja 2000 omaeläkkeelle siirtyneiden keskieläke suhteessa keskiansioihin, %.

4 Eläkeläisten toimeentulo

Juha Rantala

4.1 Johdanto

Eläkejärjestelmän tavoitteena on turvata kaikille eläkeläisille kohtuullinen toimeentulo ja estää köyhyys. Tässä luvussa kysytään, miten nämä tavoitteet ovat toteutuneet. Onko eläkeläisten suhteellinen asema parantunut vai onko heidän toimeentulonsa jäänyt jälkeen muiden väestöryhmien kehityksestä? Kuinka suuret ovat eläkeläisten tuloterot? Kuinka yleistä on eläkeläisten köyhyys, ja löytyykö eläkeläisryhmiä, joissa köyhyys on erityisen vakava ongelma?

Toimeentuloa analysoidaan perinteisiä tulonjakotutkimuksen menetelmiä hyödyntäen. Toimeentulo koostuu useasta palasta ja nämä palat on toimeentuloa arvioidessa otettava mahdollisimman kattavasti huomioon. Eläkeläinen voi esimerkiksi osallistua työelämään, hänellä voi olla omaisuustuloja tai hänellä voi olla työssä käyvä puoliso. Tulonjakotutkimuksen tavoitteena on kuvata tulojen, tulojen rakenteen, tulonjaon tasaisuuden, eriarvoisuuden ja tuloköyhyyden kehitystä sekä arvioida eri tulolajien, kuten saatujen tulonsiirtojen ja verotuksen, merkitystä henkilöiden tulonmuodostukseen ja tulontasaukseen. Yleensä tutkitaan väestön tai väestöryhmän taloudellista toimeentuloa koko tulojakauman osalta.¹³

Tarkastelut keskittyvät vuosiin 2000–2009. Luvun alussa esitellään keskeiset käsitteet, tutkimusaineisto ja kuvataan eläkeläiskotitalouksissa asuvien määrän ja rakenteen kehitystä. Tämän jälkeen arvioidaan miten eläkeläisten toimeentulo on muihin väestöryhmiin verrattuna kehittynyt, ja tarkastellaan mistä tuloeristä eläkeläisten toimeentulo muodostuu. Seuraavaksi selvitetään miten eläkeläiskotitaloudet sijoittuvat koko väestön tulonjaossa ja miten tulot jakautuvat eläkeläiskotitalouksien välillä. Erityistä huomiota kiinnitetään pienituloisuuteen ja köyhyYTEEN. Artikkelin lopussa kootaan yhteen keskeiset päätelmät sekä arvioidaan lyhyesti miten saadut tulokset eläkeläisten toimeentulosta eroavat 1990-luvun kehityksestä.

13 Tulonjakotutkimuksen kansainvälisistä esikuvista voidaan mainita esimerkiksi Atkinson (1970), Rawls (1971), Sen (1973) ja Townsend (1979). Suomessa aihepiiriä ovat tutkineet muun muassa Uusitalo (1988), Suoniemi (1999), Riihelä ym. (2001) sekä Kangas ja Ritakallio (2008). Erityisesti eläkeläisten toimeentuloa ovat tarkastelleet Hagfors ym. (2003), Uusitalo (2006) ja Rantala ja Suoniemi (2007).

4.2 Keskeiset käsitteet ja tutkimusaineisto

Tulonjakotutkimuksen lähtökohtana on kotitalouden käytettävissä oleva tulo, jota laskettaessa kotitalouden kaikki tulot pyritään ottamaan kattavasti huomioon. Tuotantotehtäjäntulojen kuten palkkojen, yrittäjäntulon ja omaisuustulojen lisäksi käytettävissä oleviin tuloihin luetaan kotitalouden saamat tulonsiirrot ja niistä vähennetään niiden maksamat tulonsiirrot.¹⁴ Eläkeläisten kannalta kiinnostavin saatu tulonsiirto on luonnollisesti eläke. Tarkasteltavana ovat vuotuiset tulot.

Erikokoisten kotitalouksien tulot eivät ole suoraan vertailukelpoiset. Esimerkiksi kaksi aikuista tulee yleensä toimeen yhdessä asuessaan halvemmalla kuin erikseen asuessaan. Jotta kooltaan ja rakenteeltaan erilaisia kotitalouksia voidaan verrata toisiinsa, kotitalouden yhteenlasketut tulot jaetaan kulutusyksikköluvulla jäsenkohtaiseksi ekvivalenttituloksi. Tämä yhdenmukaistaa rakenteeltaan eroavat kotitaloudet toimeentulon osalta. Näin toimeentulotarkastelun kohteena on siis henkilö, mutta toimeentulon osalta otetaan huomioon kotitalous, johon hän kuuluu.

Käytössä on erilaisia kulutusyksikkölukuja. Tässä kulutusyksikkö lasketaan OECD:n uuden kulutusyksikköasteikon avulla, jossa kotitalouden ensimmäinen jäsen saa painon yksi, muut aikuiset saavat painon 0,5 ja lapset (alle 13-vuotiaat) saavat kukin painon 0,3. Jatkossa ekvivalenttituloa kutsutaan toimeentuloksi. Alla olevassa laatikossa on esitetty tämän luvun kannalta keskeiset toimeentulokäsitteet.

14 Yksityiskohtainen kuvaus käytettävissä olevan tulon määrittelystä ks. The Canberra Group (2001).

Keskeisiä käsitteitä

Kotitalous

Henkilöt, jotka asuvat ja ruokailevat yhdessä tai jotka muuten käyttävät yhdessä tulojaan.

Eläkeläiskotitalous

Henkilöt, joissa kotitalouden viitehenkilön sosioekonominen asema on eläkeläinen. Viitehenkilö on pääsääntöisesti kotitalouden eniten ansaitseva jäsen. Täten eläkeläiskotitalouden voi kuulua jäseniä, jotka ovat työelämässä, mutta joiden ansiot jäävät alle viitehenkilön ansioiden.

Bruttotulot vuodessa = A + B, jossa

A = Tuotannontekijätulot: palkkatulot + yrittäjätulot + omaisuustulot

B = Saadut tulonsiirrot: yleiset sosiaaliturvaetuudet (esim. kansaneläke) + työsuhteeseen perustuvat sosiaaliturvaetuudet (esim. työeläke) + sosiaaliavustukset (esim. toimeentulotuki) + muut tulonsiirrot.

Käytettävissä olevat tulot vuodessa = A + B – C, jossa

A = Tuotannontekijätulot

B = Saadut tulonsiirrot

C = Maksetut tulonsiirrot: välittömät verot + sosiaaliturvamaksut + työ- ja yrittäjäeläkevaikutusmaksut + muut.

Toimeentulo/Ekvivalenttitulo

Kotitalouden käytettävissä oleva tulo kulutusyksikköä kohden = Kotitalouden jäsenten käytettävissä olevat tulot yhteensä / kulutusyksikköluku.

Kulutusyksikköluku

Skaalatekijä, joka ottaa huomioon kotitalouden koon ja rakenteen kotitalouden ostovoimaa ja toimeentuloa arvioitaessa. OECD:n uudessa kulutusasteikossa kotitalouden 1. aikuisen paino on 1, muiden aikuisten paino on 0,5 ja lasten (0–13-vuotiaat) paino on 0,3. Näiden painojen summa on kulutusyksikköluku. Esimerkiksi kotitalouden, jossa on kaksi aikuista ja kaksi alle 14-vuotiasta lasta kulutusyksikköluku on 2,1 (=1,0+0,5+0,3+0,3). Jos tulot tässä kotitaloudessa ovat yhteensä 22 000 euroa, niin sen jäsenelle laskettu ekvivalenttitulo on 10 476 euroa (=22 000/2,1).

Mediaanitulo

Suuruusjärjestykseen asetettujen tulojen keskimäinen tulo.

Köyhyysriski, köyhyysaste, pienituloisuus

Henkilöt, joiden ekvivalenttitulo on alle määritellyn (köyhyys)rajan, luokitellaan pienituloisiksi (köyhiksi). Köyhyysriski saadaan, kun lasketaan köyhien osuus vastaavasta väestöstä. Köyhyysriski määritellään henkilön oman sosioekonomisen aseman perusteella. Köyhyysraja on suhteellinen käsite. Nykyään Euroopan Unionissa käytetty köyhyysriskiraja on 60 prosenttia koko väestön ekvivalentista mediaanitulosta.

Köyhyysvaje (köyhyyskuilu)

Köyhyysvaje kuvaa köyhyyden syvyyttä, sitä kuinka paljon pienituloisten henkilöiden tulot keskimäärin alittavat köyhyysrajan. Köyhyysvaje lasketaan pienituloisten mediaanitulojen suhteellisenä etäisyytenä köyhyysrajasta.

Eläkeläisten toimeentulon ja tulonjaon selvittämiseksi eläkkeellä olo on määriteltävä. Rantala ja Suoniemi (2007) vertailivat neljää eri määritelmää. i) Henkilö on *eläkettä saava*, jos hän saa eläkettä, ii) henkilö on *eläkeläinen*, jos hänen sosioekonominen asemansa on eläkeläinen, iii) henkilö asuu *eläkettä saavassa kotitaloudessa*, jos yksikin kotitalouden jäsen saa eläketuloa ja iv) henkilö asuu *eläkeläiskotitaloudessa*, jos kotitalouden eniten ansaitsevan henkilön eli viitehenkilön sosioekonominen asema on eläkeläinen.¹⁵

Määritelmästä riippuen eläkkeellä olevia on 20–30 prosenttia kotitalousväestöstä, mutta yleisesti ottaen kuva eläkeläisten toimeentulosta ei merkittävästi riipu siitä mitä edellä mainituista määritelmästä käytetään. Tulonjakotutkimuksissa eläkkeellä olo on yleensä määritelty suppeammin eli on käytetty henkilön tai kotitalouden viitehenkilön sosioekonomiseen asemaan perustuvaa luokittelua, kun taas eläketilastoissa mukana ovat yleensä kaikki eläkettä saavat (ml. laitoksissa asuvat eläkeläiset).

Tässä luvussa käytetään kahta määritelmää siten, että eläkeläisten köyhyyttä koskevista tarkasteluista eläkkeellä olon määrää henkilön oma sosioekonominen asema ja muissa tarkasteluissa sen määrää kotitalouden viitehenkilön sosioekonominen asema. Näin kotitalouden toimeentulon kannalta vähäistä eläkettä saavia henkilöitä ei lueta eläkeläisiksi. Käytäntö on sama kuin Tilastokeskuksen tulonjakotutkimuksessa, joten tämän luvun tulokset ovat vertailukelpoisia tulonjakotutkimuksen tietoihin. *Eläkeläisten* lisäksi tässä luvussa käytetyt muut väestöryhmät ovat *ammattissa toimivat* ja ryhmä *muut ammatissa toimimattomat*. Viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvat pääasiassa työttömät, opiskelijat ja kotitaloustyötä tekevät. Yksinkertaisuuden vuoksi ryhmästä *muut ammatissa toimimattomat* käytetään myös nimitystä *muut*.

Luvun tilastomateriaalina ovat Tilastokeskuksen tulonjakotilastot vuosilta 2000–2009 (Tilastokeskus, 2009). Aineistot ovat edustavia otoksia Suomen kotitalouksista. Laitoksissa (vanhainkodeissa) asuvat ovat siis otoksen ulkopuolella.¹⁶ Vuotuinen otoskoko vaihtelee 9 000–12 000 kotitalouden välillä. Aineisto sisältää kattavasti ja yksityiskohtaisesti tietoja kotitalouden kaikkien jäsenten tuloista ja tularakenteesta, toiminnasta, työmarkkina-asemasta ja muista sosioekonomisista taustatekijöistä. Ryhmän muut osalta on syytä todeta, että se koostuu tuloiltaan var-

15 Edellä mainittujen lisäksi eläkkeellä olo voidaan määritellä myös iän perusteella siten, että eläkeläisiä ovat 65 vuotta täyttäneet henkilöt. Määritelmä rajaa varhaiseläkeläiset tarkastelun ulkopuolelle. Ikään perustuva käytäntö on yleinen kansainvälisissä vertailuissa (ks. tämän kirjan luku 6).

16 Eläkeiässä laitoshoidossa (vanhainkodissa) asuminen yleistyy. Vuonna 2009 yli 64-vuotiaista 1,8 prosenttia, yli 74-vuotiaista 3,5 prosenttia ja yli 84 vuotiaista 7,9 prosenttia asui laitoshoidossa (THL 2011).

sin erilaisista kotitalouksista ja siksi tuloksiin sisältyy myös muita ryhmiä enemmän otostutkimuksille ominaista epävarmuutta.

Tulotietojen osalta on syytä mainita, että omassa asunnossa asumisen arvo osana omaisuustuloa luetaan käytettävissä olevaksi tuloksi. Tämä niin sanottu asuntulotulo (laskennallinen nettovuokra) kuvaa kotitalouden saamaa etua asumastaan omistusasunnosta verrattuna vastaavanlaisessa vuokra-asunnossa asuvaan kotitalouteen. Arvioidun bruttovuokran Tilastokeskus laskee käyttäen apuna muun muassa tietoja asunnon rakennusvuodesta, huonelukumäärästä, talotyypistä ja sijainnista. Asuntotulo saadaan, kun arvioidusta bruttovuokrasta vähennetään kotitalouden asunnostaan maksamat asumiskustannukset (mm. hoitovastikkeet ja asuntolainan korot).

On huomattava, että tutkimusaineisto kuvaa edustavasti yhden vuoden poikkeikkaustilannetta kerrallaan. Kotitalouden koostumus, sosioekonominen asema ja tulot eivät kuitenkaan vuodesta toiseen säily samana. Esimerkiksi eläkeläisten joukkoon tulee vuosittain uutta väkeä, jonka toimeentulon taso on keskimäärin korkeampi kuin jo eläkkeellä olevien, ja sieltä poistuu keskimääräistä pienituloisempia eläkeläisiä. Artikkelin tutkimusaineiston avulla ei siis voida esimerkiksi selvittää sitä miten yksittäisen eläkkeensaajan toimeentulo on eläkeaikana muuttunut, vaikka itse kysymys on toimeentulomielessä varsin tärkeä.¹⁷

4.3 Väestörakenteesta

Tulonjakotilastoaineiston mukaan vuonna 2009 Suomessa oli noin 2,5 miljoonaa kotitaloutta, joissa asui vajaa 5,3 miljoonaa henkilöä. Ammatissa toimivia kotitalouksia oli 60 prosenttia, eläkeläiskotitalouksia 30 prosenttia ja muita ammatissa toimimattomia yhteensä 10 prosenttia.¹⁸ Vuoteen 2000 verrattuna kotitalousväestö on kasvanut yhteensä 170 000 henkilöllä. Kotitaloudet ovat myös vanhentuneet. Nykyään kaikista kotitalouksista 43 prosentissa viitehenkilön ikä on vähintään 55 vuotta, kun osuus kymmenen vuotta sitten oli 36 prosenttia. Sotien jälkeen syntyneiden niin sanottujen suurten ikäluokkien vanheneminen näkyy hyvin, sillä 55–64-vuotiaiden väestöosuus on kasvanut eniten.

17 Toimeentulon muuttumista eläkkeelle siirtymisen yhteydessä ovat kuitenkin tutkineet Rantala ja Suoniemi (2010 ja 2011). Katso myös tietolaatikko 8 tämän luvun lopussa. Eläketurvakeskuksessa on lisäksi käynnissä erillinen tutkimushanke, jossa tutkitaan eläkkeensaajien tulojen muutosta eläkeaikana.

18 Taulukossa eläkeläisten lukumäärä (1 157 000 vuonna 2009) on pienempi kuin Taulukossa 2.1 esitetty eläkeläisten lukumäärä (1 323 000). Tämä johtuu määritelmä eroista eläkeläiskäsitteiden välillä (ks. jakso 4.2).

Eläkeläiskotitalouksien koko on keskimääräistä pienempi. Tämä näkyy hyvin myös yksin asumisen yleisyyttä tai lasten lukumääriä tarkasteltaessa. Esimerkiksi yksinasuvia on eläkeläiskotitalouksista vajaa 60 prosenttia, kun heitä keskimäärin on 40 prosenttia. Suurimmat perhekoot ovat odotetusti ammatissa toimivien kotitalouksissa. Tarkastelujakson aikana ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia eläkeläiskotitalouksien perherakenteessa.

Eläkeläiskotitalouksien viitehenkilöt ovat kaiken ikäisiä, mutta eniten heitä on kahdessa vanhimmassa ikäryhmässä. Toisaalta myös varhaiseläkeläisiä on melko paljon, sillä vuonna 2009 joka neljännen eläkeläiskotitalouden viitehenkilö oli alle 65-vuotias. Merkillepantavaa on se, että 55–64-vuotiaiden eläkeläiskotitalouksien osuus on tarkastelujakson aikana hieman laskenut, vaikka suurten ikäluokkien vanhenemisen seurauksena osuuden olisi voinut olettaa nousseen. Ilmiön taustalla on ikääntyvien työllisyysasteen nousu noin 40 prosentista lähelle 60 prosenttiin mistä syystä suurten ikäluokkien vanheneminen näkyy lähinnä ammatissa toimivien 55–64-vuotiaiden osuuden kasvuna (ks. myös kuvio 2.3).

Taulukko 4.1.

Kotitalouksien rakenne vuosina 2000 ja 2009.

	Eläkeläiset		Ammatissa toimivat		Muut ammatissa toimimattomat		Kaikki	
	2000	2009	2000	2009	2000	2009	2000	2009
Viitehenkilön ikä								
Alle 30 vuotta, %	0,6	0,5	16,7	16,6	43,7	47,8	14,8	14,5
30–54 vuotta, %	7,7	6,3	70,7	62,3	42,3	36,5	49,1	42,5
55–64 vuotta, %	20,0	17,5	12,3	20,4	13,5	15,6	14,7	19,1
65–74 vuotta, %	38,1	37,4	0,3	0,7	0,4	0,1	11,4	12,1
Yli 74 vuotta, %	33,6	38,3	0,1	0,0	0,2	0,1	10,0	12,0
Yksin asuva, %	57,3	57,5	25	26,7	57,3	62,2	37,9	39,6
Kotitalouden keskikoko	1,48	1,47	2,55	2,47	1,77	1,65	2,15	2,08
Lapsia (0–17 v), lkm.	0,02	0,02	0,71	0,67	0,43	0,32	0,48	0,43
Osuus väestöstä, %	20	22	71	71	9	7	100	100
Osuus kotitalouksista, %	30	31	60	60	10	9	100	100
Kotitalouksia, tuhatta	701	790	1424	1507	248	235	2373	2531
Henkilöä, tuhatta	1038	1157	3628	3726	439	388	5105	5272

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

4.4 Eläkeläisten toimeentulo keskimäärin

4.4.1 Eläkeläisten toimeentulo muihin väestöryhmiin verrattuna

Eläkeläisten ostovoima on 2000-luvulla kasvanut yhteensä noin neljänneksellä. Suhteessa ammatissa toimiviin eläkeläisten toimeentulo on vaihdellut 70–74 prosentin välillä.

Vuonna 2009 eläkeläiskotitaloudessa asuvien käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden olivat keskimäärin 21 800 euroa vuodessa eli noin 1 800 euroa kuukautta kohden (kuvio 4.1). Parhaiten tulivat toimeen ammatissa toimivien kotitalouksissa asuvat, joiden reaalitytö oli 29 500 euroa. Selvästi heikoimmassa asemassa, keskimäärin 12 200 euron tuloilla, olivat kotitaloudessa muut asuvat henkilöt siis käytännössä opiskelijat ja pitkäaikaistyöttömät. Ryhmän muut osalta on muistettava, että se on määrällisesti melko pieni ja heterogeeninen ryhmä.¹⁹

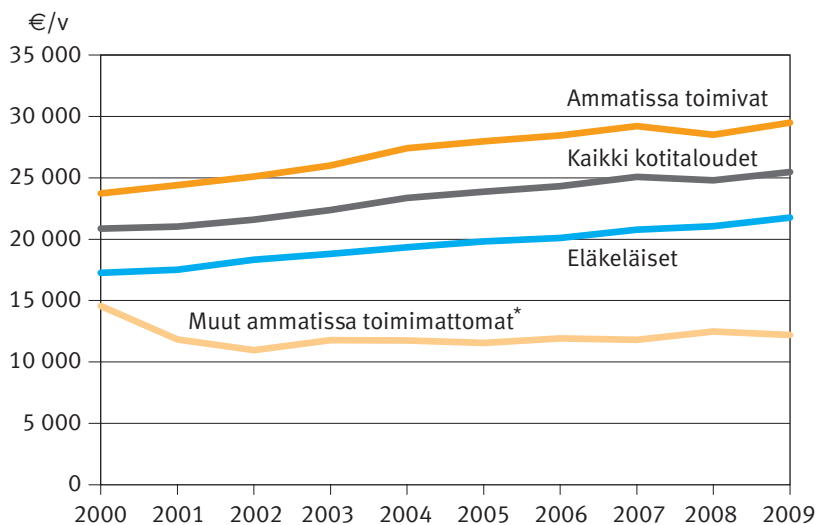
Vuoteen 2000 verrattuna eläkeläisten ostovoima on parantunut selvästi, sillä kymmenessä vuodessa reaalitytö on kasvanut yhteensä noin neljänneksellä eli 4 500 eurolla. Suhteessa ammatissa toimiviin eläkeläisten toimeentulo on vaihdellut 70–74 prosentin välillä (kuvio 4.2). Suhdelukuun heijastuu suhdanteiden vaikutus. Nousukautena, kun työllisyys kohenee ja palkat nousevat eläkkeitä nopeammin, eläkeläisten asema ammatissa toimiviin nähden heikkenee. Taantumien aikana, kuten viime vuosikymmenen lopussa, kehitys on päinvastaista ja eläkeläisten suhteellinen asema paranee. Koko väestöön verrattuna eläkeläisten taloudellinen asema on luonnollisesti parempi kuin ammatissa toimiviin verrattuna. Tarkasteluvuosien aikana eläkeläisten toimeentulo suhteessa koko väestöön on ollut 82–85 prosenttia.

Tulokehityksen osalta ongelmallisimmat ryhmät ovat muut ammatissa toimimattomat henkilöt. Vaikka ryhmän toimeentulo on 2000-luvulla hivenen noussut, on sen asema muihin väestöryhmiin nähden tasaisesti heikentynyt koko tarkastelujakson ajan. Viime vuosikymmenen alussa näissä kotitalouksissa asuvien henkilöiden toimeentulo suhteessa ammatissa toimiviin oli noin 50 prosenttia ja vuonna 2009 vain 41 prosenttia.

¹⁹ On myös muistettava, että ryhmän muut kotitaloustyyppi määräytyy kotitalouden eniten ansaitsevan jäsenen mukaan. Siten esimerkiksi työttömät ja opiskelijat, joiden puoliso on työssä, kuuluvat yleensä ammatissa toimiviin kotitalouksiin.

Kuvio 4.1.

Kotitalouksien käytettävissä oleva ekvivalenttitulo (keskiarvo) sosioekonomisen aseman mukaan vuosina 2000–2009 vuoden 2009 rahassa.

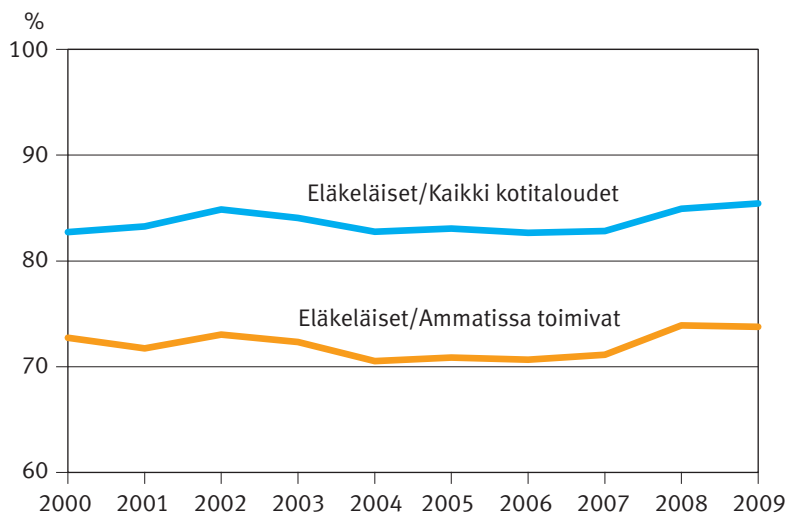

* Vuoden 2000 arvo ryhmässä 'muut ammatissa toimimattomat' on otantasattuma.

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

Kuvio 4.2.

Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo suhteessa ammatissa toimiviin ja kaikkiin kotitalouksiin vuosina 2000–2009 (%).

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

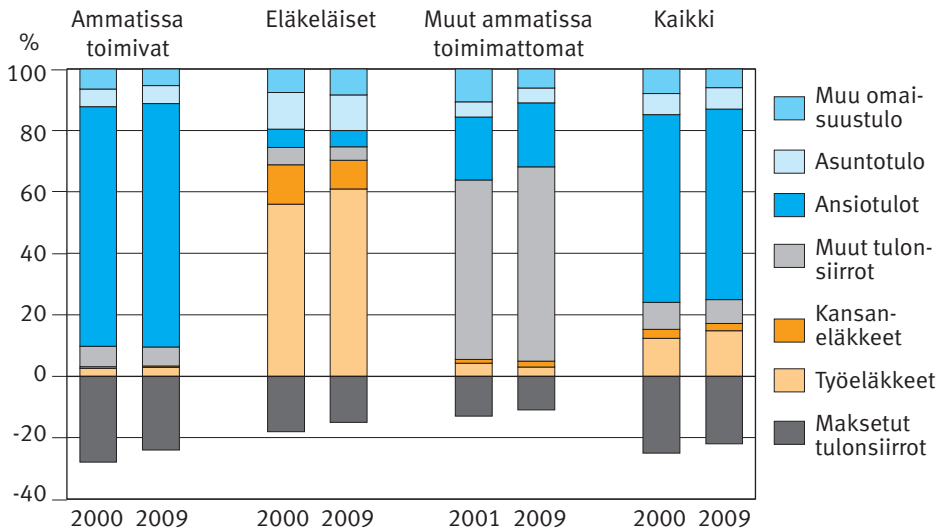
Eläke on eläkkeensaajan tärkein toimeentulon lähde, muiden tulojen osuus on noin kolmannes.

Kuviosta 4.3 näkyy mistä tuloeristä toimeentulo keskimäärin muodostui edellä mainituissa kotitaloustyypeissä vuosina 2000 ja 2009. Kuvion positiivisella akselilla on esitetty eri tuloerien osuudet kotitalouden bruttotuloista.²⁰ Negatiivisella akselilla on puolestaan maksetut tulonsiirrot suhteessa bruttotuloihin eli eräänlainen kotitalouden ”veroaste”.

Eläkeläiskotitalouksien toimeentulosta 70 prosenttia on lakisääteistä eläketurvaa, siis työ- tai kansaneläkettä. Vuonna 2009 työeläkkeen osuus bruttotulosta oli 61 prosenttia ja kansaneläkkeen osuus 9 prosenttia. Muista tulolajeista merkittävin on pääomatulo (laskennallinen asuntotulo, muut pääomatulot), jonka osuus eläkeläiskotitalouden bruttotulosta oli keskimäärin viidennes. Erityisesti omistusasumisen merkitys on suuri, sillä sen osuus oli 12 prosenttia. Ansiotulojen ja muiden tulonsiirtojen (esim. työttömyyspäiväraha, toimeentulotuki) rooli on sen sijaan melko vähäinen.

Kuvio 4.3.

*Kotitalouksien bruttotulojen rakenne ja maksetut tulonsiirrot vuosina 2000 ja 2009 viitehenkilön sosioekonomisen aseman mukaan, osuus (%) keskimääräisestä bruttotulosta.**

* Ryhmä muut vuodelta 2001 (ks. kuvio 4.1).

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

²⁰ Bruttotulo on kotitalouden tuotannontekijätulojen ja saatujen tulonsiirtojen summa (ks. asetelma 1). Kun bruttotulosta vähennetään kotitalouden maksamat tulonsiirrot, saadaan käyttävissä oleva tulo.

Ammatissa toimivien kotitalouksien bruttotulosta 80 prosenttia on ansiotuloa, 11 prosenttia on pääomatuloa ja 6 prosenttia muita tulonsiirtoja. Ammatissa toimivissa kotitalouksissa pääomatulojen merkitys toimeentulosta on siis pienempi ja muiden tulonsiirtojen merkitys suurempi kuin eläkeläiskotitalouksissa. Tulos on luonnollinen, sillä ammatissa toimivissa kotitalouksissa vuokralla asuminen on yleisempää, asuntovelkaa on niissä enemmän ja lisäksi ammatissa toimivissa kotitalouksissa on viitehenkilön tai perheen muiden jäsenten kautta eläkeläiskotitalouksia enemmän työttömyyttä, opiskelua tai lastenhoitoa. Ryhmän muut toimentulo koostuu odotetusti lähinnä muista tulonsiirroista, sillä kotitalouden viitehenkilö on tässä ryhmässä usein opiskelija tai työtön. Toisaalta myös muita tuloja, lähinnä ansiotuloa ja pääomatuloja, on melko paljon. Ammatissa toimivien ja ryhmän muut kotitalouden tulorakenteista näkyy hyvin, kuinka eläkettä saavia on myös näissä kotitalouksissa. Kokonaisuudessaan heitä ei ole paljon ja siksi eläkkeen merkitys on toimeentulon kannalta vähäinen.

Eläkeläiskotitalouksien maksamien tulonsiirtojen eli verojen ja maksujen osuus bruttotuloista oli vuonna 2009 noin 15 prosenttia.²¹ Ammatissa toimivien kotitalouksissa verojen osuus on korkeamman tulotason ja progression johdosta korkeampi. Ryhmässä muut tulotaso on eläkeläisiä matalampi ja siksi myös veroaste on heillä matalampi.

Eläkeläiskotitalouksien tulorakenne on 2000-luvulla pysynyt melko samankaltaisena. Ainoa suurempi muutos on tapahtunut eläkkeen ”rakenteessa”, sillä tarkastelujakson aikana työeläkkeen osuus on noussut 56:sta 61 prosenttiin ja kansaneläkkeen osuus on laskenut 13:sta 9 prosenttiin. Työeläkejärjestelmän merkityksen kasvu, kansaneläkkeen merkityksen hiipuminen ja erilaiset rakenteelliset muutokset ovat osasyitä sille, että eläkeläiskotitalouksien toimeentulo on reaalisesti noussut (vrt. luvut 2 ja 3). Eläkeläiskotitalouksien ”veroaste” on tarkastelujakson aikana pienentynyt vajaalla kolmella prosenttiyksiköllä.

Ammatissa toimivien tulorakenne ei ole oleellisesti muuttunut, mutta verojen osuus bruttotulosta on pienentynyt. Ryhmässä muut ammatissa toimimattomat kotitaloudet erottuu tulonsiirtojen osuuden kasvu. Ilmiön taustalla voi olla pienituloisuuden keskittyminen samoille henkilöille (Perusturvan riittävyuden arviointiraportti 2011).

21 ”Veroaste” on laskettu käytetyille eläkkeensaajajoukolla ja poikkeaa siksi tietolaatikossa 2 esitetystä.

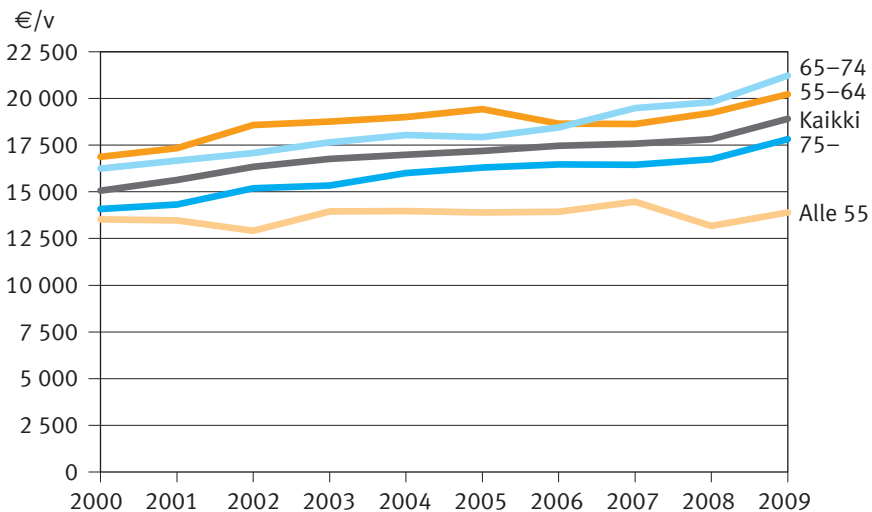
4.4.2 Eläkeläisten toimeentulo iän ja perheeseen mukaan

Eläkeläisistä heikommassa asemassa ovat alle 54-vuotiaat. Heidän suhteellinen asemansa on 2000-luvulla myös heikentynyt.

Edellä eläkeläisten toimeentuloa ja sen kehitystä arvioitiin suhteessa muihin väestöryhmiin. Seuraavassa tarkastellaan miten toimeentulo on eri eläkeläisryhmissä kehittynyt. Kuviossa 4.4 eläkeläisten toimeentulo vuosilta 2000–2009 on esitetty iän mukaan. Ikä on määritelty kotitalouden viitehenkilön iän mukaan ja tulot ovat ekvivalentteja mediaanituloja. Kuviossa, kuten myös vastaavissa myöhemmissä tarkasteluissa, toimeentulojakauman ”keskikohtaa” kuvataan mediaanin avulla. Koska tulojakauma on suurten tulojen seurauksena vino oikealle, tulojakauman mediaani on keskiarvoa pienempi. Esimerkiksi vuonna 2009 tämä ero oli eläkeläisillä vajaa 3 000 euroa, sillä ekvivalenttitulojen keskiarvo oli 21 800 euroa (ks. kuvio 4.1 aiemmin) ja mediaani 18 900 euroa (kuvio 4.4).

Kuvio 4.4.

Eläkeläiskotitalouksien käytettävissä oleva ekvivalenttitulo (mediaani) viitehenkilön iän mukaan vuosina 2000–2009 vuoden 2009 rahassa.

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

Eläkeläisistä heikoimmassa asemassa ovat alle 55-vuotiaat. Vuonna 2009 tämän ryhmän mediaanitulo oli noin 14 000 euroa, siis 5 000 euroa vähemmän kuin mediaanitulo kaikissa eläkeläiskotitalouksissa. Myös vanhimman ikäryhmän toimeen-

tulo on keskimääräistä jonkin verran matalampi. Taloudellisesti parhaimmassa asemassa, noin 20 000 euron vuositulolla, ovat 55–74-vuotiaat.

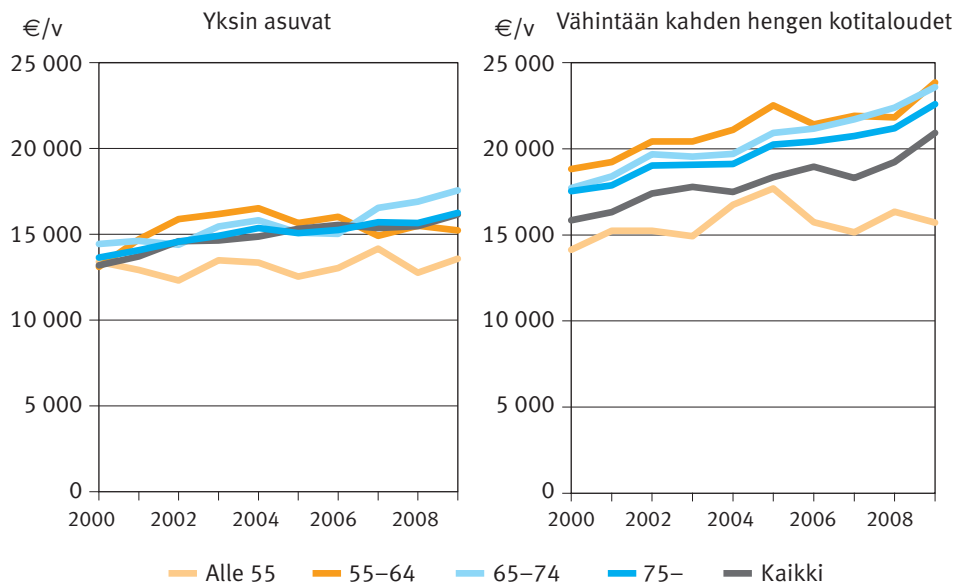
Kymmenessä vuodessa toimeentuloerot ikäryhmien välillä ovat säilyneet samankaltaisina. Poikkeuksena ovat alle 55-vuotiaat, joiden käytettävissä oleva tulo ei reaalisesti ole noussut lainkaan. Vuosikymmenen alussa toimeentuloero keskimääräiseen eläkeläiskotitalouteen oli nuorimmassa ikäryhmässä ”vain” 1 500 euroa. Nykyään ero on 5 000 euroa. Huomion arvoista on myös 55–64-vuotiaiden vaihteleva tulokehitys. Taustalla saattaa olla valikoituminen, sillä muutokset varhaiseläkkeiden ehdoissa ja ikääntyvien työllisyydessä ovat voineet vaikuttaa siihen, että varhaiseläkkeelle on eri aikoina siirtynyt tulotasoltaan hyvinkin erilaisia henkilöitä.

Toimeentulo on monen tekijän summa eikä ikä ole ainoa eläkeläisten toimeentuloon vaikuttava taustatekijä. Tämä käy hyvin ilmi kuvioista 4.5, jossa eläkeläisten toimeentuloa on iän lisäksi tarkasteltu perheeseen suhteen. Kotitaloudet on perheeseen perusteella jaettu yksin asuviin ja vähintään kahden hengen kotitalouksiin, joista viimeksi mainittu perhetyyppi on eläkeläisten osalta lähinnä kahden aikuisen perhe. Kotitalouden perherakenteella on selvästi merkitystä eläkeläisten toimeentuloon, sillä vuonna 2009 toimeentulo oli vähintään kahden hengen kotitalouksissa keskimäärin 22 000 euroa ja yksinasuvien kotitalouksissa keskimäärin 16 000 euroa. Toimeentulon taso, ekvivalenttitulona mitattuna, on siis vähintään kahden hengen kotitalouksissa noin 40 prosenttia korkeampi kuin yksinasuvien kotitalouksissa.

Taloudellisesti parhaimmassa asemassa ovat 55–74-vuotiaat vähintään kahden hengen taloudet, joissa toimeentulo oli vuonna 2009 keskimäärin 23 000 euroa. Myös muiden ”perheellisten” toimeentulo on keskimääräistä korkeampi. Yksinasuvien joukossa erottuvat erityisesti alle 54-vuotiaat eläkeläiset. Heidän toimeentulonsa on 10 prosenttia matalampi kuin muilla yksinasuvilla eläkeläisillä ja 30 prosenttia matalampi kuin eläkeläiskotitalouksissa keskimäärin. Kuvasta näkyy hyvin myös se kuinka vähintään kahden hengen talouksissa asuvien 75-vuotiaiden toimeentulo on yksin asuvia 55–74-vuotiaita eläkeläisiä korkeampi. Järjestys oli päinvastainen, kun eläkeläisten toimeentuloa tarkasteltiin pelkästään iän mukaan.

Kuvio 4.5.

Eläkeläiskotitalouksien käytettävissä oleva ekvivalenttitulo (mediaani) viitehenkilön iän ja perheeseen mukaan vuosina 2000–2009 vuoden 2009 rahassa.

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

Tarkasteluvuosien aikana huomio kiinnittyy siihen, että yksinasuvien eläkeläiskotitalouksien toimeentulo on noussut sekä absoluuttisesti että suhteellisesti vähemmän kuin vähintään kahden hengen talouksissa. Euromääräisesti yksinasuvien eläkeläiskotitalouksien toimeentulo on vuosien 2000–2009 välisenä aikana noussut 3 400 eurolla kun kasvu vähintään kahden hengen talouksissa on ollut 5 100 euroa.

Ikä ja perhekoko välittyvät eläkeläisten toimeentuloon monta kautta. Esimerkiksi 55–74-vuotiaiden eläkeläisten toimeentuloa voi nostaa se, että he ovat olleet vanhimpia ikäryhmiä pitempään työeläkejärjestelmän piirissä. Myös eläkkeen perustana oleva palkka on heillä usein korkeampi. Tässä ikäryhmässä on lisäksi paljon hiljattain eläkkeelle siirtyneitä. Alle 54-vuotiaiden eläkeläisten toimeentuloa laskee puolestaan vajaan jäänyt työura. Yhdessä asuminen on halvempaa kuin yksin asuminen. Yksin asuvat eivät hyödy perheeseen liittyvistä skaalaeduista ja tämä vaikuttaa heidän toimeentuloonsa.

Eläkeläisten toimeentuloa olisi kiinnostava tarkastella myös sukupuolen mukaan muun muassa siitä syystä, että naiset elävät miehiä pidempään. Tässä tarkastelussa jakoa naisiin ja miehiin ei kuitenkaan tehty, koska eläkkeellä olon määrit-

tää viitehenkilö eli kotitalouden eniten ansaitseva jäsen ja koska ekvivalenttituloa laskettaessa perheenjäsenten oletetaan lisäksi jakavan tulonsa tasan. Tulojen jakautuminen perheenjäsenten kesken on oma tutkimuskysymyksensä. Tämän luvun lopun pienituloisuustarkastelujen yhteydessä naisten ja miesten toimeentuloeroja käsitellään kuitenkin lyhyesti. Luvussa 3 on tarkasteltu eläke-etuja myös sukupuolen mukaan.

4.5 Eläkeläisten toimeentulo, tulonjako ja tulo rakenne

4.5.1 Eläkeläiset koko väestön tulojakaumassa ja eläkeläisten väliset tuloerot

Eläkeläisiä on eniten pienituloisten joukossa, mutta myös suurituloisia eläkeläisiä on melko paljon.

Luvun alussa verrattiin eläkeläiskotitalouksissa asuvien keskimääräistä toimeentuloa muihin väestöryhmiin. Keskimääräiset tarkastelut eivät kuitenkaan kerro miten toimeentulo on jakautunut koko väestössä saatikka sen eri ryhmissä. Näyttöä toimeentuloeroista saman kotitalousryhmän sisällä saatiin jo edellisen jakson lopussa, jossa eläkeläisten toimeentuloa tarkasteltiin iän ja perhekoon mukaan. Seuraavaksi selvitetään tarkemmin mikä on eläkeläiskotitalouksissa asuvien asema koko väestön tulonjaossa ja miten tulot vaihtelevat eläkeläiskotitalouksien välillä.

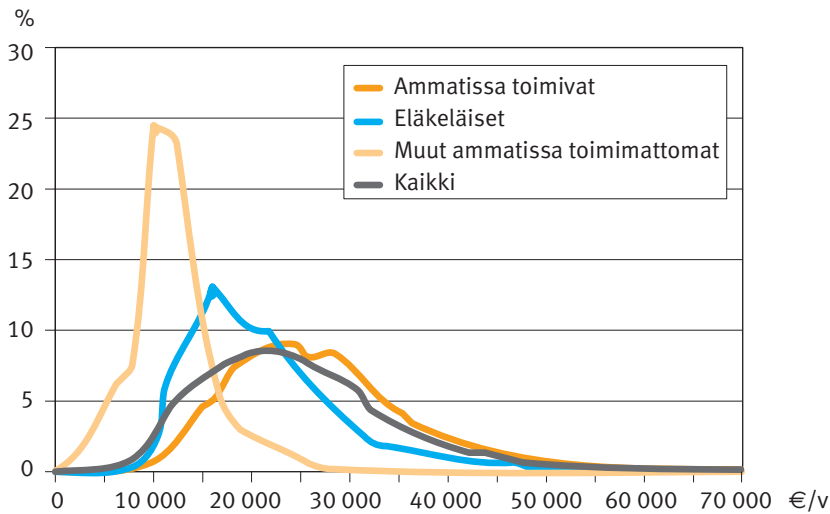
Kuvio 4.6 antaa yleiskuvan eläkeläisväestön, ammatissa toimivien, muiden ammatissa toimimattomien ja koko väestön toimeentulon jakautumisesta vuonna 2009. Silmämääräisesti koko väestön vuositulot ovat yleisimmin 15 000–35 000 euron tuntumassa, mutta myös matalia ja korkeita tuloja on melko paljon. Jakauman keskiarvo on 25 500 euroa ja mediaani 22 8000 euroa. Tulojakauma on vino oikealle. Osalla väestöstä toimeentulo on siis euromääräisesti hyvinkin korkea, mutta toisaalta määrällisesti heitä on suhteellisen vähän.

Odotetusti eläkeläiskotitalouksissa asuvien tulojakauma painottuu koko väestön tulojakauman vasemmalle ja ammatissa toimivien kotitalouksissa asuvien jakauma sen oikealle puolelle. Toisaalta tulojakaumat näissä ryhmissä ovat pitkälti päällekkäiset. Monen eläkeläiskotitaloudessa asuvan toimeentulo on siten suurempi kuin ammatissa toimivassa kotitaloudessa asuvan. Esimerkiksi ammatissa toimivien kotitalouksissa asuvien mediaanitulo vuonna 2009 oli 26 700 euroa ja kaikista eläkeläiskotitalouksissa asuvista noin joka viidennen toimeentulo ylitti tämän rajan. Mediaanitulo oli eläkeläiskotitalouksissa asuvilla 18 900 euroa. Ryhmä muut poikke-

aa muista kotitalousryhmistä eniten. Toimeentulon jakauma on tässä ryhmässä eniten vasemmalla ja lisäksi ryhmän hajonta on pienin. Tämä kertoo siitä, että muiden ammatissa toimimattomien kotitalouksissa asuvien toimeentulo koostuu enimmäkseen perusturvasta.

Kuvio 4.6.

Käytettävissä olevan ekvivalenttitulon jakautuminen koko väestössä ja sosioekonomisen aseman mukaan vuonna 2009, %.

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

Eläkeläisten suhteellinen asema koko väestön tulonjaossa on säilynyt melko samankaltaisena.

Taulukko 4.2 täsmentää kuvaa eläkeläiskotitalouksissa asuvien toimeentulosta ja sen kehityksestä vuosina 2000–2009. Taulukossa kaikkien kotitalouksien käytettävissä olevat tulot (ekvivalenttitulot) on luokiteltu tulojen suuruuden perusteella kymmeneen yhtä suureen osaan. Ensimmäiseen kymmenykseen kuuluvat pienituloisimmat 10 prosenttia, toiseen seuraavat 10 prosenttia ja niin edelleen. Ylimmässä kymmenyksessä on kymmenesosa toimeentuloltaan parhaassa asemassa olevaa kotitaloutta. Tämän jälkeen on laskettu missä suhteessa eläkeläiskotitaloudet näihin kymmenyksiin sijoittuvat. Jos eläkeläiskotitalouksien toimeentulon jakauma on sama kuin koko väestössä, niin osuus kussakin kymmenyksessä on 10 prosenttia. Tätä

suuremmat (pienemmät) osuudet on merkki siitä, että eläkeläiskotitalouksia on kyseisessä kymmenyksessä keskimääräistä enemmän (vähemmän).

Eläkeläiskotitalouksissa asuvia on jokaisessa kymmenyksessä, mutta keskimääräistä enemmän heitä on neljässä alimmassa kymmenyksessä, yhteensä 61 prosenttia kaikista eläkkeensaajista. Toiseksi alimmassa kymmenyksessä eläkeläisiä on yli kaksi kertaa enemmän kuin koko väestössä keskimäärin. Toimeentulotasoltaan neljässä ylimmässä kymmenyksessä eläkeläisten osuus on vastaavasti keskimääräistä pienempi, mutta toisaalta joka viides eläkeläistaloudessa asuva sijoittuu tulotasoltaan neljään ylimpään ja joka kymmenes kahteen ylimpään tulokymmenykseen. Tarkastelujakson aikana eläkeläisten suhteellinen asema koko väestön tulonjaossa on säilynyt melko samankaltaisena. Esimerkiksi vuoteen 2000 verrattuna pienituloisten eläkeläisten osuus kahdessa alimmassa tulokymmenyksessä on hieman kasvanut, mutta vuoteen 2005 verrattuna osuus on hieman laskenut.

Taulukko 4.2.

Eläkeläiskotitalouksissa asuvien sijoittuminen koko väestön toimeentulokymmenykseen vuosina 2000–2009. Tulokymmenykset muodostettu kaikkien kotitalouksien ekvivalenttitulon perusteella.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Yht.
2000	12,8	20,4	17,4	12,3	9,8	7,3	5,9	5,4	4,3	4,3	100
2001	11,5	21,2	17,0	13,6	9,9	7,8	6,8	4,8	3,4	4,2	100
2002	10,5	20,5	17,1	13,8	9,9	7,9	6,3	5,3	4,6	4,2	100
2003	13,0	18,8	16,4	13,7	10,7	8,0	6,0	5,0	4,2	4,3	100
2004	13,9	19,8	16,9	13,2	9,9	7,7	5,6	4,9	4,1	4,0	100
2005	15,2	22,2	14,5	12,3	8,8	6,8	6,2	4,4	4,6	4,9	100
2006	13,9	22,5	15,4	11,1	10,0	8,1	6,3	4,2	4,2	4,4	100
2007	15,0	21,4	16,0	12,1	8,8	6,6	5,9	4,8	4,5	4,8	100
2008	14,8	21,8	16,0	11,2	9,4	6,9	5,6	4,6	4,6	5,2	100
2009	14,0	21,7	14,5	10,9	9,7	8,2	6,7	4,5	5,0	4,8	100

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

Toimeentulon jakautuminen eläkeläiskotitalouksissa on tasaisempaa kuin koko väestössä.

Ovatko tuloerot eläkeläiskotitalouksissa kasvaneet vai kaventuneet? Ovatko tuloerot eläkeläiskotitalouksissa suuremmat kuin ammatissa toimivilla kotitalouksilla tai koko väestössä keskimäärin? Tämän kaltaisia kysymyksiä voidaan tutkia tulonjaon tasaisuutta ja eriarvoisuutta kuvaavien mittareiden avulla. Kuviossa 4.7 on esitetty ginikerroin koko väestössä sekä eläkeläis- ja ammatissa toimiville kotitalouksille erikseen.²² Ginikerroin on laajalti käytetty eriarvoisuuden indikaattori, jota muun muassa virallinen tilastointi käyttää eri maiden ja eri väestöryhmien tulonjaon kehityksen kuvaamiseen. Ginikerroin saa arvon 0, jos ekvivalenttitulo on ryhmän kaikilla henkilöillä yhtä suuri ja arvon 1, jos yksi henkilö saa koko ryhmän tulot. Mitä suurempi on kertoimen arvo, sitä suuremmat ovat toimeentuloerot, ja päinvastoin.

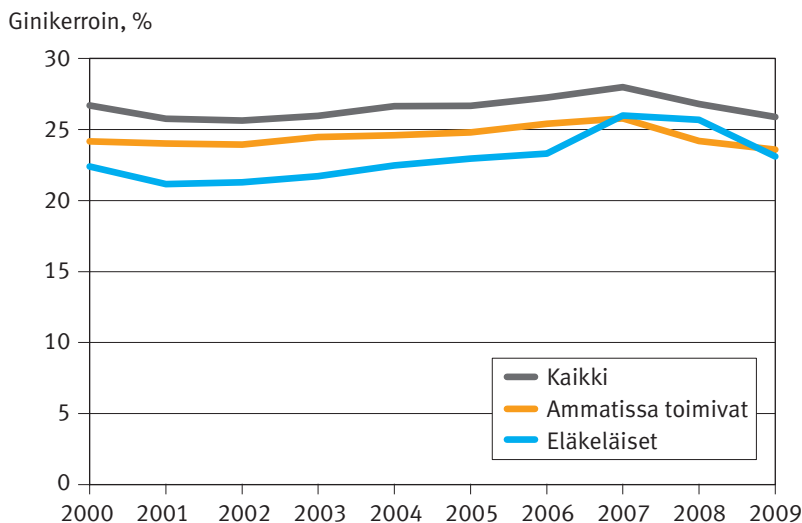
Vuonna 2009 toimeentulon jakautuminen oli eläkeläiskotitalouksien välillä samankaltaista kuin ammatissa toimivissa kotitalouksissa, sillä molemmissa ryhmissä ginikerroin on samaa suuruusluokkaa. Kaikille kotitalouksille laskettu ginikerroin on sen sijaan suurempi kuin ammatissa toimiville tai eläkeläiskotitalouksille erikseen laskettu ginikerroin. Näyttää siltä, että kotitaloudet ovat kussakin sosioekonomisessa ryhmässä tulojakaumaltaan homogeenisempia kuin koko väestö. Kaikille kotitalouksille laskettua ginikerrointa nostaa erityisesti ryhmä muut ammatissa toimimattomat, jossa pienituloisuus on erityisen yleistä (ks. esim. kuvio 4.6).

Tarkastelujakson aikana eläkeläisten tuloerot ovat hieman nousseet. Vuosien 2001–2007 välisenä aikana tuloerot nousivat kaikissa kotitalousryhmissä, mutta tämän jälkeen ne ovat supistuneet. Eniten tuloerot nousivat vuoden 2008 finanssikriisiä edeltävinä vuosina. Eläkeläisillä tuloerojen kasvu oli tuolloin erityisen nopeaa ja tästä syystä tuloerot eläkeläistalouksien välillä ovat nykyään samalla tasolla kuin mitä ne ovat ammatissa toimivien kotitalouksien välillä.

22 Ryhmän muut ginikerrointa ei ole ko. ryhmään liittyvien epävarmuustekijöiden vuoksi esitetty.

Kuvio 4.7.

Eläkeläis-, ammatissa toimivissa ja kaikissa kotitalouksissa asuvien tulojako vuosina 2000–2009 ginikerroimella mitattuna.

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

Vuonna 2007 eläkeläisten tuloerot nousivat eläkeläisten ylimmän tulokymmenyksen omaisuustulojen nousun seurauksena.

Kuvio 4.8 täsmentää eläkeläiskotitalouksissa asuvien toimeentuloeroista saatavaa kuvaa. Siinä eläkeläiskotitalouksissa asuvat on jaettu ekvivalenttitulon suuruusjärjestyksen perusteella kymmeneen yhtä suureen osaan. Tämän jälkeen on laskettu, kuinka suuren osan eläkeläiskotitalouksien yhteenlasketusta toimeentulosta kukin kymmenys saa. Mitä lähempänä kymmenysten tulo-osuudet ovat 10 prosenttia, sen tasaisempaa on eläkeläiskotitalouksien välinen tulojako.

Tulotason noustessa eläkeläiskotitalouden osuus eläkeläiskotitalouksien yhteenlasketusta tulosta kasvaa. Erot 2–7 kymmenyksen tulo-osuuksissa ovat kuitenkin melko pienet. Esimerkiksi toiseksi vähiten ansaitsevan kymmenyksen tulo-osuus on yli 6 prosenttia ja kolmanneksi eniten ansaitsevan tulo-osuus runsaat 11 prosenttia. Kahdessa keskimmaisessä siis viidennessä ja kuudennessa kymmenyksessä tulo-osuudet ovat 9 prosentin tuntumassa. Myöskään alimman tulokymmenyksen tai toiseksi ylimmän tulo-osuuksia ei voida pitää erityisen poikkeavina.

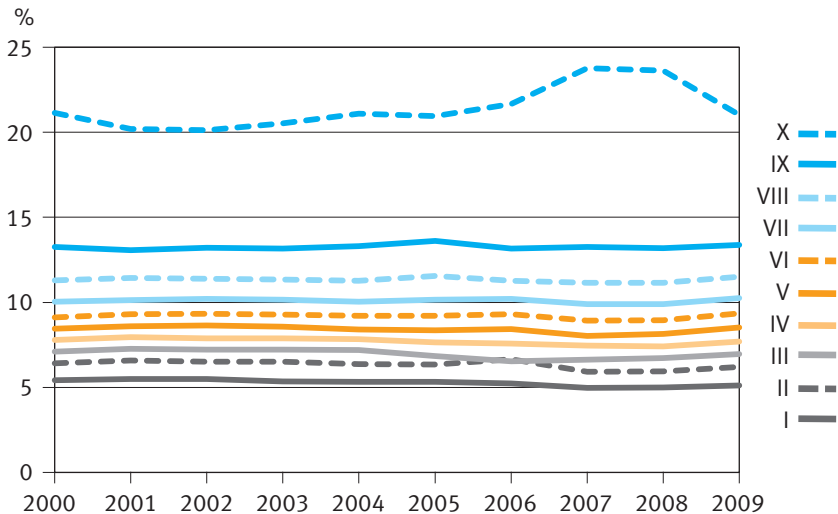
Omaksi ryhmäkseen sekä tason että kehityksen suhteen erottuu suurituloisin

kymmenys.²³ Vuonna 2009 sen osuus oli 21 prosenttia eläkeläiskotitalouksien yhteenlasketuista tuloista. Suurituloisimman kymmenyksen tulot ovat siis yli kaksinkertaiset kahteen keskimmäiseen ja yli nelinkertaiset kaikkein pienituloisimpaan kymmenykseen verrattuna. Tarkastelujakson aikana ylimmän tulokymmenyksen tulo-osuus on vaihdellut 21 prosentin molemmin puolin, mutta poikkeuksellisen korkea se oli vuosina 2007–2008. Kyse on pitkälti pääomatulojen kasvusta ja vähentymisestä ennen ja jälkeen finanssikriisin ja tämä lienee keskeinen syy siihen miksi eläkeläiskotitalouksien tuloerot vuonna 2007 nousivat (ks. myöskin alaviite 23 myöhemmin). Vastaava tuloerojen kasvu tapahtui myös ammatissa toimivissa kotitalouksissa, mutta lievempänä.

Ylimpää kymmenystä lukuun ottamatta toimeentuloerot ovat eläkeläiskotitalouksissa asuvien kesken pysyneet tarkastelujakson aikana melko muuttumattomina, toisin sanoen eläkkeensaajat ovat vaurastuneet jokseenkin samaa tahtia. Ylimmän tulokymmenyksen tulo-osuuden lievä nousu myös vuosina 2001–2006 lienee selitys sille, miksi ginikerroin vuoden 2001 jälkeen nousi.

Kuvio 4.8.

Eläkeläiskotitalouksissa asuvan väestön toimeentulon jakautuminen vuosina 2000–2009. Tulo-osuus (%) eläkeläiskotitalouksien yhteenlasketusta tulosta kussakin eläkeläiskymmenyksessä.

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

23 Suurituloisimman kymmenyksen tulotaso ja kehitys on samankaltaista myös koko väestössä.

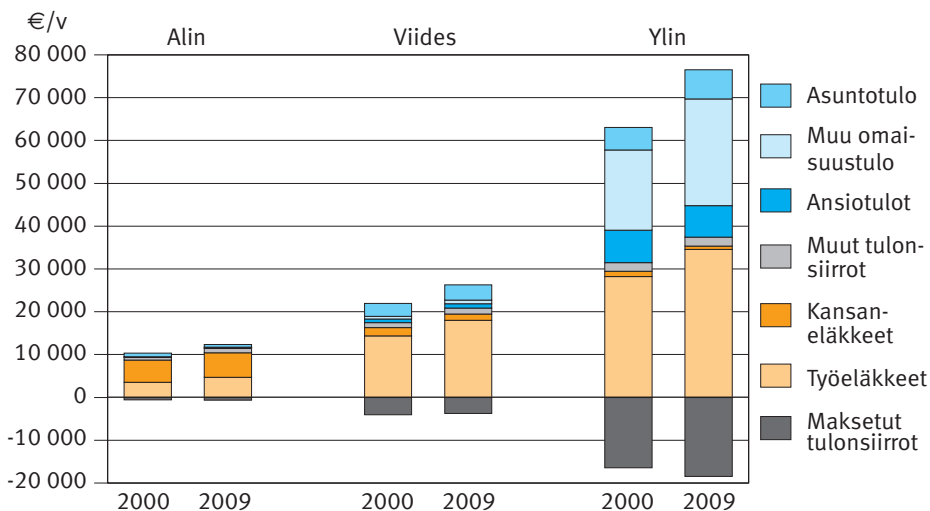
4.5.2 Pieni-, keski- ja suurituloisten eläkeläisten tulorakenne

Eläkeläisten väliset tuloerot näkyvät tulorakenteessa; pienituloisilla korostuu kansaneläke, keskituloisilla työeläke ja suurituloisilla omaisuustulo.

Aiemmin tämän luvun kuviossa 4.3 keskimääräisen eläkeläiskotitalouden bruttotulojen rakennetta verrattiin muiden kotitalousryhmien tulorakenteisiin. Kuviossa 4.9 tarkastellaan vastaavalla tavalla sitä miten bruttotulojen rakenne vaihtelee tulo- tasoiltaan erilaisissa eläkeläiskotitalouksissa. Tarkastelun kohteena ovat tulojakauman ääripäät, alin ja ylin tulokymmenys sekä keskituloisia eläkeläistalouksia edustava viides kymmenys. Kuvion tulot ovat euromääräisiä ekvivalenttituloja, jotka on saatu suhteuttamalla kunkin tulokymmenyksen keskimääräiset kotitalouskohtaiset käytettävissä olevat tulot kyseisen kymmenyksen kulutusyksikköluvulla.

Kuvio 4.9.

Eläkeläiskotitalouksissa asuvien bruttotulojen rakenne ja maksetut tulonsiirrot vuosina 2000 ja 2009 alimmassa, viidennessä ja ylimmässä tulokymmenyksessä, ekvivalenttitulo vuoden 2009 rahassa.

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

Alimpaan, viidenteen ja ylimpään tulokymmenykseen kuuluvien eläkeläistalouksien tulotaso ja tulorakenne poikkeavat selvästi toisistaan. Silmämääräisesti keskituloisen kymmenyksen bruttotulot ovat kaksi kertaa suuremmat kuin alimman kymmenyksen bruttotulot ja kolme kertaa pienemmät kuin ylimmän kymmenyksen

bruttotulot. Verotus tasaa tuloeroja, joten erot eivät ole käytettävissä olevalla tulolla mitattuna näin suuret. Tarkasteluvälillä toimeentulo on reaalisesti noussut alimmassa kymmenyksessä noin 20 prosenttia (2 000 euroa), viidennessä kymmenyksessä 25 prosenttia (4 500 euroa) ja ylimmässä kymmenyksessä noin 25 prosenttia (11 500 euroa). Alimpaan kymmenykseen kuuluvien toimeentulo on noussut, mutta ei aivan samaa tahtia kuin muilla.

Pienituloisten toimeentulo koostuu eniten kansaneläkkeestä, mutta myös työeläkkeellä on tärkeä merkitys. Keskituloiseen eläkeläiskotitalouteen kuuluvilla työeläke on puolestaan tärkein toimeentulon lähde. Huomion arvoista on myös asuntotulon melko suuri osuus bruttotulosta (13 prosenttia). Suurituloisilla korostuvat omaisuustulot ja niistä erityisesti muut omaisuustulot kuten korko- ja osinkotulot. Työeläkkeen osuus toimeentulosta on näissä kotitalouksissa asuvilla alle puolet. Verot tasaavat toimeentuloeroja. Verojen osuus bruttotulosta on pienituloisilla hieman yli 5 prosenttia, keskituloisilla reilut 14 prosenttia ja suurituloisilla 24 prosenttia. Oleellista muutosta eläkeläiskotitalouksien tulorakenteessa ei tarkasteluviuosien aikana ole tapahtunut.²⁴

4.6 Eläkeläisten tuloköyhyys

4.6.1 Pienituloisuuden yleisyys ja syvyys

Eläkeläisten köyhyysriski on 2000-luvulla noussut hieman enemmän kuin koko väestössä ja on nykyään samalla tasolla kuin koko väestössä keskimäärin. Vakavat toimeentulo-ongelmat ovat eläkeläisillä keskimääräistä lievempiä.

Onko pienituloisuus eläkeläisten joukossa yleisempää kuin muissa väestöryhmissä? Löytyykö eläkeläisryhmiä, joissa köyhyys on erityisen yleistä? Tämän kaltaisia kysymyksiä on epäsuorasti sivuttu muun muassa alimman tulokymmenyksen tulosuusia ja tulorakennetta koskevien tarkastelujen yhteydessä.

Köyhyyttä ja pienituloisuutta voidaan kuvata monella tavalla, absoluuttisena, suhteellisena tai subjektiivisen ilmiönä eikä yhtä oikeaa tapaa ole.²⁵ Tässä pienituloisuuden yleisyyttä arvioidaan niin sanotun köyhyysriskin avulla. Siinä kotitalouden tuloa (ekvivalenttituloa) verrataan koko väestön mediaanituloon. Henkilöt,

²⁴ Tarkasteltavat vuodet edustavat melko hyvin ajanjaksoa 2000–2009. Poikkeuksena mainittakoon vuodet 2007 ja 2008, jolloin pääomatulo-osuudet olivat ylimmässä tulokymmenyksessä noin 10 prosenttiyksikköä korkeammat kuin muina vuosina.

²⁵ Luvuissa 5 ja 6 eläkeläisten köyhyyttä käsitellään myös omien kokemusten kautta.

joiden tulot ovat alle mediaanitulon avulla määritellyn köyhyysrajan, luokitellaan pienituloisiksi. Köyhyysriski saadaan, kun lasketaan pienituloisten osuus väestöstä. Köyhyysriski voidaan laskea mille tahansa väestöryhmälle. Jos väestön mediaanitulo nousee, köyhyysrajakin nousee, ja jos se alenee, köyhyysraja vastaavasti laskee. Euroopan Unioni käyttää nykyisin köyhyysriskirajana 60 prosenttia mediaanitulosta (aikaisemmin 50 prosenttia). Mitä matalammaksi raja asetetaan, sitä vähemmän henkilöitä jää köyhyysrajan alle ja sitä pienempi köyhyysriski on.

Köyhyysriskin ohella pienituloisuutta arvioidaan niin sanotun köyhyysvajeen (köyhyskuilun) avulla. Köyhyysvaje kuvaa köyhyyden syvyyttä, sitä kuinka paljon pienituloisiksi luokiteltujen henkilöiden tulot keskimäärin alittavat köyhyysrajan. Köyhyysvaje lasketaan pienituloisten mediaanitulojen suhteellisena etäisyytenä köyhyysrajasta. Jos vaje kasvaa, pienituloiset köyhtyvät tai ainakin jäävät aikaisempaa enemmän jälkeen keskimääräisestä tulokehityksestä.

Köyhyysriski ja köyhyysvaje voidaan laskea mille tahansa väestöryhmälle. Tilastokeskuksen omaksuman käytännön mukaisesti väestöryhmät määritellään köyhystarkasteluissa henkilön sosioekonomisen aseman perusteella ja tätä menettelytapaa noudatetaan myös tässä jaksossa. Määritelmä poikkeaa luvun aikaisemmista jaksoista, joissa ryhmittelyperusteena oli kotitalouden viitehenkilö. Määrittelytavan vasta johtuen tämän jakson ryhmä muut sisältää myös alle 18-vuotiaat.

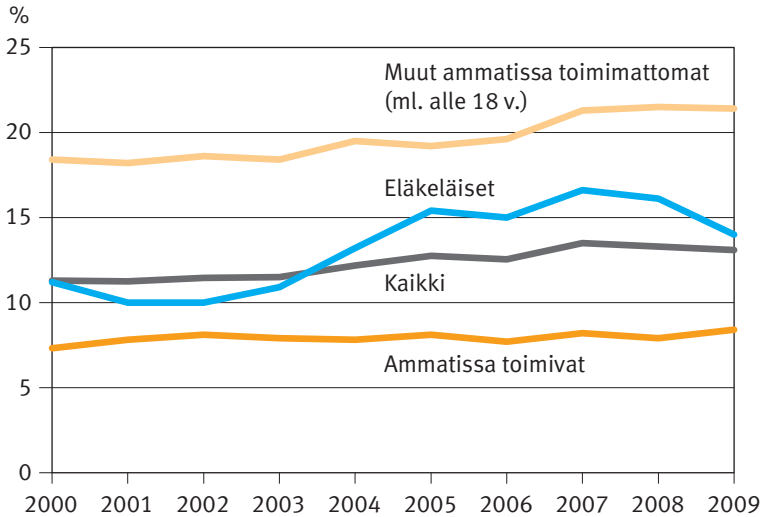
Kuviossa 4.10 on esitetty 60 prosentin köyhyysrajaan perustuva köyhyysriskin kehitys vuosina 2000–2009 sekä koko väestössä että eri sosioekonomisissa väestöryhmissä. Vuonna 2009 eläkeläisten köyhyysriski oli 14 prosenttia eli prosenttiyksikön verran koko väestöä korkeampi. Ammatissa toimivilla köyhyysriski oli matalin runsaat 8 prosenttia ja ryhmässä muut korkein noin 21 prosenttia. Jälkimmäisen ryhmän lukuarvoja voi pitää vain suuntaa antavina.

Tarkasteluvuosien aikana eläkeläisten köyhyysriski on noussut lähes kolme prosenttiyksikköä eli keskimääräistä hieman enemmän. Toisaalta köyhyysriski on myös vaihdellut koko väestön köyhyysriskin molemmin puolin. Esimerkiksi viime vuosikymmenen alussa se oli keskimääräistä alemmalla tasolla, mutta vuosina 2005–2008 se oli keskimääräistä selvästi korkeammalla tasolla. Vaihteluun vaikuttaa muutokset köyhyysrajassa, sillä eläkeläisten tulojakauma on keskittynyt muita väestöryhmiä enemmän 60 prosentin köyhyysrajan tuntumaan.²⁶

26 1990-luvun lama paljasti eläkeläisten köyhyysriskin herkkyyden erityisen hyvin, sillä vuosina 1990–1994 eläkeläisten köyhyysriski laski yhteensä 13 prosenttiyksikköä (Rantala ja Suoniemi 2007). Muutoksen taustalla oli 1990-luvun alun suurtyöttömyys, jonka vuoksi ammatissa toimivan väestön toimeentulo ja tätä kautta myös köyhyysraja laski. Koska eläkeläisten toimeentulo säilyi ennallaan, entistä suurempi osa eläkeläisistä nousi köyhyysrajan yläpuolelle.

Kuvio 4.10.

Köyhyysriskit koko väestössä ja sosioekonomisen aseman mukaan vuosina 2000–2009, 60 prosentin köyhyysraja.

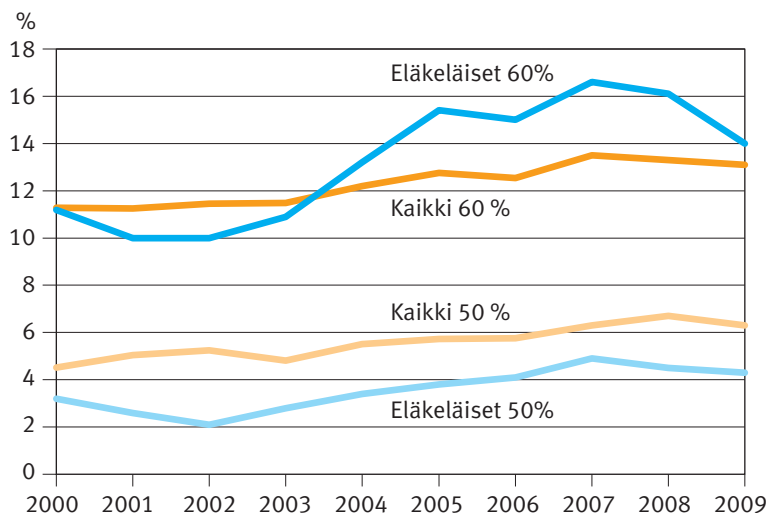
Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

Kuviossa 4.11 on esitetty koko väestön ja eläkeläisten köyhyysriskit sekä 60 prosentin että 50 prosentin köyhyysrajoilla. Alemman eli 50 prosentin köyhyysrajan perusteella koko väestön köyhyysriski on noin puolet pienempi.²⁷ Köyhyysriskin kehitykseen köyhyysrajan valinta ei kuitenkaan vaikuta. Eläkeläisten asemasta saatavaan kuvaan 50 prosentin rajan käyttö vaikuttaa siten, että eläkeläisten köyhyysriski on koko tarkastelujakson ajan koko väestöä matalampi.

²⁷ Köyhyysrajan valinnan lisäksi myös muilla tekijöillä on vaikutusta eläkeläiskotilouksien köyhyyden yleisyydestä saatavaan kuvaan. Yksi tärkeä tekijä on asuntotulo. Kun kotitalouden käytettävissä olevista tuloista poistetaan tämä ja muut laskennalliset erät, saadaan käytettävissä oleva rahatulo. Eläkeläisillä rahatuloon perustuva köyhyysriski on selvästi suurempi kuin käytettävissä olevan tulon perusteella laskettu köyhyysriski. Muissa väestöryhmissä ero on pienempi. Kansainvälisissä vertailuissa käytetään usein rahatuloon perustuvia köyhyysriskejä (ks. luku 6). Tarkemmin asuntotulon merkitystä eläkeläisten köyhyysriskiin on käsitelty julkaisuissa Uusitalo (2006) ja Rantala ja Suoniemi (2007).

Kuvio 4.11.

Köyhyysriskit eläkeläisillä ja koko väestössä vuosina 2000–2009, 60 prosentin ja 50 prosentin köyhyysrajat.

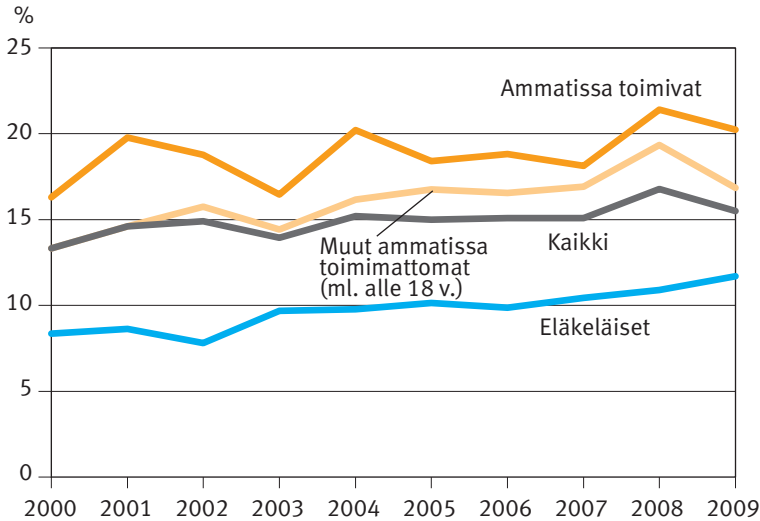

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

Pienituloisten joukossa vakavat toimeentulo-ongelmat ovat eläkeläisillä keskimääräistä lievempiä (kuvio 4.12). Vuonna 2009 eläkeläisten köyhyysvaje oli vajaa 12 prosenttia eli keskimäärin tämän verran pienituloiset eläkeläiset jäivät köyhyysrajan alapuolelle. Muissa väestöryhmissä köyhyysvajeet olivat eläkeläisiä selvästi suurempia noin 15–20 prosentin luokkaa. Tarkastelussa on muistettava, että köyhyysvaje lasketaan pienituloisten joukosta. Siten etenkin ammatissa toimivia pienituloisia on määrällisesti vähän. Viime vuosikymmenen alkuun verrattuna eläkeläisten köyhyys on hieman syventynyt. Muutos on hivenen suurempi kuin koko väestössä keskimäärin. Toisaalta vastaavan, mutta 50 prosentin köyhyysrajaan perustuvan tarkastelun perusteella ei eläkeläisten eikä muidenkaan väestöryhmien köyhyden syvyydessä ole oleellista muutosta tapahtunut.

Kuvio 4.12.

Köyhyysvaje koko väestössä ja sosioekonomisen aseman mukaan vuosina 2000–2009, 60 prosentin köyhyysraja.

Lähde: Tulonjakotilasto, Tilastokeskus.

4.6.2 Pienituloisten eläkeläisten profiili

Alle 55-vuotiaiden eläkeläisten köyhyysriski on korkea, mutta myös yli 74-vuotiaiden joukossa pienituloisuus on keskimääräistä yleisempää. Yksin asuminen nostaa köyhyysriskiä selvästi.

Taulukosta 4.3 käy ilmi missä eläkeläisryhmissä pienituloisuus on erityisen yleistä. Tarkastelun kohteena olevat vuodet 2000, 2005 ja 2009 edustavat melko hyvin koko 2000 lukua. Pienituloisuutta on mitattu 60 prosentin köyhyysrajaan perustuvan köyhyysriskin avulla. Taulukon oikeanpuoleisiin sarakkeisiin on koottu myös pienituloisten lukumäärät kussakin eläkeläisryhmässä.

Ikäryhmistä suhteellisesti eniten pienituloisia on alle 55-vuotiaiden keskuudessa. Vuonna 2009 köyhyysriski oli tässä ikäryhmässä lähes 36 prosenttia, kun se oli kaikilla eläkeläisillä keskimäärin 14 prosenttia. Myös yli 74-vuotiaiden joukossa pienituloisuus oli keskimääräistä yleisempää. Kotitalouden koon mukaan tarkasteluna pienituloisuuden riski on korkea yksinasuvien eläkeläisten joukossa. Vuonna 2009 yksinasuvien eläkeläisten köyhyysriski oli lähes 31 prosenttia ja vähintään kahden hengen talouksissa vain 4 prosenttia.

Erot köyhyysriskeissä suurenevat, kun jaottelu tehdään sekä kotitalouden koon että iän mukaan. Ikäryhmästä riippumatta pienituloisia on keskimääräistä enemmän yksinasuvien eläkeläisten joukossa. Suhteellisesti eniten pienituloisia on alle 55-vuotiaiden yksinasuvien joukossa. Vuonna 2009 tämän ryhmän köyhyysriski oli jopa 60 prosenttia. Myös 55–64-vuotiaiden ja yli 74-vuotiaiden yksinasuvien keskuudessa pienituloisuus on keskimääräistä selvästi yleisempää. Vähintään kahden hengen talouksissa erottuvat alle 54-vuotiaat, joiden köyhyysriski on selvästi korkeampi kuin muissa vähintään kahden hengen kotitalouksissa. Tarkasteluvuosiensa aikana eläkeläisten köyhyysriski on noussut. Eniten köyhyysriski on noussut alle 55-vuotiailla eläkeläisillä eikä merkitystä ole sillä, onko alle 55-vuotias yksin asuva eläkeläinen vai asuuko samassa kotitaloudessa muitakin henkilöitä.

Naiset elävät miehiä pidempään ja siksi ikääntyneet yksinasuvat ovat usein naisia. Korkea ikä ja yksin asuminen liittyvät siten läheisesti sukupuoleen. Taulukoon 4.3 on poimittu Tilastokeskuksen raportoimat yksin asuvien yli 74-vuotiaiden köyhyysriskit erikseen miehille ja naisille (Tilastokeskuksen pienituloisuusjulkaisu 2011). Tulosten perusteella yli 74-vuotiaiden yksinasuvien naisten köyhyysriski oli lähes 33 prosenttia. Miehillä vastaava luku oli 22 prosenttia. 2000-luvun aikana ero näiden ryhmien välillä on hieman kasvanut. Yleisesti ottaen eroja naisten ja miesten köyhyysriskeissä on vaikea arvioida, sillä yhdessä asuessaan heidän oletetaan jakavan tulonsa tasan. Siksi toimeentuloeroihin naisten ja miesten välillä vaikuttavat sekä erot yksinasumisen yleisyydessä että toimeentuloerot yksin asuvien naisten ja miesten välillä.

Taulukko 4.3.

Eläkeläisten köyhyysriskit ja pienituloisten lukumäärät eräissä kotitalousryhmissä vuosina 2000, 2005 ja 2009, 60 prosentin köyhyysraja.

	Köyhyysriski, %			Pienituloisia yht., lkm		
	2000	2005	2009	2000	2005	2009
Ikä						
Alle 55 vuotta,	19,0	26,9	35,7	19 200	26 042	31 200
55–64 vuotta,	9,9	11,3	12,4	23 500	30 796	33 200
65–74 vuotta,	8,2	11,9	7,9	34 800	52 021	36 800
Yli 74 vuotta,	13,7	19,4	17,3	43 500	72 236	70 500
Kotitalouden koko						
Yksi	22,5	32,2	30,5	90 300	135 929	138 400
2+ kotitaloudet	4,5	6,0	4,3	30 800	45 165	33 300
Yksin asuva / ikä						
Alle 55 vuotta,	33,7	52,2	60,3	12 300	17 152	22 400
55–64 vuotta,	26,8	28,1	37,1	17 800	21 208	26 000
65–74 vuotta,	18,0	29,0	19,5	24 300	41 188	28 400
Yli 74 vuotta,	21,9	32,8	30,6	35 900	56 381	61 700
2+ kotitalous / ikä						
Alle 54 vuotta,	10,7	13,9	17,5	6 900	17 200	8 800
55–64 vuotta,	3,4	4,9	3,6	5 600	21 200	7 200
65–74 vuotta,	3,6	3,7	2,6	10 600	41 200	8 500
Yli 74 vuotta,	4,9	7,9	4,3	7 600	56 400	8 800
Yksin asuvat 75+-vuotiaat						
Naiset	23,4	34,8	32,7	32 900	50 200	53 300
Miehet	15,5	22,1	21,7	3 800	6 100	8 400
Eläkeläiset yhteensä	11,2	15,4	14,0	121 100	181 100	171 700
Koko väestö	11,3	12,8	13,1	576 100	660 500	690 000

Lähde: Tulonjakotilasto.

Köyhyysriskiä koskevien tulkintojen kannalta on hyvä muistaa, että vaikka köyhyysriski jossain ryhmässä on korkea, niin ryhmän lukumääräistä kokoa köyhyysriski ei mittaa. Taulukon oikeanpuoleisten lukumäärien perusteella voidaan laskea muun muassa, että vuonna 2009 kaikista pienituloisista eläkeläisistä yli 74-vuotiaiden osuus oli 40 prosenttia ja ikäryhmissä alle 55-vuotiaat, 55–64-vuotiaat ja

65–74-vuotiaat kussakin noin 20 prosenttia. Yksin asuvien alle 55-vuotiaiden eläkeläisten köyhyysriskin havaittiin olevan erityisen korkea. Vuonna 2009 kaikista pienituloisista eläkeläisistä tähän ryhmään kuuluvien pienituloisten osuus oli noin 13 prosenttia.

Aikaisempien tarkastelujen perusteella eläkeläisten köyhyysriski ja samalla pienituloisten määrä alenee merkittävästi käytettäessä 50 prosentin köyhyysrajaa 60 prosentin rajan sijaan (kuvio 4.11). Tulkintojen kannalta on tärkeää huomata, että köyhyysrajan valinta vaikuttaa myös kuvaan pienituloisuuden kohdentumisesta. Taulukon 4.3 pienituloisten eläkeläisten profilia 50 prosentin köyhyysrajan käyttö muuttaisi pelkistäen siten, että vanhimman ikäryhmän osuus kaikista pienituloisista eläkeläisistä laskisi ja nuorimman ikäryhmän osuus nousisi. Vuoden 2009 osalta tämä tarkoittaisi sitä, että yli 74-vuotiaiden pienituloisten eläkeläisten osuus pienituloisista eläkeläisistä laskisi 41 prosentista 34 prosenttiin ja alle 55-vuotiaiden pienituloisten eläkeläisten osuus nousisi 18 prosentista 30 prosenttiin.

Yksittäistä syytä pienituloisuuteen ei ole. Alle 55-vuotiaiden köyhyysriskiä lisää esimerkiksi se, että lyhyeksi jääneen työuran vuoksi heidän eläkkeensä on pieni. Yli 74-vuotiaiden joukossa on puolestaan keskimääräistä enemmän niitä eläkeläisiä, joiden työura on alkanut ennen työeläkejärjestelmän voimaantuloa. Yli 74-vuotiaista enemmistö on lisäksi naisia ja naisten eläke on keskimäärin pienempi kuin miesten. Yksin asuvien pienituloisuuden riskiä lisää se, että heidän toimeentulonsa on pelkästään omien tulojen varassa. Kotitalouden kokoon liittyvät skaalatekijät parantavat yhdessä asuvien toimeentulomahdollisuuksia yksin asuviin verrattuna.

4.7 Yhteenveto

Vuonna 2009 eläkeläiskotitaloudessa asuvien keskimääräinen toimeentulo kulutusyksikköä kohden oli hieman alle 22 000 euroa vuodessa. Tarkastelujakson alkuun, vuoteen 2000 verrattuna eläkeläisten ostovoima on parantunut neljänneksellä. Suhteessa ammatissa toimiviin eläkeläisten toimeentulo on vaihdellut 70–74 prosentin välillä. Selvästi heikoimmassa asemassa, sekä toimeentulon tason että kehityksen suhteet ovat opiskelijat ja pitkäaikaistyöttömät.

Koko väestön tulonjaossa eläkeläiset ovat keskimääräistä pienituloisempia, sillä tulotasoltaan neljässä alimmassa eläkeläiskotitaloudessa asuvien osuus vuosina 2000–2009 oli yhteensä yli 60 prosenttia. Suhteellisesti eniten eläkeläiskotitalouksia oli toiseksi alimmassa kymmenyksessä, johon kuului joka viides eläkeläiskotitalous. Toisaalta eläkeläisiä on myös suurituloisten joukossa melko paljon. Esimerkiksi vuonna 2009 heidän osuutensa kahdessa korkeimmassa tulokymmenyksessä

oli yhteensä lähes 10 prosenttia. Toimeentulon jakautuminen eläkeläiskotitalouksien välillä on samankaltaista kuin ammatissa toimivissa kotitalouksissa ja tasaisempaa kuin koko väestössä.

Eläkeläisten väliset tuloerot näkyvät selvästi tulorakenteessa. Pienituloisten toimeentulo koostuu erityisesti kansaneläkkeestä, mutta myös työeläkkeellä on tärkeä merkitys. Keskituloiseen eläkeläiskotitalouteen kuuluvilla työeläke on puolestaan tärkein toimeentulon lähde. Huomionarvoista on myös asuntotulon melko suuri osuus bruttotulosta. Suurituloisilla korostuvat omaisuustulot ja niistä erityisesti muut omaisuustulot kuten korko- ja osinkotulot. Työeläkkeen osuus toimeentulosta on näissä kotitalouksissa asuvilla alle puolet. Tulot ovat kasvaneet kaikissa ryhmissä, mutta vähiten pienituloisilla. Oleellista muutosta eläkeläiskotitalouksien tulorakenteessa ei tarkasteluvuosien aikana ole tapahtunut.

Vuonna 2009 eläkeläisten köyhyysriski 60 prosentin köyhyysrajalla oli noin 14 prosenttia eli prosenttiyksikön verran keskimääräistä korkeampi. Kymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna köyhyysriski on noussut koko väestöä hieman enemmän, yhteensä kolme prosenttiyksikköä. Vakavat toimeentulo-ongelmat ovat eläkeläisillä kuitenkin keskimääräistä selvästi lievempiä. Tarkasteluvuosien aikana eläkeläisten köyhyysriski on vaihdellut koko väestön köyhyysriskin molemmin puolin. Esimerkiksi 2000-luvun alkuvuosina se oli keskimääräistä alemmalla tasolla, mutta vuosina 2005–2008 se oli keskimääräistä selvästi korkeammalla tasolla. Vaihtelun taustalla on muutokset köyhyysrajassa, sillä eläkeläisten tulojakauma on keskittynyt muita väestöryhmiä enemmän 60 prosentin köyhyysrajan tuntumaan.

Alle 55-vuotiaiden eläkeläisten köyhyysriski on erityisen korkea, mutta myös yli 74-vuotiaiden joukossa pienituloisuus on keskimääräistä yleisempää. Yksin asuminen nostaa köyhyysriskiä selvästi. Tarkasteltavista ryhmistä korkein köyhyysriski oli alle 55-vuotiailla yksin asuvilla. Lukumäärältään suurin pienituloisten ryhmä oli yli 74-vuotiaat. Vuonna 2009 tämän ryhmän osuus kaikista pienituloisista eläkeläisistä oli 40 prosenttia.

Aiempaa tietoa eläkeläisten toimeentulosta ja sen kehityksestä on saatavilla lähinnä 1990-luvulta ja 2000-luvun alusta (Uusitalo ym. 2003, Rantala 2006, Rantala ja Suoniemi 2007). Tämän artikkelin perusteella eläkeläisten toimeentulon kohominen on 2000-luvulla jatkunut koko lailla samaa tahtia kuin 1990-luvulla. Muilta osin muutokset eläkeläisten toimeentulossa, tulojaossa ja tulorakenteessa näyttävät olleen 2000-luvulla vähäisemmät kuin 1990-luvulla. Taustalla on sekä suhdanteisiin että rakenteellisiin tekijöihin liittyviä syitä.

Eläkeläisten toimeentulo suhteessa ammatissa toimivaan väestöön vaihtelee suhdanteiden mukaan ja 1990-luvulla laman ja suurtyöttömyyden seurauksena tämä

vaihtelu oli suurempi kuin viime vuosikymmenellä. 1990-luvulla tuloerot kasvoivat kaikissa väestöryhmissä. Taustalla oli pääomatulojen kasvun keskittyminen suurituloisille, mutta myös vähimmäisturvan heikko kehitys. 2000-luvulla tuloerojen kasvu jatkui, joskin lievempänä ja finanssikriisin jälkeen tuloerot hieman supistuivat.

Koko väestön tulojaossa eläkeläisten asema parani 1990-luvulla ja etenkin eläkeläisten yliedustus alimmassa tulokymmenyksessä laski selvästi. Yksi tärkeä taustasy tähän oli työeläkejärjestelmän kypsyminen, jonka johdosta työeläkkeen osuus kokoniseläkkeestä nousi ja kansaneläkkeen osuus laski. Viime vuosikymmenellä eläkeläisten osuus alimmassa tulokymmenyksessä on sen sijaan pysynyt melko samankaltaisena ja koska työeläkejärjestelmä on lähes kypsä, työeläkkeen osuus kokoniseläkkeestä on noussut vain vähän.

Eläkeläisten köyhyysriski (60 prosentin köyhyysrajalla) oli 1990-luvun alkuvuosien jälkeen aina 2000-luvun puoliväliin saakka keskimääräistä hieman alempi, mutta tämän jälkeen se on ollut keskimääräistä korkeampi. Köyhyysriski on kasvanut 1990-luvun puolivälin jälkeen erityisesti alle 54-vuotiaiden joukossa. Köyhyysriskitarkastelut ovat kuitenkin erityisesti eläkkeensaajien osalta herkkiä käytetyille mittarille.

KIRJALLISUUS

Atkinson, A.B. (1970) On the measurement of inequality, *Journal of Economic Theory* 2:244–263.

The Canberra Group (2001) Expert Group on Household Income Statistics: Final Report and Recommendations. Ottawa.

Hagfors, R., Hellsten, K., Ilmakunnas, S. ja Uusitalo, H. (toim.) (2003) Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskus, Tutkimuksia 2003:1, Helsinki.

Kangas, O. ja Ritakallio, V-M. (2008) Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. KELA.

Perusturvan riittävyyden arviointiraportti (2011) Terveysturvan ja hyvinvoinnin laitos (THL). Avauksia 4/2011.

Rantala, J. (2006) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo, teoksessa Uusitalo, H. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskus, Raportteja 2006:2, Helsinki.

Rantala, J. ja Suoniemi, I. (2007) Eläkeläisten toimeentulo tulonjaon kokonaisuudessa. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2007:2 (Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 105).

Rantala J. ja Suoniemi I. (2010) Työstä eläkkeelle – tulokehitys ja korvaussuhteet. Eläketurvakeskuksen raportteja 2010:3 (Palkansaajien tutkimuslaitoksen raportteja 18).

Rantala, J. ja Suoniemi, I. (2011) Toimeentulon muuttuminen eläkkeelle siirryttäessä – ekvivalenttitulosuhteen tarkastelua. *Yhteiskuntapolitiikka*, 1/2011, 3–16.

Rawls, J. (1971) *A Theory of Justice*. Clarendon Press: Oxford.

Riihelä, M., Sullström R., Suoniemi, I. ja Tuomala M. (2001) Income inequality in Finland during the 1990's. Teoksessa, Jorma Kalela, Jaakko Kiander, Ullamaija Kivikuru, Heikki A. Loikkanen ja Jussi Simpura (toim.), *Down from the heavens, Up from the ashes, The Finnish Economic Crisis of the 1990's in the Light of Economic and Social Research*. VATT-Julkaisuja, 27:6, 385–410.

Sen, A.K. (1973) *On Economic Inequality*, Oxford University Press, Oxford.

Suoniemi, I. (1999) Tulonjaon kehitys Suomessa ja siihen vaikuttavista tekijöistä 1971–1996. *Palkansaajien Tutkimuslaitos, Tutkimuksia*, 76, Helsinki.

Tilastokeskus 2011 Tulonjakotilasto 2009. SVT, Tulot ja Kulutus.

Tilastokeskuksen pienituloisuusjulkaisu 2011. Katsaukset, Tilastokeskuksen nettijulkaisu.

THL (2011) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Sotkanet tietokanta.

Townsend, P. (1979) Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living, Harmondsworth: Penguin Books.

Uusitalo, H. (1988) Muuttuva tulonjako. Hyvinvointivaltion ja yhteiskunnan rakennemuutoksen vaikutukset tulonjakoon 1966–1985. Tilastokeskus, Tutkimuksia, 148, Helsinki.

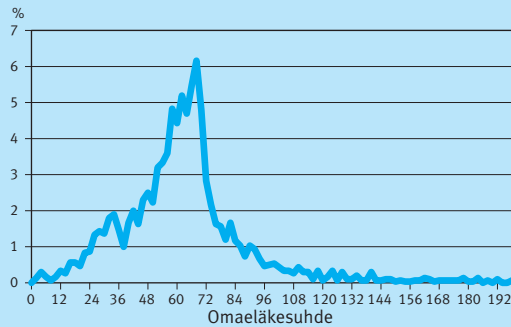
Uusitalo, H. (toim.) (2006) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990–2005. Eläketurvakeskus, Raportteja 2006:2, Helsinki.

Uusitalo, H. ja Sallila, S. ja Hagfors, R. (2003) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Teoksessa Robert Hagfors, Katri Hellsten, Seija Ilmakunnas ja Hannu Uusitalo H. (toim). Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2003:1. Helsinki, 107–132.

Tietolaatikko 8. Eläkkeen korvaussuhde

Suomen työeläkejärjestelmän tavoitteena on aikaisemman, totutun kulutustason säilyttäminen kohtuullisena siirryttäessä eläkkeelle. Tämän tavoitteen toteutumista voidaan kuvata henkilön eläkkeen ja hänen eläkettä edeltäneen vakiintuneen ansiotulon suhteena, niin sanottuna omaeläkesuhteena. Omaeläkesuhde on korvaussuhteen empiirinen vastine ja se saadaan, kun työstä eläkkeelle siirtyneen henkilön omaeläke jaetaan hänen eläkkeelle siirtymisvuotta edeltävien toisen, kolmannen ja neljännen vuoden reaalisten ansiotulojen keskiarvolla. Eläkkeelle siirtymisvuotta välittömästi edeltävän vuoden tuloja ei oteta huomioon, koska siihen voi sisältyä esimerkiksi sairauspäiväraha-aikaa.

Työstä eläkkeelle vuonna 2003 siirtyneiden omaeläkesuhde.

Vuonna 2003 työstä eläkkeelle siirtyneiden omaeläkesuhteiden mediaani oli 60 prosenttia palkansaajan muutaman vuoden takaisesta ansiotulosta. Yksityisen sektorin palkansaajilla omaeläkesuhteen mediaani oli 57 prosenttia. Julkiselta sektorilta eläkkeelle siirtyneillä vastaava luku oli muutaman prosenttiyksikön korkeampi.

Yksilöllinen vaihtelu on huomattavaa. Suhdeluku on silti melko harvoin alle 50 prosenttia. Pienituloisten omaeläkesuhteet ovat muita korkeammat. Alimmasta tulokymmenyksestä eläkkeelle siirtyneiden omaeläkesuhteen mediaani oli lähes 130 prosenttia ja toiseksi alimmassa tulokymmenyksessä 73 prosenttia. Kolmannesta kymmenyksestä lähtien tämä arvo vakautuu noin 58 prosentin tasolle. Korkea omaeläkesuhde selittyy matalilla eläkettä edeltävillä tuloilla. Henkilö on voinut olla osan ajasta esimerkiksi työttömänä tai sairaana. Myös osa-aikatyö voi selittää tulojen mataluutta. Tyypillistä pienituloisille on se, että melko iso osa eläkettä edeltävästä bruttotulosta on muuta kuin ansiotuloa.

Lähde: Rantala J. ja Suoniemi I. (2010) Työstä eläkkeelle – tulokehitys ja korvaussuhteet. Eläketurvakeskuksen raportteja 2010:3.

5 Eläkeläisten kokemukset toimeentulosta

Liisa-Maria Palomäki

5.1 Johdanto

Ihmisten taloudellista hyvinvointia on pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessa tutkittu perinteisesti erilaisten objektiivisten mittareiden, kuten tulojen, avulla. Objektiivisesti mitattavissa olevat elinolot on katsottu resursseiksi, joiden avulla ihmiset voivat tietoisesti ohjata elämänsä. Tutkijoiden keskuudessa on kuitenkin 2000-luvulta alkaen voimistunut hyvinvoinnin subjektiivisuutta painottava käsitys, jossa hyvinvoinnin katsotaan määräytyvän viime kädessä yksilöiden kokemuksina ja tulkintoina. (Heikkilä & Kautto 2002.) Kotitalouksilla voi esimerkiksi olla erilaisia taloudellisia tarpeita, minkä vuoksi samansuuruiset tulot eivät riitä kattamaan menoja eri kotitalouksilla. Pelkkien tulojen perusteella ei siis voida tehdä päätelmiä taloudellisesta hyvinvoinnista, jonka voidaan ajatella määräytyvän viime kädessä vasta, kun yksilöt ovat punninneet tulojen ja menojen välistä tasapainoa. Hyvinvoinnin mittaamisen uudet suuntaukset ovat laajentuneet tutkijoiden keskuudesta myös poliittiseen keskusteluun, jossa yhä useammin vaaditaan tietoa myös väestön kokemasta hyvinvoinnista (esim. Stiglitz ym. 2009).

Toimeentulokokemusten selvittäminen edellyttää kyselytutkimuksiin perustuvaa tietoa. Tällaista vastaajien arvioihin perustuvaa menetelmää kutsutaan toimeentulo- ja köyhyystutkimuksissa subjektiiviseksi näkökulmaksi ja sen avulla voidaan selvittää toimeentulon tasoa suoraan, eikä välillisesti, kuten tulojen kautta mitattaessa tehdään (Kangas & Ritakallio 2008). Käytännössä menetelmän soveltaminen perustuu yhteen tai useampaan toimeentuloa käsittelevään kysymykseen. Käytettyjen kysymysten kirjo on laaja, mutta tyypillinen kysymys koskettaa kotitalouden kykyä kattaa kuukausittaiset menonsa (Moisio 2004).

Suomessa tietoa koko väestön ja eläkeläisten toimeentulokokemuksista on tuotettu laajemmin 2000-luvulta alkaen. Tilastokeskus on esimerkiksi vuodesta 2003 lähtien tiedustellut kotitalouksien omia arvioita koetusta toimeentulosta Tulonjakotilaston tuottamisen yhteydessä²⁸. Vuosien 2003–2009 aikasarjan perusteella eläkeläisten kokemat toimeentulohankaluudet näyttäisivät hieman vähentyneen 2000-lu-

28 Muita väestön subjektiivista toimeentuloa selvittäviä osioita sisältäviä haastattelututkimuksia ovat esimerkiksi THL:n HYPÄ (ks. seuraava kappale), ESS (European Social Survey), Euroopan unionin tulo- ja elinolotutkimus EU-SILC ja sen edeltäjä ECHP (The European Community Household Panel), sekä Turun Yliopiston KONSE (Väestöryhmien väliset hyvinvointierot ja hyvinvointiongelmien paikantaminen).

vulla. Jonkin tasoisia toimeentulovaikeuksia on kokenut noin 22–29 prosenttia ja vakavampia ongelmia vajaat 10 prosenttia eläkeläisistä. Eläkeläisten toimeentulovaikeudet ovat olleet yhtä yleisiä kuin esimerkiksi alemmilla toimihenkilöillä ja maatalousyrittäjillä. Työttömillä ja opiskelijoilla vaikeuksia on ollut eläkeläisiä enemmän ja ylemmillä toimihenkilöillä puolestaan vähemmän. (Tilastokeskus 2009.)

Tässä luvussa täydennetään subjektiivisella näkökulmalla objektiivisiin tulotietoihin perustuvien tutkimusten luomaa kuvaa eläkeläisten taloudellisesta toimeentulosta. Ensiksi tarkastellaan eläkeläisten toimeentulokokemusten tasoa ja kehitystä 2000-luvulla suhteessa muihin väestöryhmiin. Seuraavaksi selvitetään miten erilaiset taustatekijät, kuten sukupuoli, ikä ja parisuhde, vaikuttavat koettuun toimeentuloon. Poliittisen päätöksenteon kannalta on tärkeä tietää, paikantuvatko koetut toimeentulohankaluudet esimerkiksi samoihin ryhmiin, joiden tiedetään objektiivisten tulotietojen perusteella olevan huono-osaisempia. Tämän jälkeen tarkastelun kohteena on tulojen ja kokemusten välinen suhde. Viimeiseksi pohditaan pienituloisten eläkeläisten toimeentulokokemuksiin vaikuttavia tekijöitä.

Artikkeli perustuu Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen THL:n rahoittamiin ja Tilastokeskuksen keräämiin Suomalaisten Hyvinvointi ja Palvelut (HYPA) 2004, 2006 ja 2009 -tutkimusaineistoihin, jotka ovat puhelin- ja käyntihaastatteluja yhdistäviä osittain paneelimuotoisia rekisteritiedoilla täydennettyjä kyselytutkimuksia (ks. Moisio 2006). Koettua toimeentuloa selvitetään seuraavan haastattelukysymyksen avulla: ”Kotitaloudella voi olla erilaisia tulolähteitä ja useammalla jäsenellä tuloja. Kun kotitaloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, onko menojen kattaminen näillä tuloilla: 1) erittäin hankalaa, 2) hankalaa, 3) melko hankalaa, 4) melko helppoa, 5) helppoa, 6) vai hyvin helppoa?”. Kysymystä on pidetty vaihtoehtoisena köyhyysmittarina (Tilastokeskus 2008). Vastaajien tulotiedot on liitetty Tilastokeskuksen tulo- ja verotustietorekistereistä. Vuosien 2004 ja 2006 tulotiedot ovat kyselytutkimukselta vuosilta ja vuoden 2009 tulotiedot ovat vuoden 2008 tulorekistereistä.

Tulokäsitteenä on käytettävissä oleva ekvivalenttirahatulo, jolla pyritään saamaan erityyppisten kotitalouksien tulot vertailukelpoisiksi ottamalla huomioon yhteiskulutushyödyt. Kyselyyn vastanneen henkilön tulo muodostetaan laskemalla kotitalouden jäsenten tulot yhteen ja jakamalla ne OECD:n kulutusyksikköluvulla, jossa kotitalouden ensimmäinen aikuinen saa painon 1, muut aikuiset painon 0,5 ja 0–13-vuotiaat lapset painon 0,3 (ks. tarkemmin luku 4). Käytettävissä oleva rahatulo ei sisällä laskennallisia tuloeria, kuten omassa käytössä olevasta omistusasun-

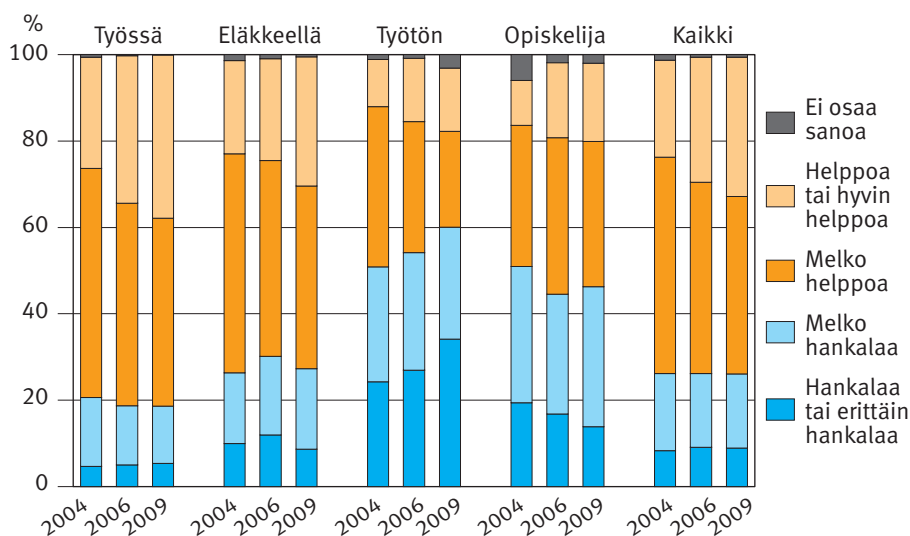
nosta saatavaa tuloa.²⁹ (ks. tarkemmin Tilastokeskus 2011.) HYPA on tutkimuskysymysten kannalta kattava aineisto, sillä se sisältää objektiivisten ja subjektiivisten taloudellisten mittareiden lisäksi myös monipuolisesti tietoa väestön muista ominaisuuksista, kuten koetusta terveydestä ja siviilisäädystä, useammalta ajankohdalta.

5.2 Eläkeläisten ja muiden ryhmien toimeentulokokemukset 2000-luvulla

Seuraavan tarkastelun tavoitteena on luoda kuva eläkeläisten toimeentulokokemusten tasosta ja kehityksestä suhteessa muihin väestöryhmiin 2000-luvulla (kuvio 5.1). Tutkimusjakson aikana suurin osa väestöstä koki toimeentulonsa jossain määrin helpoksi. Hyvin helpoksi tai helpoksi toimeentulonsa kokevien osuus kasvoi hienokseltaan. Toisaalta toimeentulohankaluuksia kokevien määrä pysyi käytännössä muuttumattomana. Noin joka viides ilmoitti kokevansa jonkinasteisia vaikeuksia ja joka kymmenes astetta vakavampia vaikeuksia.

Kuvio 5.1.

Toimeentulokokemukset eri väestöryhmissä 2000-luvulla, %.

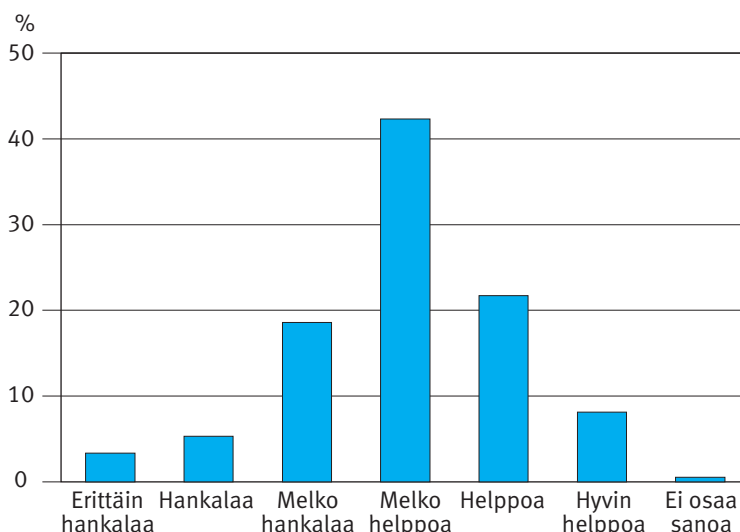
29 Tulokäsitemuuttos on siinä kuin luvussa 4 käytetty johtuen kerättyjen aineistojen erilaisesta tietosisällöstä.

Työssä käyvien kokemukset vaikuttavat pitkälti koko väestön kokemusten kaltaisilta, mikä johtuu työssä käyvien suuresta osuudesta 18–79-vuotiaassa väestössä. Toimeentulohankaluuksia kokevien osuus pysyi käytännössä muuttumattomana, noin 20 prosentissa. Samalla ajanjaksolla selkeämmät toimeentulon helppouden kokemukset kuitenkin lisääntyivät 26 prosentista 38 prosenttiin. Eläkeläisten kokemukset olivat samansuuntaisia kuin työssä käyvien kokemukset, vaikka toimeentulohankaluuksia kokevien osuus olikin vähän suurempi. Työttömien ja opiskelijoiden taloudellinen tilanne vaikuttaa kokemusten perusteella selkeästi työssä käyviä ja eläkeläisiä heikommalta. Näiden pienituloiseksi tiedettyjen ryhmien kokemukset näyttäisivät olleen hyvin samantyyppisiä tarkasteluperiodin alkupuolella vuonna 2004. Hankaluuksia koki tuolloin puolet molempiin ryhmiin kuuluvista. Tämän jälkeen työttömien kokemat toimeentulo-ongelmat yleistyivät selkeästi ja opiskelijoiden kokemat taloudelliset ongelmat puolestaan hienokseltaan vähenivät. Tarkasteltujen ryhmien erilaiset kokemukset ovat samansuuntaisia kuin luvussa 4 esitetyt toimeentuloerot eri väestöryhmien välillä.

5.3 Eläkeläisten toimeentulokokemukset erilaisten taustatekijöiden mukaan

Seuraavaksi selvitetään eläkeläisten koettua toimeentuloa tarkemmalla tasolla ja erilaisissa eläkkeensaajaryhmissä. Kuinka yleisiä vakavat toimeentulohankaluudet ovat ja paikantuvatko ne esimerkiksi samoihin ryhmiin, joiden tiedetään objektii- visten tulotietojen perusteella olevan huono-osaisempia? Tarkastelut perustuvat viimeisimpään mittausajankohtaan eli vuoden 2009 haastattelutietoihin. Eläkeläisten toimeentulokokemuksia on vuoden 2006 tilanteeseen perustuen tutkittu HYPÄ-aineiston avulla toisaalla aiemmin (Kautto ym. 2009).

Vuonna 2009 suuri osa eläkeläisistä koki toimeentulonsa jollain tasolla helpoksi (72 %) ja pienempi osa jollain tasolla hankalaksi (27 %). Toimeentulonsa hankalaksi tai erittäin hankalaksi koki yhteensä kahdeksan prosenttia eläkeläisistä (kuviokuva 5.2). Noin kolmella prosentilla hankaluudet olivat vakavinta luokkaa. Toimeentulonsa helpoksi tai hyvin helpoksi koki yhteensä 30 prosenttia ja hyvin helpoksi toimeentulonsa arvioi kahdeksan prosenttia eläkeläisistä.

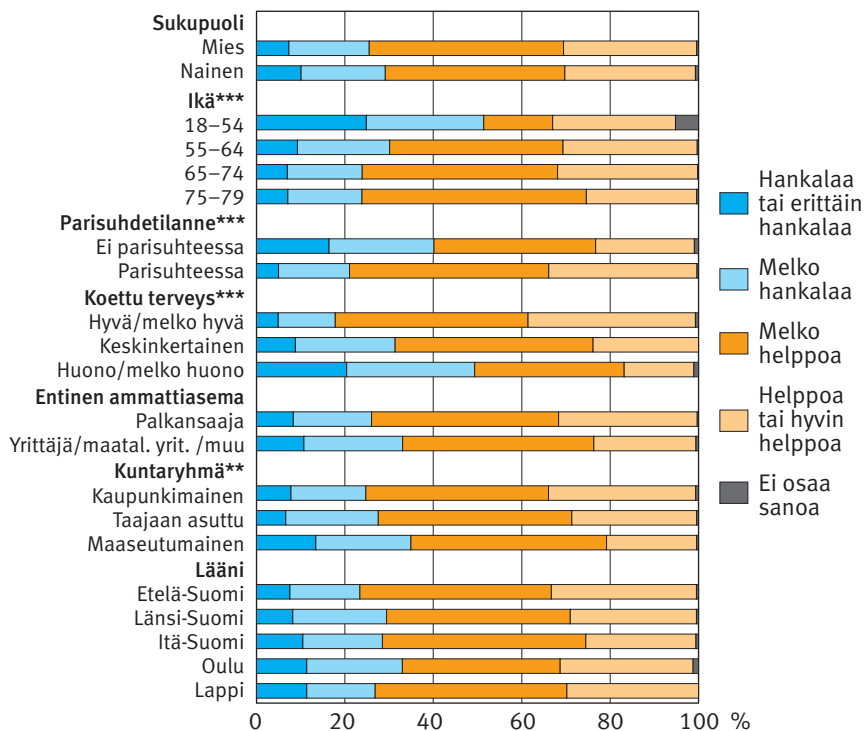
Kuvio 5.2.*Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2009, %.*

Taloudellisen tilanteen voidaan todeta olevan hyvinkin vaihteleva erilaisissa eläkkeensaajaryhmissä (kuvio 5.3). Suurimmat erot kokemuksissa liittyvät ikään, parisuhteeseen ja koettuun terveyteen. Kaikentasoiset, mutta erityisesti vakavammat toimeentulohankaluudet ovat poikkeuksellisen yleisiä nuorilla alle 55-vuotiailla työkyvyttömyyseläkeläisillä ja terveytensä huonoksi kokevilla. Noin puolet ryhmiin kuuluvista kokee toimeentulonsa jollain tasolla hankalaksi. Myös ei-parisuhteessa olevista, eli oletettavasti yksin asuvista, 40 prosenttia kokee toimeentulohankaluuksia. Osittain nämä ryhmät ovat myös päällekkäisiä. 18–54-vuotiaat ovat pääsääntöisesti työkyvyttömyyseläkkeellä, jolloin heillä on jo lähtökohtaisesti terveysongelmia. Erillistarkastelu osoitti 18–54-vuotiaiden eläkeläisten olevan myös parisuhteessa muita ikäryhmiä harvemmin. Nuoret työkyvyttömyyseläkeläiset, huonoksi terveytensä kokevat ja yksin asuvat ovat ryhmiä, joiden tiedetään myös objektivisten tulotietojen perusteella (ks. luvut 3 ja 4) olevan kaikkein huono-osaisimpia.

Asuinympäristöön liittyvät erot ovat hieman pienempiä, mutta kuitenkin tilastollisesti merkitseviä. Toimeentulohankaluuksia koetaan useammin maaseutu- kuin kaupunkimaisissa kunnissa. Entisen ammattiaseman ja asuinläänin mukaiset erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä, vaikka maatalous- ja muilla yrittäjillä ja Pohjois-Suomessa asuvilla eläkeläisillä toimeentulohankaluudet näyttäisivätkin olevan hieman yleisempiä kuin palkansaajilla ja Etelä-Suomessa asuvilla eläkeläisillä.

Kuvio 5.3.

Eläkeläisten toimeentulokokemukset erilaisten taustatekijöiden mukaan vuonna 2009, %.

*p<0,05; **p<0,01; *** p<0,001. Tilastollinen merkitsevyys testattu Khiin neliötestillä.

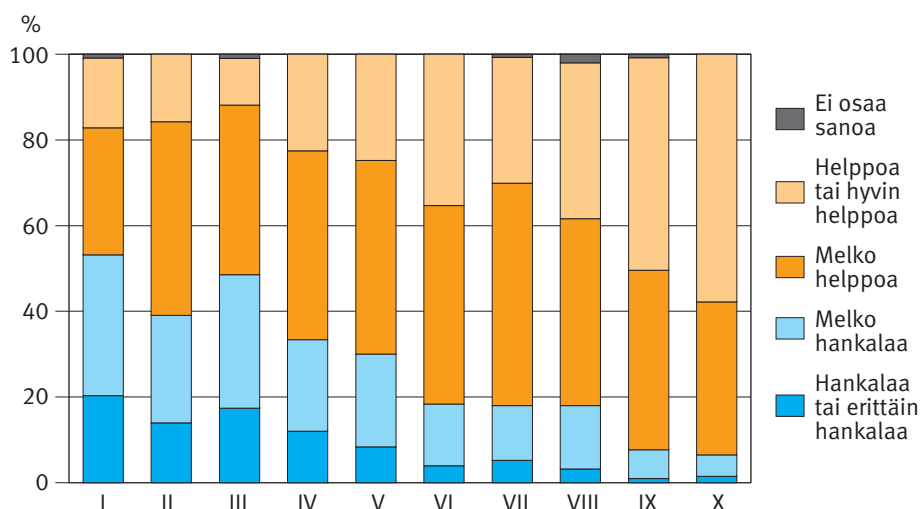
5.4 Tulot ja toimeentulokokemukset

Tulojen ja kokemusten välinen suhde on erityisen mielenkiintoinen, minkä vuoksi yhteyttä käsitellään seuraavaksi tarkemmin (kuviot 5.4). Ensinnäkin tulojen ja kokemusten voidaan todeta olevan selkeästi yhteydessä toisiinsa. Mitä suuremmat tulot sitä yleisemmin toimeentulo myös koetaan helpoksi. Toiseksi voidaan todeta, että tulojen ja kokemusten välinen suhde ei kuitenkaan näyttäisi olevan täysin yksiselitteinen. Toimeentulo voidaan kokea helpoksi pienemmilläkin tuloilla tai vastaavasti hankalaksi suuremmilla tuloilla. Tässä artikkelissa pienituloisiksi on määriteltä henkilöt, joiden ekvivalenttirahatulot kuuluvat aineiston (HYPA 2009) eläkeläisten tulojakauman kolmeen alimpaan kymmenykseen. Ryhmään sijoittuu siis 30 prosenttia eläkeläisistä ja heidän rahatulonsa vuodessa ovat enintään 14 700 euroa. Nämä pienituloiset kokevat suurituloisempia yleisemmin toimeentulohankaluuksia.

Sisäisesti ryhmä eroaa kokemustensa perusteella niin, että toisessa tulokymmenyksessä toimeentulohankaluudet ovat hieman muita matalammalla tasolla. Huomionarvoista kuitenkin on, että melkein puolet pienituloisista eläkeläisistä koki toimeentulonsa jossain määrin helpoksi. Näistä havainnoista voidaan päätellä, etteivät tulot ole ainoa kokemuksiin vaikuttava tekijä. Ilmiö näyttää kohtuullisen pysyvältä, sillä tulojen ja kokemusten välinen yhteys todettiin samanlaiseksi sekä vuonna 2006 (Kautto ym. 2009) että vuoden 2004 tilanteeseen perustuvassa erillistarkastelussa.

Kuvio 5.4.

Eläkeläisten toimeentulokokemukset eläkeläisten tuloista lasketuissa tulokymmenyksissä vuonna 2009, %.

Seuraavassa kiinnitetään erityishuomio pienituloisten toimeentulokokemuksiin. Mielenkiinnon kohteena ovat ensiksi pienituloisten eroaminen kaikista eläkeläisistä muutamien taustaominaisuuksien suhteen ja toiseksi toimeentulon kokeminen helpoksi pienemmilläkkin tuloilla. Onko löydettävissä sellaisia tekijöitä, jotka ovat liitettävissä näihin osittain ristiriitaisiltakin vaikuttaviin kokemuksiin? Pienituloisissa on kaikkiin eläkeläisiin nähden huomattavan paljon ei-parisuhteessa olevia eli oletettavasti yksin asuvia (taulukko 5.1). Myös alle 55-vuotiaita työkyvyttömyyseläkeläisiä, ikäänntyneempiä, huonoksi terveytensä kokevia ja asumiskustannuksiinsa tyytymättömiä heissä on koko eläkeläisväestöä enemmän. Pienituloisissa on sen sijaan vähemmän nuorempia vanhuuseläkeikäisiä eli 65–74-vuotiaita, parisuhteessa olevia, hyväksi terveytensä kokevia ja asumiskustannuksiinsa tyytyväisiä.

Taulukko 5.1.

Pienituloisten kokema toimeentulon helppous/hankaluus erilaisten taustatekijöiden mukaan vuonna 2009, %.

	Pienituloiset eläkeläiset, helppoa	Pienituloiset eläkeläiset, hankalaa	Pienituloiset eläkeläiset*	Kaikki eläkeläiset
Sukupuoli				
Mies	42	45	43	50
Nainen	58	55	57	50
Ikä***				
18–54	4	16	10	6
55–64	20	28	24	30
65–74	45	39	42	47
75–79	31	17	25	18
Parisuhtetilanne				
Ei parisuhteessa	53	64	58	33
Parisuhteessa	47	36	42	67
Koettu terveys***				
Hyvä/ melko hyvä	60	31	46	52
Keskinkertainen	28	35	31	32
Huono/ melko huono	12	34	23	17
Tyytyväisyys asumisen kustannuksiin***				
Melko tai erittäin tyytyväinen	78	55	68	74
Ei tyytyväinen eikä tyytymätön	11	11	11	10
Melko tai erittäin tyytymätön	11	33	22	16
Yhteensä	100	100	100	100
Lkm	194	168	362	1203

* Tilastollinen merkitsevyys testattu taustatekijöiden ja toimeentulokokemusten jakautumisen (helppoa/hankalaa-luokkiin) suhteen pienituloisilla eläkeläisillä Khiin neliötestillä * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$.

Helppoa=toimeentulon kokeminen melko helpoksi, helpoksi tai hyvin helpoksi.

Hankalaa= toimeentulon kokeminen melko hankalaksi, hankalaksi tai erittäin hankalaksi.

Toimeentulon helpoksi kokeminen pienillä tuloilla näyttäisi liittyvän tarkastelluista tekijöistä selkeimmin ikään, koettuun terveyteen ja siihen, millaisena rasitteenä asumiskustannukset koetaan. Esimerkiksi pienituloisista helpoksi toimeentulonsa kokevista 31 prosenttia on 75–79-vuotiaita, kun taas hankalaksi kokevissa heitä on vain 17 prosenttia. Vastaavasti toimeentulonsa helpoksi arvioivissa on enemmän terveytensä hyväksi kokevia ja asumiskustannuksiinsa tyytyväisiä. Hankalaksi toimeentulonsa kokevat useammin alle 55-vuotiaat työkyvyttömyyseläkeläiset, terveytensä huonoksi arvioivat ja asumiskustannuksiinsa tyytymättömät. Sukupuolella ja parisuhteessa olemisella ei näyttäisi olevan merkitystä.

Alle 55-vuotiaiden muita negatiivisemmat ja 75–79-vuotiaiden muita positiivisemmat kokemukset eivät liity tulotasoon, sillä erillinen tarkastelu osoitti mediaanitulojen olevan noin 12 300–12 500 euroa kaikissa pienituloisissa ikäryhmissä paitsi 75–79-vuotiailla, joilla mediaanitulot olivat 12 000 euroa. Samalla tulotasolla elävillä eri-ikäisillä eläkeläisryhmillä voi siis olla erilainen tuntuma toimeentulon riittävydestä. Ikääntyneempien positiivisemmat kokemukset eivät tule ilmi vain objektiivisia tuloja tarkastelemalla. Myöskään terveytensä huonoksi kokevien tai asumiskustannuksiinsa tyytymättömien tulot eivät olleet mitenkään erityisen matalat.

5.5 Yhteenveto ja pohdinta

Tässä luvussa tarkasteltiin eläkeläisten taloudellista toimeentuloa subjektiivisesta näkökulmasta. Tulosten perusteella suurin osa eläkeläisistä koki toimeentulonsa 2000-luvulla helpoksi. Koetun toimeentulon perusteella eläkeläisten taloudellinen tilanne on hieman työssä käyviä heikompi, mutta selkeästi työttömiä ja opiskelijoita parempi. Erot eri väestöryhmien kokemassa toimeentulossa ovat samansuuntaisia kuin niiden väliset toimeentuloerot.

Vuonna 2009 toimeentulohankaluuksia oli kuitenkin yli neljäsosalla eläkeläisistä. Muita ryhmiä yleisempiä ja asteeltaan vakavampia hankaluudet olivat alle 55-vuotiailla työkyvyttömyyseläkeläisillä, huonoksi terveytensä kokevilla ja ei-parisuhteessa olevilla ja siten oletettavasti yksin asuvilla henkilöillä. Nämä ovat ryhmiä, joiden tiedetään myös objektiivisten tulotietojen perusteella olevan taloudellisesti huono-osaisia eläkeläisryhmiä. Sen sijaan 75 vuotta täyttäneiden nuorempia eläkeläisryhmiä useammin kokema taloudellisen toimeentulon riittävyys on ilmiö, joka ei ole tullut esiin aiemmissa suomalaisissa tulopohjaisissa toimeentulotarkasteluissa.

Tulojen ja toimeentulokokemusten välinen yhteys on kohtuullisen johdonmukainen. Toimeentulo koettiin pääsääntöisesti sitä yleisemmin helpoksi mitä suurem-

mat tulot olivat. Toisaalta toimeentulo voitiin kokea helpoksi pienilläkin tuloilla tai vastaavasti hankalaksi suurillakin tuloilla, jälkimmäisen kuitenkin ollessa harvinaisempaa. Mielenkiintoinen on havainto, jonka mukaan noin puolet pienituloisista eläkeläisistä koki toimeentulonsa helpoksi. Tästä voidaan päätellä, etteivät tulot ole ainoa kokemuksiin vaikuttava tekijä.

Pienituloisten toimeentuloon yhdistämät helppouden kokemukset näyttivät liittyvän tarkastelluista tekijöistä erityisesti vanhempaan ikään, hyvään terveyteen ja tilanteeseen, jossa asumismenojen ei koeta aiheuttavan taloudellista räsitusta. Ikään-tyneempien taloudellisen tyytyväisyyden ja todellisten tulojen välinen ristiriita on tullut esiin gerontologisesti suuntautuneissa elämänlaadun tutkimuksissa (esim. George 1992, Hazelrigg & Hardy 1997, Litwin & Sapir 2009). Ilmiötä on luonnehdittu paradoksaaliseksi (Hansen ym. 2008), mutta iän sijasta ristiriidan arvellaan olevan selitettävissä tulojen sijaan ainakin osittain muilla sellaisilla taloudellisilla tekijöillä, esimerkiksi asumiskustannuksilla, joita ei tutkimuksissa ole pystytty huomioimaan kattavasti (Palomäki 2009). Esimerkiksi omistusasuminen, joka eläkeläisillä on muita ikäryhmiä yleisempää, saattaa helpottaa toimeentuloa pienilläkin tuloilla. Muina eläkeläisten toimeentulokokemuksia muokkaavina tekijöinä on pidetty muun muassa eläkkeelle siirtymisen myötä pieneneviä elinkustannuksia ja odotusten sopeutumista pieneneviin tuloihin. Ristiriitaa saattavat selittää myös erilaiset omiin aiempiin kokemuksiin tai muiden eläkeläisten nykyiseen taloudelliseen tilanteeseen tehdyt vertailut. (Stoller & Stoller 2003.)

Eläkeläisten toimeentulokokemusten huomioiminen on tärkeä osa eläkeläisten taloudellisen toimeentulon kokonaisarviointia. Kokemusten voidaan ajatella kertovan suoraan taloudellisesta hyvinvoinnista, joskaan subjektiivisia arvioita toimeentulosta ei pitäisi käyttää ainoana mittarina toimeentulon arvioinnissa kaikkein ikääntyneimmillä (ks. myös Weidekamp-Maicher & Naegele 2007). Tässä artikkelissa esitellyt tulokset vahvistavat monelta osin objektiivisista tulotiedoista saatua kuvaa eläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista. Tulot ja kokemukset eivät kuitenkaan aina tuota samaa kuvaa. Näihin ikääntyneiden kokemusten ja tulotason väliin eroihin ei ole toimeentulotutkimuksen alalla vielä kiinnitetty paljon huomiota. Kokonaisuudessaan tulokset osoittavat, että taloudellisen hyvinvoinnin arvioinnissa kannattaa käyttää sekä subjektiivisia että objektiivisiä mittareita, mikä on hyvä huomioida myös eläkepolitiikkaa koskevassa päätöksenteossa.

KIRJALLISUUS

George, L.K. (1992) Economic status and subjective well-being: a review of the literature and an agenda for future research. Teoksessa N.E Cutler, D.W Gregg ja M.P. Lawton (eds.) Ageing, money, and life satisfaction: Aspects of financial gerontology. New York: Springer.

Hansen, T., Slagsvold, B. ja Moum, T. (2008) Financial satisfaction in old age: A satisfaction paradox or a result of accumulated wealth? *Social Indicators Research* 89 (2), 323–347.

Hazelrigg, L. E. ja Hardy, M.A. (1997) Perceived income adequacy among older adults: Issues of conceptualization and measurement, with an analysis of data. *Research on Aging* 19 (1), 69–107.

Heikkilä, M. ja Kautto, M. (2002) Sosiaalinen raportointi ja muuttuva hyvinvoinnin käsite. Teoksessa Matti Heikkilä ja Mikko Kautto (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Helsinki: Stakes.

Kangas, O. ja Ritakallio, V.-M. (2008) Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. *Sosiaali- ja terveysturvan selosteita* 61. Helsinki: KE-LA.

Kautto, M., Palomäki, L.-M., Rantala, J. ja Tuominen, E. (2009) Eläkeläisten tulot ja kokemukset toimeentulosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (3), 290–302.

Litwin, H. ja Sapir, E. V. (2009) Perceived income adequacy among older adults in 12 countries: Findings from the survey of health, ageing, and retirement in Europe. *The Gerontologist* 49 (3), 397–406.

Moisio, P. (2004) Poverty dynamics according to direct, indirect and subjective measures: modelling Markovian processes in a discrete time and space with error. *Sosiaali- ja terveysturvan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia* 145. Helsinki: Stakes.

Moisio, P. (2006) *HYPÄ 2006. Hyvinvointi- ja Palvelut – kyselyn 2006 aineistokuvaus*. Stakesin työpapereita 33. Helsinki: Stakes.

Palomäki, L.-M. (2009) Mitkä tekijät selittävät pienituloisten eläkeläisten toimeentulokokemusten eroja? *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (5), 542–553.

Stiglitz, J. E., Sen, A. ja Fitoussi, J.-P. (2009) Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress.

Stoller, M. A. ja Stoller, E. P. (2003) Perceived income adequacy among elderly retirees. *Journal of applied gerontology* 22 (2): 230–251.

Tilastokeskus 2011.

http://www.tilastokeskus.fi/meta/kas/kayttavissa_o.html
luettu 21.3.2011.

Tilastokeskus 2009.

http://www.stat.fi/til/tjt/2009/01/tjt_2009_01_2010-12-29_kat_002_fi.html
luettu 2.3.2011.

Tilastokeskus 2008. http://www.tilastokeskus.fi/til/tjt/2008/01/tjt_2008_01_2010-01-26_kat_005_fi.html

luettu 2.3.2011.

Weidekamp-Maicher, M. ja Naegele, G. (2007) Economic resources and subjective well-being in old age. Teoksessa Heidrun Mollenkopf & Alan Walker (eds.) *Quality of life in old age. International and multi-disciplinary perspectives. Social indicators research series 31.* Dordrecht: Springer.

Tietolaatikko 9. Eläketurvan kestävyys ja riittävyys

Eläketurvaa on totuttu ajattelemaan kansalliseen päätösvaltaan kuuluvaksi asiaksi. EU:ssa eläkepolitiikka on läheisyysperiaatteen mukaisesti ollut jäsenvaltioiden vastuulla. 2000-luvun loppua kohti tultaessa kysymys eri politiikkojen tiiviimmän koordinaation tarpeesta on noussut vahvemmin esille EU:ssa.

Lakisääteisten eläkejärjestelmien julkistaloudellisen merkityksen kasvu on nostanut ne tärkeään rooliin talouspoliittisessa yhteistyössä. Talouspoliittisen komitean asettama ikääntymistyöryhmä on tuottanut laskelmia julkistalouksien kestävydestä. Eläkejärjestelmien erilaisuus on herättänyt halua ja tarvetta kuvata niitä yhteismitallisemmin, jotta voidaan arvioida yhteiseurooppalaisen ohjauksen ja sääntelyn tarpeita (Komission vihreä kirja eläkkeistä 2010).

Komission talouspoliittisen komitean ja sosiaalisen suojelun komitean yhteistyönä on laadittu 2000-luvulla eurooppalaista eläkestrategiaa, johon on kuulunut sekä kestävyiden että riittävyiden tavoitteita. Vakaus- ja kasvusopimuksen tavoitteiden mukaisesti on taloudellisen kestävyiden osalta painotettu eläketurvan rahoituksen turvaamista ja eläketurvan merkitystä julkisen talouden kehityksen kannalta. Eläketurvan riittävyiden osalta näkökulmana on ollut köyhyysriskin estäminen ja toimeentulon tason turvaaminen sekä eläkejärjestelmien modernisointi vastaamaan muuttuneisiin sosiaalisiin tarpeisiin.

Vuosien 2008 ja 2009 kansainvälisen finanssi- ja talouskriisin jälkeinen aika on merkinnyt uusia haasteita Euroopan unionissa. Yhtäältä EU:ssa on jouduttu keskustelemaan julkisen talouden kestävydestä entistäkin painokkaammin jäsenmaiden talousvaikeuksien ja velkaantumisen korkean tason takia. Jäsenvaltioiden julkistalouksien tila ja tukitoimet kestävyiden lisäämiseksi ovat vaikuttaneet kaikkiin euromaihin ja unionin jäsenmaiden keskinäinen riippuvuus on tullut ilmeiseksi. Ratkaisuna on tavoiteltu euroalueen talouksien tarkempaa seuranta ja valvontaa. Tähän velvoittaa myös jäsenmaiden päämiesten ns. Europlus-sopimus.

Uusimman EU2020-strategian ytimessä ovat talouskasvun, työllisyyden ja julkistalouksien vakauden tavoitteet. Eläketurvan ja eläkkeiden tason seuraamisen kannalta tärkeä uusi asia on se, että osana EU2020-strategiaa jäsenmaiden täytyy laatia kansalliset köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämisen ohjelmat. Suomessa tavoitteena on vähentää köyhien ja syrjäytyneiden määrää 150 000 hengellä. Suomen ohjelman peruslähtökohtana on syrjäytymisen vähentäminen työllisyyttä lisäämällä. Työttömien taloudellista tilannetta tulee helpottamaan työttömyysturvan tason parantaminen. Tätä kirjoitettaessa ohjelmaan ei näyttäisi tulevan merkittäviä eläkkeensaajien asemaa koskevia tavoitteita tai toimia.

6 Eläkeikäisten toimeentulo eurooppalaisessa vertailussa

Kati Ahonen

6.1 Johdanto

Suomalaisten vanhuuseläkeikäisten toimeentulo ja asema tulonjaossa oli 2000-luvun alussa vertailuryhmästä riippuen kansainvälisen keskitason tuntumassa. Suhteessa EU15-maihin suomalaisten eläkeikäisten toimeentulo jäi jonkin verran alle keskitason. Eläkeikäisten ostovoima oli matalampi kuin EU15-maissa keskimäärin ja eläkeikäisten tulot jäivät työikäisten tuloista enemmän kuin vanhoissa EU-maissa keskimäärin. Toisaalta tulonjako oli EU15-maiden tasaisimpia ja köyhyysriski keskitasoa pienempi, vaikka vanhuuseläkeikäisten naisten köyhyysriski oli selvästi miehiä suurempi ja sukupuolten väliset köyhyysriskierot suuret. (Ahonen 2006.)

Unioni on laajentunut 2000-luvulla Itä- ja Keski-Euroopan mailla. Tämän kirjan lukujen 3 ja 4 perusteella eläkkeensaajien taloudellisessa asemassa on myös tapahtunut monia muutoksia. Miltä Suomi näyttää laajentuneessa unionissa ja uusimpien tilastotietojen valossa? Viimeisimpien OECD:n vertailujen mukaan suomalaisten eläkeikäisten toimeentulo näyttää olevan myös teollisuusmaiden keskitasoa: suomalaisten 65 vuotta täyttäneiden ostovoima on OECD-maiden keskitasoa ja köyhyysriski on OECD maiden keskitason tuntumassa. Tuloerot ovat viime vuosien kasvusta huolimatta Suomessa yhä kansainvälisesti melko pienet. Silti miesten ja naisten välillä näyttää edelleen olevan eroja, ja sukupuolten väliset köyhyysriskierot ovat 65 vuotta täyttäneillä myös OECD-maiden suurimpia (OECD 2011, 2008).

Tässä luvussa tarkastellaan eläkeikäisten toimeentuloa useiden saatavilla olevien tuoreiden toimeentuloindikaattoreiden valossa. Tarkastelu kattaa laajentuneen Euroopan Unionin kaikki 27 jäsenmaata. Perinteisesti käytettyjä tuloja ja tulonjakoa kuvaavia mittareita täydennetään subjektiivisia toimeentulokokemuksia kuvaavilla mittareilla, joita ei esimerkiksi OECD:n raporteissa lainkaan huomioida. Käyttämällä useampia mittareita saadaan aiempaa monipuolisempi kuva suomalaisten eläkeikäisten toimeentulosta Euroopassa. Luvun loppuksi kootaan vertailujen keskeiset indikaattorit yhteenvetotaulukkaan.

6.2 Aineisto ja käytetyt mittarit

Luvussa esitetyt Eurostatin tulotiedot pohjautuvat pääosin viimeisimpään eli vuoden 2009 eurooppalaiseen tulo- ja elinoloaineistoon EU-SILC:iin (European Community Statistics on Income and Living Conditions). Aineiston tulotiedot ovat vuodelta 2008. Samalla aineistolla seurataan EU:ssa jäsenmaiden köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisyn toteutumista.

Eurooppalaisen aineiston rajoitteiden takia tarkastelu on suunnattava eläkeikäisiin, joiksi on määritelty 65 vuotta täyttäneet henkilöt. Eläkeikäinen henkilö ei siten välttämättä ole eläkkeellä, vaikka todellisuudessa valtaosa tämän ikäisistä eläkkeellä jo onkin. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät laitoshoidossa ja vanhainkodissa olevat henkilöt ja nuoremmat eläkkeensaajat.³⁰

Tulokäsitteenä on kotitalouden yksilöä kohden laskettu käytettävissä oleva rahatulot eli *ekvivalentti rahatulot*. Toisin kuin käytettävissä olevat tulot, käytettävissä olevat rahatulot eivät sisällä laskennallisia tuloeria. Laskennallisista tuloeristä merkittävin on omistusasumiseen liittyvä asuntotulo. Ekvivalenttitulo lasketaan jakamalla kotitalouden jäsenten yhteenlasketut tulot kulutusyksikkö- eli ekvivalenttiluvulla kotitalouden jäsenten kesken. Tulot ovat siten henkeä kohden lasketut, vaikkakin ne muodostuvat kaikkien kotitalouden jäsenten tuloista. Ekvivalenttitulo on sama kaikille saman kotitalouden jäsenille. (Ks. luvun 4 laatikko.)

Eläkeikäisten toimeentuloa tarkastellaan kolmesta näkökulmasta: tulojen ostovoiman, tulonjaon ja toimeentulokokemusten kautta. Ostovoimavertailussa otetaan huomioon eri maissa vallitsevat erilaiset hintatasot. Tulojen ostovoima lasketaan maakohtaisen ostovoimapariteetin avulla. Ostovoimakorjauksen jälkeen samalla rahamäärällä oletetaan saatavan sama määrä tavaroita ja palveluita eri maissa. Ostovoimakorjaus huomioi ainoastaan maan hintatason vaikutuksen tuloihin, muttei esimerkiksi ei-rahamääräisten etujen, kuten ilmaisen terveydenhuollon ja koulutuksen vaikutusta.

Tulonjakoa tarkastellaan suhteessa työikäisiin, eläkeikäisten köyhyysriskin sekä sukupuolten välisten erojen kautta. Köyhyysriskitarkastelussa käytetään suhteellisen tuloköyhyyden käsitettä ja köyhyysrajoina tarkastellaan rinnakkain sekä 50 että 60 prosentin mediaanitulorajaa.

Koska pelkkä tulopohjainen tarkastelu voi antaa rajallisen kuvan eläkeikäisten toimeentulosta (ks. luku 5), eläkeikäisten toimeentuloa arvioidaan myös toimeentulokokemusten kautta. Näistä kolmesta näkökulmasta kootaan luvun lopuksi taukko, jonka avulla hahmotetaan suomalaisten eläkeikäisten toimeentuloa suhteessa

30 Erilaisia määritelmiä eläkeläistalouksista käsiteltiin luvussa 4.

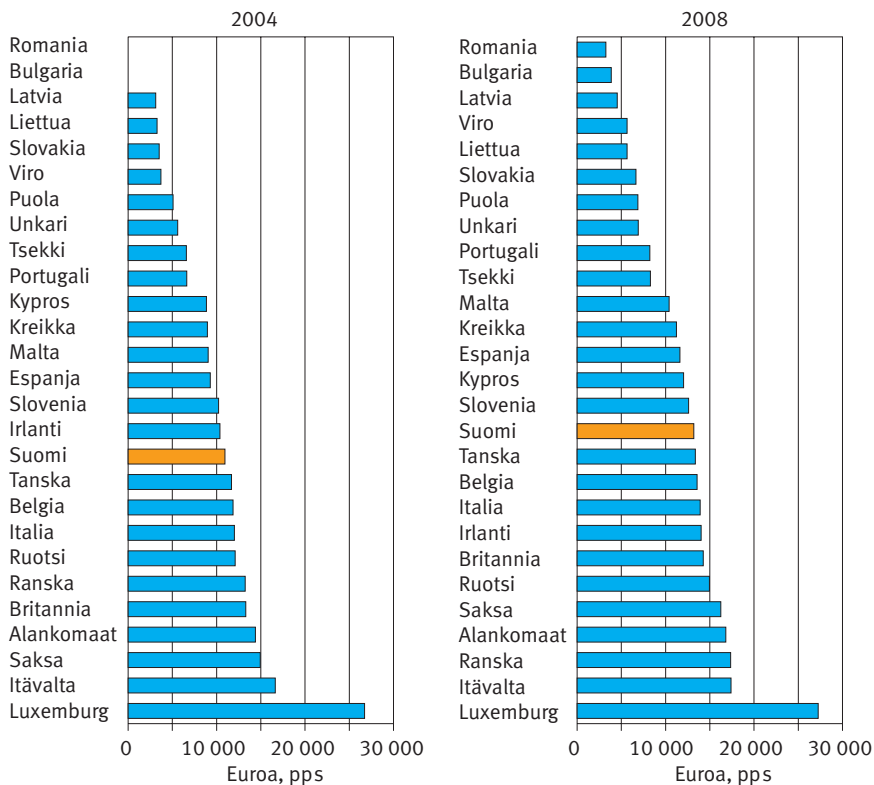
muiden EU-maiden eläkeikäisiin. Taulukko on koottu siten, että kukin kolmesta näkökulmasta saa taulukossa yhtä suuren painon.

6.3 Eläkeikäisten ostovoima

EU-maiden eläkeikäisten ostovoimassa on suuria eroja maiden välillä. Luxemburgissa eläkeikäisten ostovoima on korkea kun taas Romaniassa ja Bulgariassa eläkeikäisten kulutusmahdollisuudet jäävät hyvin pieniksi. Eläkeikäisten ostovoimataarkastelu jakaa maat melko selkeästi kolmeen ryhmään. Heikon ostovoiman uusien jäsenmaiden ja korkean ostovoiman Länsi-Euroopan maiden väliin jää kohtuullisen iso ryhmä keskitason maita Suomi mukaan lukien. Tämä ryhmä koostuu pitkälti vanhoista jäsenmaista, mutta mukaan mahtuu myös muutama uusi jäsenmaa. (Kuvio 6.1.)

Kuvio 6.1.

65 vuotta täyttäneiden mediaanitulon (vuositulo) ostovoima EU-maissa vuosina 2004 ja 2008.

Lähde: Eurostat.

Eläkeikäisten ostovoima on hieman noussut kaikissa jäsenmaissa 2000-luvun puolivälin jälkeen (kuvio 6.1). Suomalaisten eläkeikäisten ostovoima on eurooppalaista keskitasoa eikä suomalaisten suhteellisessa asemassa ole juuri tapahtunut muutosta. Erot maiden välillä ovat pysyneet muutoinkin kutakuinkin samana.

6.4 Eläkeikäisten toimeentulo suhteessa työkäisiin

Suurimmassa osassa EU-maista eläkeikäisten tulot olivat noin 70–85 prosenttia työkäisten tulosta vuonna 2008. EU-maiden välillä on suuria eroja. Enimmillään eläkeikäisten keskimääräiset tulot olivat hyvin lähellä työkäisten keskimääräisiä tuloja ja alimmillaan vain hieman yli puolet työkäisten tuloista. (Taulukko 6.1.)

Suomessa eläkeikäisten tulot olivat reilu 70 prosenttia työkäisten tuloista eli vähemmän kuin EU-maissa keskimäärin. Tanskassa ja Ruotsissa eläkeikäisten tulot työkäisiin nähden olivat suunnilleen samaa tasoa kuin Suomessa. Eläkeikäisten tulot yltyvät lähimmäksi työkäisten tuloja Länsi-Euroopan maiden lisäksi muutamassa Itä-Euroopan maassa. Eniten eläkeikäisten tulot jäävät työkäisistä matalan ostovoiman Latviassa. (Taulukko 6.1.)

Taulukko 6.1.

Eläkeikäisten tulot suhteessa työkäisiin EU-maissa vuonna 2008, %.

Luxemburg	98	Britannia	76
Unkari	98	Tseki	76
Ranska	95	Malta	75
Puola	89	Irlanti	75
Romania	88	Ruotsi	74
Itävalta	87	Belgia	72
Italia	86	Suomi	71
Saksa	85	Liettua	71
Slovenia	84	Tanska	70
Kreikka	84	Viro	64
Portugali	83	Bulgaria	61
Alankomaat	83	Kypros	58
Slovakia	79	Latvia	56
Espanja	77		

Lähde: Eurostat.

6.5 Eläkeikäisten tuloerot

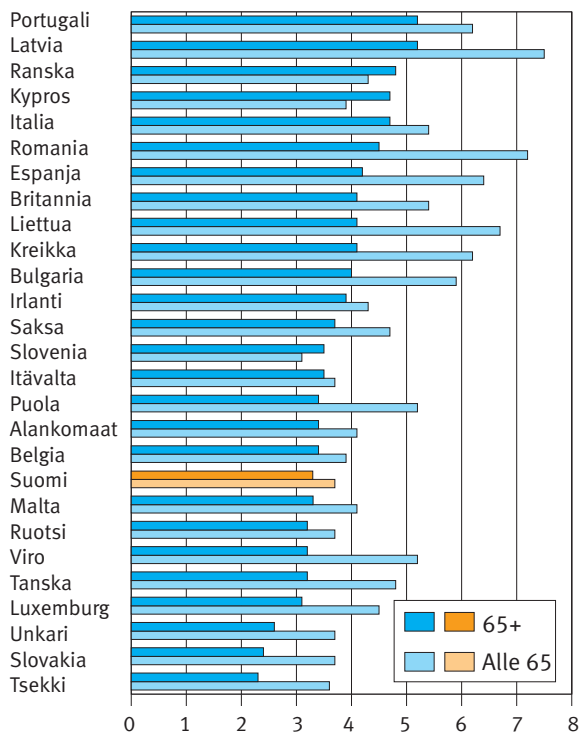
Tuloeroja voidaan tarkastella erilaisten tuloryhmien keskitulojen avulla. Usein käytetty 80/20-suhde kertoo ylimmässä tuloviidenneksessä olevan henkilön ja alimassa tuloviidenneksessä olevan henkilön keskitulojen suhteen. Tällä mittarilla tarkasteltuna eläkeikäisten väliset tuloerot ovat työikäistä väestöä pienemmät suurimassa osassa EU-maista. Monessa maassa eläkejärjestelmällä on tuloeroja kaventava vaikutus.

Ylimmän tuloviidenneksen keskitulot ovat eläkeikäisillä tyypillisimmin kolmin- tai nelinkertaiset alimman tuloviidenneksen keskituloihin nähden. Suomessa eläkeikäisten väliset tuloerot ovat EU-maiden mittapuussa maltilliset. Ylimmässä tuloviidenneksessä olevan 65 vuotta täyttäneen henkilön tulot ovat keskimäärin hieman yli kolminkertaiset alimpaan tuloviidennekseen sijoittuvaan eläkeikäiseen nähden. Myös alle 65-vuotiaiden välillä tuloerot ovat Suomessa EU-maiden mittapuussa melko pienet eikä tuloeroissa ole näiden kahden ryhmän välillä juurikaan eroa. Samankaltainen tilanne on myös Ruotsissa. (Kuvio 6.2.) Pienet tuloerot ovat usein sosiaaliturvaetuksien ja verotuksen tuloja tasaavan vaikutuksen seurausta.

Eläkeikäisten väliset tuloerot ovat korkeimmat Portugalissa ja Latviassa, joissa ylimpään tuloviidennekseen sijoittuvan henkilön tulot ovat keskimäärin viisinkertaiset alimpaan tuloviidennekseen kuuluvaan henkilöön nähden. Työikäisten väliset tuloerot ovat näissä maissa tätäkin suuremmat. Matalimmat tuloerot eläkeikäisten välillä ovat sitä vastoin Tsekeissä, Slovakiassa ja Unkarissa. (Kuvio 6.2.)

Kuvio 6.2.

Eläkeikäisten (65 vuotta täyttäneiden) ja alle 65-vuotiaiden käytettävissä olevan ekvivalenttirahatulon 80/20-suhde EU-maissa vuonna 2008.*

* Tulojen 80/20-suhde kertoo ylimmässä tuloviidenneksessä olevan henkilön ja alimmassa tuloviidenneksessä olevan henkilön keskitulojen suhteen. Kuvioon on laskettu tämä tulosuhde erikseen alle ja yli 65-vuotiaille henkilöille.

Lähde: Eurostat.

6.6 Eläkeikäisten köyhyysriski

Köyhyystarkasteluissa on käytetty viime vuosina suhteellista tuloköyhyyskäsitettä, jonka mukaan henkilö on köyhä tai häntä uhkaa köyhyys, mikäli hänen käytettävissä olevat rahatulonsa jäävät alle 60 prosentin väestön mediaanitulosta. Käytännössä tämä raja muuttuu väestön keskimääräisten tulojen muuttuessa. Näin ollen muiden tulonsaajien tulotason nousu voi laskea ihmisen köyhyysrajan alapuolelle, vaikka hänen omissa tuloissaan tai niiden ostovoimassa ei olisikaan tapahtunut muutosta.

Suhteellisena tuloköyhyysrajana käytetään 60 prosentin lisäksi varsin yleisesti 50 prosentin rajaa. EU:n tarkastelut nojaavat pääosin 60 prosentin rajaan ja siksi sitä kutsutaankin usein EU:n viralliseksi köyhyysriskirajaksi. Sen sijaan OECD:n vertailuissa käytetään yleisesti 50 prosentin rajaa eli OECD:n määritelmän mukaan tuloköyhiä ovat ne, joiden tulot ovat alle puolet väestön mediaanitulosta. Valittu raja vaikuttaa oleellisesti eläkeikäisten köyhyysriskin suuruuteen, sillä näiden kahden tuloajan väliin jää monessa maassa paljon eläkeikäistä väestöä. Kehityksen arvioimiseksi ja politiikkapäätelmien tueksi köyhyysriskiä lasketaan yleisesti useilla eri rajoilla, myös 40 prosentin rajalla.

Köyhyysriskiä voidaan arvioida myös subjektiivisten toimeentulokokemusten kautta ja käyttää köyhyysriskin määrittelyssä esimerkiksi tuloihin ja omiin kokemuksiin perustuvien mittareiden yhdistelmiä. Uuteen Eurooppa 2020 -strategiaan sisältyvää köyhyiden ja syrjäytymisen vähentämistavoitetta on päätetty seurata mittarilla, jossa otetaan huomioon 60 prosentin mediaanitulorajaan perustuvan köyhyysriskin lisäksi myös aineellinen puute³¹ ja vajaatyöllisyys. Työllisyysnäkökulman takia EU:n uusi mittari sopii parhaiten työikäisen väestön syrjäytymisriskin arvioimiseen.

Eläkeikäisten tuloköyhyysriski on monessa EU-maassa selvästi työikäistä väestöä korkeampi käytettäessä tuloköyhyiden mittarina 60 prosenttia mediaanitulosta. Kun työikäisistä köyhyysuhan alaisia on tällä rajalla mitattuna noin 10–20 prosenttia väestöstä, eläkeikäisistä joissakin EU-maissa jopa puolet elää köyhyysuhan alla (kuvio 6.3). Kovin yllättävää ei ole se, että eläkeikäisten köyhyysriski on erityisen korkea ja selkeästi työikäistä väestöä korkeampi juuri niissä maissa, missä eläkeläisten tulot ovat matalia työikäisiin nähden (taulukko 6.1 ja kuvio 6.3).

Myös tuloeroilla on melko selkeä ja helposti ymmärrettävä yhteys suhteelliseen köyhyysriskiin. Maissa, joissa tuloerot ovat korkeat, myös eläkeikäisten tuloköyhyysriski on usein korkea. Vastaavasti matalien tuloerojen maissa köyhyysriski on

31 Aineellisessa puutteessa eläviksi luetaan ne henkilöt, joilla neljä seuraavista kriteereistä täyttyy: henkilöllä ei ole varaa puhelimeen, pesukoneeseen, autoon, väritelevisioon, viikon lomaan kodin ulkopuolella, säännölliseen liha- tai kala-ateriaan, kodin lämpimänä pitämiseen tai ylläpitäviin isohkoihin laskuihin, tai hänellä on maksuhäiriöitä.

usein pieni. Näin on jopa niissä maissa, joissa eläkeikäisten ostovoima on matala. Selkein esimerkki jälkimmäisestä on pienten tuloerojen Tsekki. (Kuviot 6.2 ja 6.3.)

Tuloilla ja 60 prosentin mediaanitulomäärityksellä mitattuna suomalaisten eläkeikäisten köyhyysriski on reilu 20 prosenttia³² ja työikäisten tätä vajaa kymmenen prosenttia matalampi. Eläkeikäisten köyhyysriski on Suomessa jonkin verran korkeampi kuin EU-maissa keskimäärin ja työikäisten köyhyysriski on EU-maiden keskitasoa. Matalin 60 prosentin määrittelyn mukainen köyhyysriski on Unkarissa, jossa alle viisi prosenttia eläkeikäisistä on köyhyysuhan alaisia. Vastaavasti korkein köyhyysriski on Kyproksella, jossa liki puolet eläkeikäisistä elää 60 prosentin mediaanitulorajan alapuolella. (Kuvio 6.3.)

Köyhyydestä saatava kuva muuttuu paljon, kun köyhyysriskirajana käytetään 50 prosenttia mediaanitulosta. Köyhyysuhka ei enää erityisemmin kohdistu eläkeikäiseen väestöön lukuun ottamatta korkeiden tuloerojen ja matalan ostovoiman Latviaa ja Bulgariaa sekä myös Kyprosta. Kyproksen tilanne on näistä sikäli toisenlainen, että siellä eläkeikäisten ostovoima on keskitasoa, vaikka eläkeikäisten ostovoima jää selkeästi työikäisiä matalammaksi. (Kuvio 6.3.)

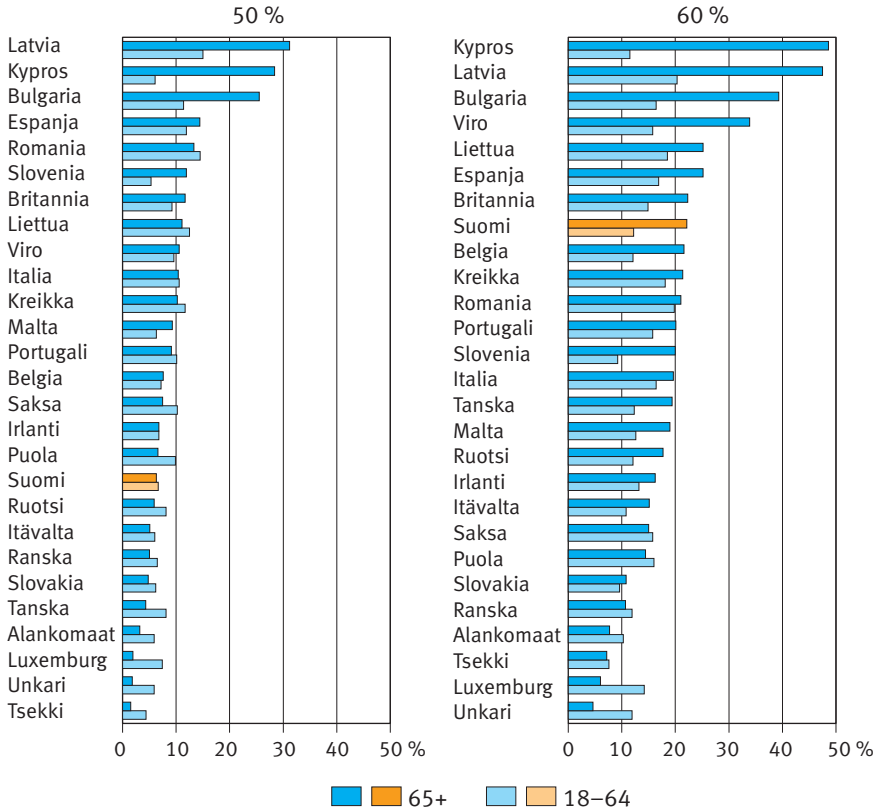
Köyhyysriski luonnollisesti laskee kaikissa maissa siirryttäessä matalampaan 50 prosentin määrittelyyn, mutta eläkeikäisillä köyhyysriskin lasku on (Kyprosta ja Sloveniaa lukuun ottamatta) lähes kaikissa maissa selkeästi työikäistä väestöä suurempi. Suuressa osassa EU-maista eläkeikäisten köyhyysriski puolittuu siirryttäessä tarkastelussa matalampaan suhteelliseen tulorajaan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että näiden kahden tulorajan väliin jää paljon eläkeikäistä väestöä monessa maassa.

Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa eläkeikäisten köyhyysriski on 50 prosentin määrittelyllä vain noin kolmasosa ylemmän köyhyysrajan avulla laskettuun köyhyysriskiin nähden. Köyhyysuhan alaisia on noin kuusi prosenttia eläkeikäisistä ja työikäisistä tätä hivenen enemmän. Suomalaisten eläkeikäisten asema EU-mittapuussa näyttää alemmalla tulorajalla varsin toisenlaiselta kuin ylemmällä tulorajalla mitattuna.

32 Luvussa 4 köyhyysriskissä olevien osuus on tätä pienempi EU-tasolla käytetystä erilaisesta tulokäsitteestä johtuen.

Kuvio 6.3.

Eläkeikäisten (65+) ja työikäisten (18–64) köyhyysriski EU-maissa 60 prosentin ja 50 prosentin köyhyysrajojen mukaan vuonna 2008.

Lähde: Eurostat.

6.7 Kotitalouden rakenne ja sukupuoli näkyvät köyhyysriskissä

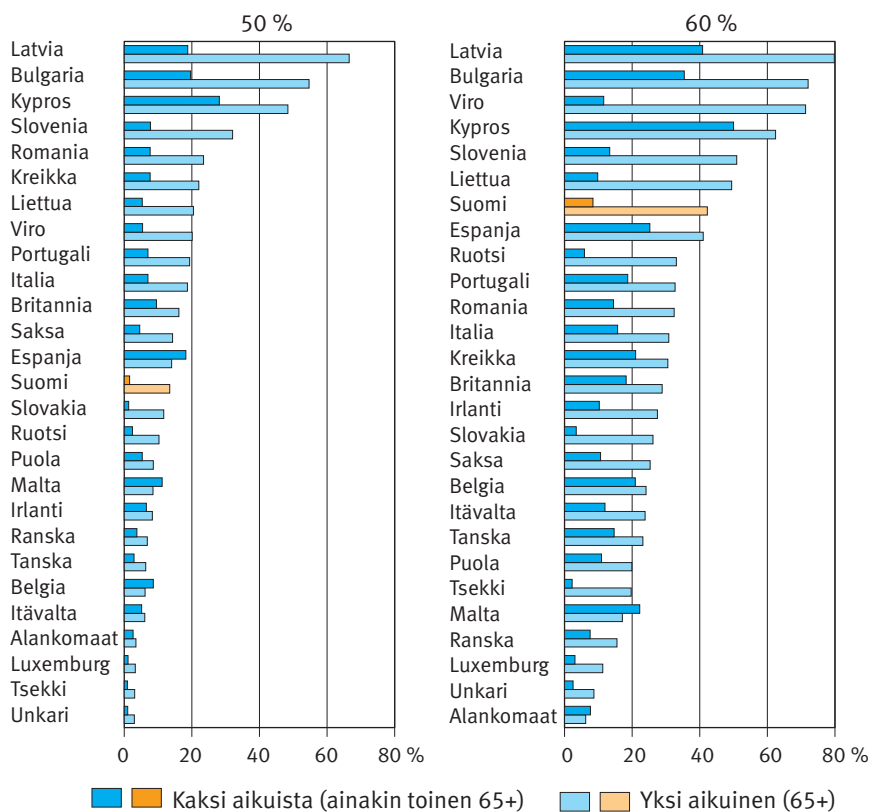
Tuloköyhyyden tiedetään aikaisempien tutkimuksien mukaan liittyvän vahvasti yksinasumiseen. Vanhuusvuosien kohonnut köyhyysriski selittyy pitkälti sillä, että yksinasuminen yleistyy iän myötä (mm. Ahonen ja Bach-Othman 2009; Smeeding ja Sandström 2005). Yhden aikuisen talouksissa eläkeikäisten tuloköyhyysriski on korkeampi kuin kotitalouksissa, joissa eläkeikäisen kanssa asuu toinen aikuinen (kuvio 6.4). Suomessa yksin asuvista vanhuuseläkeikäisistä reilu 40 prosenttia eli 60 prosentin tuloköyhyysrajan alapuolella; 50 prosentin rajalla mitattuna osuus on alle viisitoista prosenttia. Myös yksinasuvista moni näyttää jäävän näiden tulo-

rajojen väliin. Yksinasuvien eläkeikäisten köyhyysriski on valtaosassa EU-maista alemmalla tuloarajalla mitattuna alle 20 prosenttia. (Kuvio 6.4.)

Heikoimmassa asemassa yksinasuvat eläkeikäiset ovat Latviassa, Bulgariassa ja Kyproksella. Näissä maissa alemmallakin tuloarajalla mitattuna noin puolet tai jopa yli puolet eläkeikäisistä elää köyhyysuhan alla. Toisaalta erityisesti Alankomaissa, Unkarissa ja Luxemburgissa myös yksinasuvat näyttävät korkeammallakin tuloköyhyysrajalla katsottuna pärjäävän suhteellisen hyvin. (Kuvio 6.4.)

Kuvio 6.4.

Eläkeikäisten kotitalouksien köyhyysriski EU-maissa 50 ja 60 prosentin köyhyysrajojen ja kotitalouden rakenteen mukaan vuonna 2008.

Lähde: Eurostat.

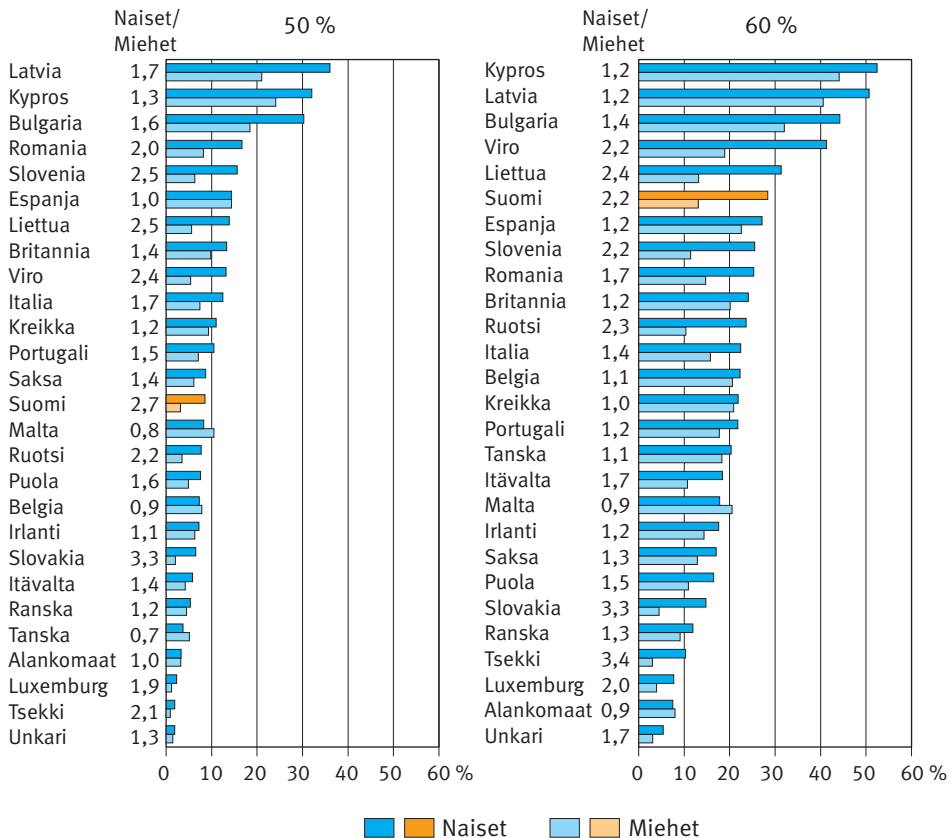
Yksinasuvien muita korkeampi köyhyysriski näkyy osaltaan myös naisten miehiä suurempana köyhyysriskinä eläkeiässä (kuvio 6.5). Koska naiset elävät keskimää-

rin miehiä pitempään ja lisäksi avioituvat usein itseään vanhemman miehen kanssa, on naisten yksinasuminen eläkeiässä selvästi miehiä yleisempää (taulukko 6.2).

Suomalaisten eläkeikäisten naisten toimeentulo näyttää varsin heikolta EU:n virallisen 60 prosentin köyhyysriskirajan näkökulmasta: reilu neljännes eläkeikäisistä naisista elää tämän määritelmän mukaan köyhyysuhan alla. Köyhyysriski laskee alle kymmeneen prosenttiin ja eläkeikäisten naisten suhteellinen asema muihin EU-maihin nähden paranee siirryttäessä tarkastelemaan köyhyysriskiä alemmalla 50 prosentin suhteellisella tulorajalla. (Kuvio 6.5.)

Kuvio 6.5.

Eläkeikäisten köyhyysriski EU-maissa 50 ja 60 prosentin köyhyysrajojen ja sukupuolen mukaan vuonna 2008. Lukuarvot kuviossa kuvaavat naisten ja miesten köyhyysriskin suhdetta.

Lähde: Eurostat.

Sukupuolten väliset köyhyysriskierot vaihtelevat maittain, mutta pääsääntöisesti naisten köyhyysriski on miehiä suurempi. Suomessa ja Ruotsissa eläkeikäisten naisten tuloköyhyysriski on yli kaksinkertainen miehiin nähden. Köyhyysriski laskee selvästi molemmilla sukupuolilla siirryttäessä 60 prosentin rajasta 50 prosentin rajaan, mutta sukupuolten välinen ero säilyy suurena. (Kuvio 6.5.)

Sukupuolten välinen köyhyysriskiero liittyy osin yksinasumisen yleisyyden eroihin. Esimerkiksi Suomessa ja Ruotsissa yli puolet 65 vuotta täyttäneistä naisista asuu yhden aikuisen taloudessa, kun saman ikäluokan miehistä asuu yksin Suomessa noin neljäsos ja Ruotsissakin alle 30 prosenttia. Toisaalta esimerkiksi monessa Etelä-Euroopan maassa, jossa sukupuolten väliset köyhyysriskierot ovat pienet, naisten yksinasuminen on selvästi vähäisempää, vaikka toki näissäkin maissa yksinasuminen on tässä ikäluokassa lähinnä naisten ilmiö. (Taulukko 6.2.)

Taulukko 6.2.

Yhden aikuisen talouksien osuus (%) sukupuolen mukaan, 65+ väestö, vuosi 2008.

	miehet	naiset		miehet	naiset
Espanja	11,7	26,7	Italia	17,8	43,1
Kreikka	7,2	28,8	Puola	20,9	45,8
Kypros	10,5	31,7	Itävalta	19,7	45,9
Portugali	12,2	32,1	Belgia	24,0	45,9
Bulgaria	14,2	32,9	Irlanti	26,6	46,8
Malta	17,1	34,6	Britannia	27,9	48,1
Slovenia	9,5	36,7	Alankomaat	17,7	48,4
Luxemburg	16,7	37,5	Viro	22,3	49,1
Latvia	21,5	37,8	Ranska	21,3	49,3
Romania	18,8	38,8	Liettua	24,7	49,7
Saksa	23,0	39,9	Suomi	24,4	53,1
Unkari	14,3	41,0	Ruotsi	29,0	54,6
Slovakia	16,1	41,2	Tanska	30,5	58,8
Tsekki	18,0	42,2			

Lähde: EU-SILC 2009 (UDB).

Myös eläkejärjestelmän ja työhistorian merkitys näkyy selkeimmin yksinasuvilla, sillä heillä ei ole muiden henkilöiden tuloja kotitaloudessa. Asumisperusteinen tai tarveharkintainen vähimmäiseläke vaikuttaa tasaavan sukupuolten välisiä köy-

hyysriskejä merkittävimmin silloin, kun turva on tasoltaan niin korkea, että se takaa myös yksinasuvalle riittävän toimeentulon työhistorian puutteista riippumatta. (Ahonen ja Bach-Othman, 2009). Selkein esimerkki tästä ovat Tanska ja Alankomaat, joissa sukupuolten välillä ei juuri ole köyhyysriskieroja, vaikka eläkeikäisten naisten yksinasuminen on näissäkin maissa yleistä ja ero miehiin on tässä suuri (kuvio 6.5 ja taulukko 6.2).

Kotitalouden rakenne vaikuttaa muutenkin sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin. Ahosen ja Bach-Othmanin (2009) kahdeksan EU-maata käsittävän tutkimuksen mukaan sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin vaikuttavat myös erot siinä, jakaako eläkeikäinen kotitalouden häntä vanhemman vai nuoremman henkilön kanssa ja eritoten siinä, kuuluuko kotitalouteen työkäinen henkilö. Esimerkiksi Etelä-Euroopan maissa kotitalouksien koko on usein melko suuri ja eläkeläistalouteen kuuluu usein myös työkäinen henkilö.

6.8 Toimeentulokokemukset

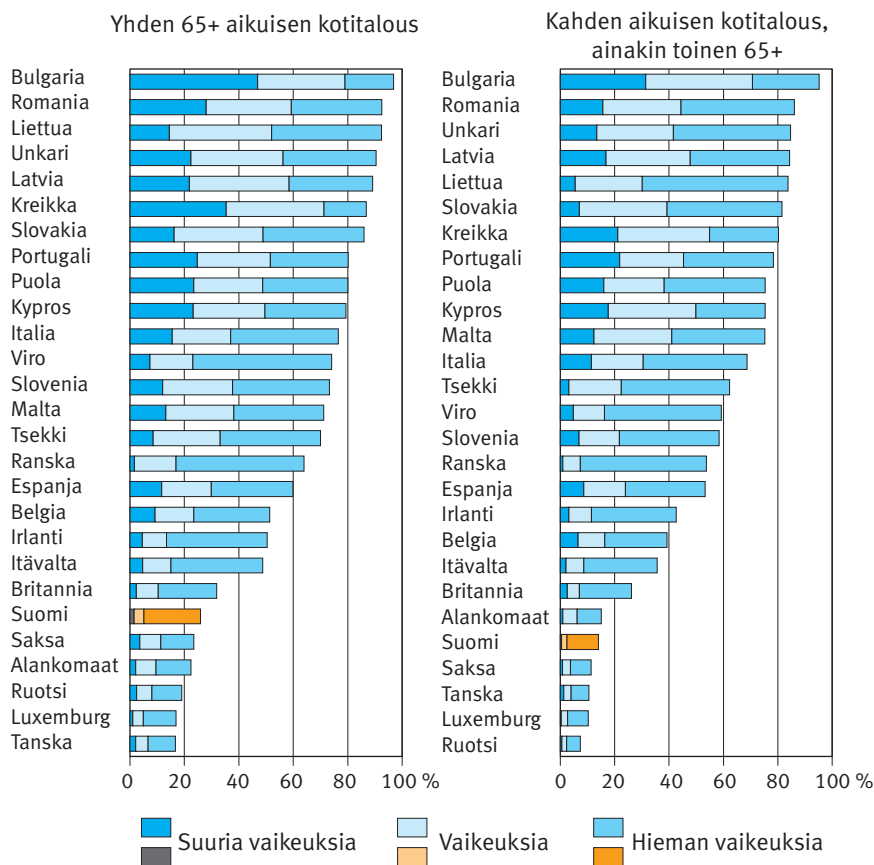
Erot EU-maiden välillä näyttävät vielä suuremmilta, kun eläkeikäisten toimeentuloa arvioidaan subjektiivisten kokemusten perusteella. Kuten luvussa 5 todettiin, suomalaiset eläkeläiset kokevat tulevansa toimeen suhteellisen hyvin. EU-vertailusta nähdään, että Pohjoismaissa sekä Länsi-Euroopan maissa toimeentulovaikeuksia koetaan EU-maista vähiten. Sen sijaan monessa Itä- ja Etelä-Euroopan maassa suurimmalla osalla vanhuuseläkeikäisistä on ainakin jonkin asteisia toimeentulovaikeuksia. (Kuvio 6.6.)

Toimeentulokokemukset eivät kulje käsi kädessä tuloköyhyysmittarin antamisen tulosten kanssa. Esimerkiksi EU:n matalimman eläkeikäisten tuloköyhyysriskin maassa Unkarissa, jossa vain muutama prosentti yksinasuvistakin eläkeikäisistä jäi vuonna 2008 alle 50 prosentin tuloköyhyysrajan, kotitaloustyypistä riippuen 85–90 prosenttia eläkeikäisistä koki toimeentulovaikeuksia (kuviot 6.4 ja 6.6). Sinällään tulos ei ole yllättävä, kun tarkastellaan eläkeikäisten matalaa ostovoimaa Unkarissa sekä monessa muussa Itä-Euroopan maassa. Matalan ostovoiman maissa moni eläkeikäinen kokee toimeentulonsa vaikeaksi.

Yksinasuvien toimeentulovaikeudet näyttävät olevan jonkin verran syvempiä ja toimeentulovaikeuksia koetaan jonkin verran yhdessä asuvia useammin. Suomessa yksinasuvista eläkeikäisistä noin neljännes ja yhdessä asuvista alle 15 prosenttia koki jonkinasteisia toimeentulovaikeuksia. Suurimmalla osalla suomalaisista eläkeikäisistä toimeentulovaikeudet olivat lieviä. Ruotsissa ja Tanskassa eläkeikäiset kokivat toimeentulovaikeuksia Luxemburgin ohella EU-maista vähiten. (Kuvio 6.6.)

Kuvio 6.6.

Toimeentulovaikeuksia kokevien EU-maiden eläkeikäisten kotitaloudet kotitalouden koon mukaan vuonna 2009. Prosenttiosuus kaikista vastaavista kotitalouksista.

Lähde: Eurostat

Maissa, joissa eläkeikäiset kokevat toimeentulonsa yleisesti ottaen hankalaksi on eniten myös niitä, jotka kertovat, että heillä ei ole ollut taloudellisista syistä mahdollisuutta viimeisen vuoden aikana käydä tarvitsemissaan lääkärintutkimuksissa tai toimenpiteissä. Myös tällä kysymyksellä mitattuna Romanian, Latvian ja Bulgarian sekä myös Kreikan eläkeikäinen väestö näyttää kärsivän EU-maista eniten toimeentulovaikeuksia. Valtaosassa EU-maista Suomi mukaan lukien tällaisia kokemuksia ei juuri ole. (Taulukko 6.3.) Osaltaan tämä kysymys heijastanee julkisen terveydenhuollon tilaa maassa ja on sinällään hyvä lisä toimeentulon arvioinnissa.

Taulukko 6.3.

65 vuotta täyttäneiden henkilöiden osuus (%), joilla ei ole ollut varaa tarvitsemiinsa lääkärintutkimuksiin viimeisen vuoden aikana, haastatteluvuosi 2009.

alle 1 %	1 % – alle 2 %	2 % – alle 5 %	5 % – alle 10 %	10 % tai enemmän*
Britannia, Slovenia, Tanska, Alankomaat, Irlanti, Ruotsi, Espanja, Belgia, Tsekki, Itävalta, Viro, Slovakia, Luxemburg, Saksa, Suomi , Liettua	Ranska, Malta, Unkari	Kypros, Portugali, Italia, Puola	Kreikka, Bulgaria	Latvia, Romania

* Korkein Romanian 16 %.

Lähde: Eurostat.

Monen Itä-Euroopan maan osalta köyhyys näyttää eri mittareilla hyvinkin erilaiselta: vaikka tuloköyhyyttä ei juuri ole, moni näyttää kokevan toimeentulonsa vaikeaksi, kun sitä heiltä kysytään. Vastaavasti monessa Länsi-Euroopan maassa suhteellinen tuloköyhyysriski voi olla korkea, mutta kokemusperäinen tarkastelu kohentaa toimeentulosta saatavaa kuvaa huomattavasti.

6.9 Yhteenveto: suomalaisten eläkeikäisten toimeentulo eurooppalaista keskitasoa

Eläkeikäisten toimeentulon arviointiin on käytävissä yhä enemmän mittareita ja niiden erilaisia sovelluksia. Koska mitään mittaria ei voi helposti perustella muita tärkeämmäksi, luvun yhteenvedoksi esitetään keskeisimmistä edellä esitetyistä mittareista kokoava taulukko. Yhteenvetotaulukko koostuu kolmesta toimeentulonäkökulmasta, jotka saavat tarkastelussa kukin yhtä suuren painon: tulojen ostovoimasta, subjektiivisista toimeentulokokemuksista ja tulonjakoon liittyvistä indikaattoreista.

Ostovoima ottaa huomioon elintason erot eri maissa. Maan sisällä voi olla suuriakin tuloeroja, mutta maassa, jossa eläkeikäisten keskimääräinen tulotaso on korkea, myös pienituloisiksi määrittyvät ovat pääosin paremmassa taloudellisessa asemassa kuin maissa, joissa tulojen ostovoima on jo keskimääräisellä eläkeikäisellä matalaa tasoa. Puutteena tässä indikaattorissa voi pitää julkisten palveluiden merkityksen puuttumista. Subjektiivista kokemusta kuvaavat kaksi indikaattoria paikkaavat osin tätä puutetta. Viimeisin kolmannes muodostuu tulonjakoon liittyvistä indikaattoreista, suhteellisesta tuloköyhyydestä 50 prosentin köyhyysrajalla, suku-

puolten välisestä köyhyysriskierosta sekä eläkeikäisten tuloista työkäisiin nähden. (Taulukko 6.4.)

Taulukko 6.4.

Yhteenveto EU-maiden eläkeikäisten (65+) toimeentulosta kuudella toimeentuloa ja tulonjakoa kuvaavalla mittarilla arvioituna vuoden 2008 tulotietojen mukaan.

Maa	Tulot 1/3	Subjektiiiset toimeentulo-kokemukset 1/3		Tulonjako 1/3			Keskiarvo (1)–(6) painotettu keskiarvo
	65 + ostovoima, pps	65+ yksinasuvat, joilla vaikeuksia (suuria vaikeuksia+ vaikeuksia) kattaa menojaan	65+ ei ollut varaa 12 kk aikana tarpeelliseen lääkärissä- käyntiin	Suhteellinen tuloköyhyys (50 %), 65 +	65+ naisten ja miesten välinen köy- hyysriskiero (50%)	Eläkeikäis- ten (65+) tulot suhteessa työkäisiin (18–64)	
	1)	2)	3)	4)	5)	6)	
Alankomaat	1	1	1	1	1	2	1,1
Luxemburg	1	1	1	1	4	1	1,3
Ranska	1	2	2	2	2	1	1,6
Tanska	2	1	1	1	1	3	1,6
Itävalta	1	2	1	2	3	2	1,6
Saksa	1	2	1	2	3	2	1,6
Belgia	2	2	1	2	1	3	1,8
Irlanti	2	2	1	2	2	3	1,9
Ruotsi	2	1	1	2	5	3	2,1
Suomi	2	1	1	2	5	3	2,1
Britannia	2	2	1	3	3	3	2,2
Espanja	3	3	1	3	1	3	2,4
Slovenia	2	3	1	3	5	2	2,4
Malta	3	3	2	2	1	3	2,5
Italia	2	3	3	3	4	2	2,7
Tsekki	4	3	1	1	5	3	3,0
Kreikka	3	5	4	3	2	2	3,3
Portugali	4	4	3	2	3	2	3,3
Unkari	5	5	2	1	3	1	3,4
Slovakia	5	4	1	1	5	3	3,5
Viro	5	2	1	3	5	4	3,5
Kypros	3	4	3	5	3	5	3,6
Liettua	5	4	1	3	5	3	3,7
Puola	5	4	3	2	4	2	3,7
Romania	5	5	5	3	5	2	4,4
Bulgaria	5	5	4	5	4	4	4,6
Latvia	5	5	5	5	4	5	4,9

1) 1=vähintään 15 000; 2=12 500–14 999; 3= 10 000–12 499; 4=7 500–9 999; 5= alle 7 500 euroa vuodessa (pps).

2) 1= alle 10 %; 2= 10,0–24,9 %; 3= 25,0–39,9 %; 4= 40,0–54,9 %; 5= vähintään 55 %.

3) 1= alle 1 %; 2= 1–1,9 %; 3= 2–4,9 %; 4= 5–9,9 %; 5= vähintään 10 %.

4) 1= alle 5 %; 2=5 %–9,9 %; 3= 10–14,9 %; 4= 15–24,9 % 5= vähintään 25 %.

5) 1=alle 1,05; 2=1,05–1,19; 3=1,20–1,49; 4=1,50–1,99; 5=2,00 tai yli.

6) 1= 90 % tai yli; 2= 80–89 %; 3= 70–79 %; 4= 60–69 %; 5= 50–59 %.

Taulukkoon valitut indikaattorit ja niiden luokittelu ja painotus vaikuttavat maiden keskinäiseen järjestykseen. Maiden järjestys onkin tulkittava suuntaa antavaksi. Taulukko kertoo, miltä kyseisillä indikaattoreilla ja valituilla painotuksilla tarkasteltuna eri maiden eläkeikäisten asema näyttää. Toisaalta maiden suhteellinen asema ei muutu paljoa varioitaessa luokittelua tai painotuksia. Kärkipään maat, häntäpään maat ja keskikastin maat pysyvät samoina, mutta niiden keskinäinen järjestys saattaa erilaisella painotuksella jonkin verran vaihdella.

Vanhat ja uudet jäsenmaat erottuvat omiksi joukoikseen arvioitaessa eläkeikäisten toimeentuloa samanaikaisesti ostovoiman, toimeentulokokemusten ja tulonjaon näkökulmasta. Erot jäsenmaiden välillä ovat suuria ja erityisesti häntäpäässä olevien uusien jäsenmaiden eläkeikäisten toimeentulo näyttää varsin heikolta. Vanhoissa EU-maissa eläkeikäisten toimeentuloasema on näiden indikaattorien valossa vahvin: taulukon ylin kolmannes koostuu yksinomaan vanhoista EU-maista. Erityisesti Alankomaat ja Luxemburg erottuvat omaksi ryhmäkseen. Pohjoismaista parhaiten sijoittuu tässä tarkastelussa Tanska, joka on Suomea ja Ruotsia tasaisemman tulonjaon maa erityisesti sukupuolten välillä. Etelä-Euroopan maat ovat EU-maiden keskikastia tai hieman sen alapuolella.

Valtaosa uusista jäsenmaista sijoittuu eläkeikäisten toimeentulovertailussa taulukon häntäpäähän. Eläkeikäisten asema on näiden mittareiden perusteella EU-maiden heikointa Latviassa, Bulgariassa ja Romaniassa. Näissä maissa eläkeikäisten asema jää kaikilla taulukossa olevilla mittareilla arvioituna EU-maiden heikoimpien joukkoon.

Suomalaisten eläkeikäisten asema näyttää Euroopan Unionin laajenemisen jälkeen ja viimeisen saatavilla olevan tiedon valossa olevan eurooppalaista keskitasoa. Sukupuolten väliset köyhyysriskierot ovat Suomessa Ruotsin tavoin korkeat, mutta toisaalta köyhyysriski jää myös naisilla (50 % määritelmällä) melko matalaksi. Muilla indikaattoreilla mitattuna suomalaisten eläkeikäisten toimeentulon kuva vaikuttaa suhteellisen valoisalta. Ostovoima on kohtuullisen hyvä ja toimeentulovaikeuksiakin koetaan melko vähän. Suomalaisten eläkeikäisten toimeentuloasema ei ole muuttunut 2000-luvulla vanhoihin jäsenmaihiin nähden, sillä EU15-maihin verrattuna suomalaiset eläkeikäiset jäävät yhä hivenen keskitason alapuolelle.

KIRJALLISUUS

Ahonen, K. (2006) Eläkeikäisten toimeentulo kansainvälisessä vertailussa. Teoksessa Hannu Uusitalo (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1995–2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2.

Ahonen, K. ja Bach-Othman, J. (2009) Vanhuusköyhyyden jäljillä – kotitalouden rakenteen merkitys sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin kahdeksassa EU-maassa. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2009:8.

Smeeding, T. ja Sandström, S. (2005) Poverty and Income Maintenance in Old Age: A Cross-National View of Low Income Older Women. *Feminist Economics* 11(2), 163–198.

EUROSTAT datapankki: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

OECD (2008) *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. Paris: OECD.

OECD (2011) *Pensions at a Glance*. Paris: OECD.

7 Kasvun kausi: eläkkeensaajat ja eläketurva 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä

Mikko Kautto

7.1 Kirjan keskeiset tulokset

Työeläke on yhä tärkeämpi yhä useammalle. Ikärakenteen muutos on näkynyt vanhuuseläkkeelle siirtyvien kasvuna.

Tämän kirjan alussa nostimme esille eläkkeiden ja eläkkeensaajien rakenteessa tapahtuneet suuret muutokset. Vuositasolla vähittäinen muutos näyttää pieneltä mutta kymmenessä vuodessa jo isolta. Kolme merkittävintä trendiä on hyvä palauttaa mieliin tässä yhteenvetoluvussa esitettyjen tulosten taustaksi ja tulkitsemiseksi.

Ensinnäkin työeläke on yhä tärkeämpi eläketurvan lähde, kun taas kansaneläkkeen merkitys on saajamäärällä ja toimeentulomerkityksellä mitattuna pienentynyt. Vielä vuonna 2000 kansaneläkkeen osuus oli lähes 20 prosenttia keskimääräisestä kokonaiseläkkeestä. Vuonna 2010 osuus oli enää hieman yli 10 prosenttia. Niiden määrä, jotka saavat sekä Kelan maksamaa eläkettä että työeläkettä on vähentynyt pohjaosan poiston takia merkittävästi. Vuonna 2000 pelkkää kansaneläkettä sai noin 100 000 eläkkeensaajaa. Yli puolet heistä oli täyttänyt 65 vuotta. Vuonna 2010 pelkkää kansaneläkettä saavia oli 80 000, mutta 65 vuotta täyttäneitä heistä oli enää viidennes.

Toiseksi pelkkää kansaneläkettä saavien joukko on muuttunut nuoremaksi ja miesvaltaisemmaksi. Kun ikääntyneitä kansaneläkkeensaajia on hävinnyt, työikäisten täyttä kansaneläkettä saavien osuus on kasvanut. Ikäryhmittäiseen tuentarpeeseen liittyvät kehityskulut ovat samalla merkinneet sukupuolten välisten erojen tasaantumista. Vielä 2000-luvun alussa täyden kansaneläkkeen saajista melkein 70 prosenttia oli naisia, vuonna 2010 heidän osuutensa oli enää hieman yli puolet.

Kolmanneksi 2000-lukua kuvaa suurten ikäluokkien tulo vanhuuseläkeikään ja eläkkeensaajien lukumäärän huomattava kasvu. Eläkkeensaajien lukumäärä on noussut kymmenessä vuodessa melkein kahdellasadalla tuhannella. Työstä siirytään yhä useammin vanhuuseläkkeelle. Varhaiseläkkeille siirtyminen on hieman vähentynyt. Uudet vanhuuseläkkeensaajat ovat ehtineet olla työeläkelakien piirissä pitkään ja yhä suurempi osa saa eläkettä vain työeläkejärjestelmästä. Vuonna 2010 eläkettä maksettiin 1 323 000 hengelle. Eläkkeensaajista lähes 80 prosenttia on vanhuuseläkkeensaajia. Lopuista suurin osa on työkyvyttömyyseläkkeensaajia.

2000-luvun alku on kasvun kautta: työeläkkeen määrä ja merkitys on kasvanut. Vanhuuseläkkeiden osuus on suurempi ja eläkkeensaajia on enemmän. Ikä- ja eläkerakenteen muutoksen takia 2000-luvun alkua kuvaa myös eläkemenojen huomattava kasvu.

Keskimääräiset eläkkeet ovat korkeampia. Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden eläkkeet ovat pitäneet eläkkeen tason suhteessa ansiokehitykseen tasaisena.

Keskimääräinen kokonaisu-eläke on noussut tarkastellulla ajanjaksolla reaalisesti 20 prosenttia. Kokonaisu-eläkkeen nousussa on painanut vanhuuseläkettä saavien suuri joukko. Vanhuuseläkkeellä olevien keskimääräinen kokonaisu-eläke oli vuonna 2010 reaalisesti 26 prosenttia korkeampi kuin vuonna 2000. Myös osa-aikaeläkkeensaajilla eläketaso on noussut. Keskimääräisen työkyvyttömyyseläkkeen taso ei sen sijaan ole 2000-luvulla juurikaan muuttunut. Tärkeä selitys tälle on työkyvyttömyyseläkkeensaajien joukossa tapahtunut muutos. Mielenterveysperusteisten työkyvyttömyyseläkkeiden määrä ja suhteellinen osuus on kasvanut ja saajien ikärakenne on nuorentunut. Ikä vaikuttaa lyhyempien työhistorioiden kautta maksettavan eläkkeen tasoon. Koska osatyökyvyttömyyseläkkeitä on myönnetty aikaisempaa yleisemmin, niiden osuuden nousu on myös vaikuttanut keskimääräistä työkyvyttömyyseläketa-soa alentavasti. Myös yksilöllisen varhaiseläkkeen poistuminen on vaikuttanut työkyvyttömyyseläkkeen tasoa pienentävällä tavalla.

Keskimääräinen vanhuuseläke oli vuonna 2010 noin 50 prosenttia keskiansioista. Vanhuuseläke on pysytellyt verraten tasaisesti tällä tasolla, 2000-luvun alussa hieman laskien, loppupuolella jälleen nousten. Työkyvyttömyyseläkkeiden kehitys näkyy keskiansioihin suhteutettuna heikkenemisenä. Vuonna 2010 keskimääräinen työkyvyttömyyseläke oli 37 prosenttia keskiansioista. Vuoden 2000 tasoon verrattuna pudotusta on 10 prosenttiyksikköä.

Uudet vanhuuseläkkeet ovat keskiansioihin suhteutettuna olleet koko 2000-luvun 60 prosentin tasolla. Uusien työkyvyttömyyseläkkeensaajien eläkkeet ovat keskiansioihin suhteutettuna pienentyneet 41 prosentin tasolta 36 prosenttiin.

Keskimääräisen eläkkeen nousu on huomattavan suurta. Myös se, että eläketaso on säilynyt vakaana suhteessa keskiansioihin voi kuulostaa yllättävältä. Keskeinen selitys on saajajoukossa tapahtuva muutos. Uudet eläkkeet ovat pääsääntöisesti päättäneitä eläkkeitä korkeampia. Lisäksi uusilla vanhuuseläkkeensaajilla keskimääräinen omaeläke on noussut kymmenessä vuodessa vuoden 2010 rahassa mitattuna 28 prosentilla, 1 400 eurosta miltei 1 800 euroon. Työkyvyttömyyseläkkeen-

saajilla uudet eläkkeet olivat vuonna 2010 vain aavistuksen parempia kuin vuonna 2000.

Ikäryhmien väliset erot ovat kasvaneet, sukupuoli- ja alue-erot ovat lähes ennallaan.

Ikäryhmittäisessä tarkastelussa parhaimmalta kehitys näyttää 65–74-vuotiailla. Tässä ikäryhmässä maksetut eläkkeet ovat suurimmat sekä miehillä että naisilla. Myös 75 vuotta täyttäneillä eläketasot ovat nousseet. Alle 55-vuotiailla eläkkeen taso ei juuri ole muuttunut, tarkastelujakson loppupuolella pikemminkin heikentynyt. Erot eri-ikäisten työkyvyttömyyseläkkeensaajien välillä ovat säilyneet samanlaisina koko tarkastelujakson.

Miesten eläkkeet ovat kaikissa eläkelajeissa naisten eläkkeitä suurempia. Miehillä keskimääräinen kokonaiseläke oli 1 560 euroa vuonna 2010, naisilla 1 217 euroa. Euroilla mitaten sukupuolten väliset erot ovat hieman kasvaneet, mutta toisaalta suhteelliset erot ovat aavistuksen pienentyneet. Myöskään alueellista eriytymistä ei ole tapahtunut. Maakuntien väliset erot ovat hienoisesta kasvusta huolimatta kohtuulliset. Korkeimmat eläkkeet maksetaan Uudellemaalle, matalimmat Etelä-Pohjanmaalle. Maakuntien väliset erot selittyvät paljolti elinkeinorakenteen, alueellisen tulonjaon ja eläkerakenteen eroista. Siellä missä varhaiseläkkeiden merkitys on suuri, myös eläkkeiden taso on pienempi.

Bruttoeläkkeiden myönteinen kehitys on vähentänyt pienten eläkkeiden osuutta. Verotuksen keveneminen on lisännyt käteen jäävää eläketuloa.

Pienten eläkkeiden määrä on vähentynyt. Suurten eläkkeiden määrä on vastaavasti kasvanut. Kun vuonna 2000 yli puolet eläkkeistä oli alle 1 000 euroa kuussa, vuonna 2010 osuus oli 35 prosenttia. Vuonna 2010 melkein neljäsosa eläkkeistä oli tasoltaan 1 000 ja 1 300 euron välillä. Yli 60 prosenttia maksetuista eläkkeistä asettui 700 ja 1 600 euron välille. Ylimmän eläketulodesiilin tulorajaksi vuonna 2010 tuli 2 240 euron suuruinen eläke. Eläkkeet ovat nousseet suunnilleen samaa tahtia kaikissa eläkedesiileissä.

Eläkkeellä olevien bruttoeläkkeet ovat kasvaneet hintatasoa nopeammin, keskimäärin jopa nopeammin kuin työeläkeindeksi. Koko tutkitun ajanjakson eläkkeellä olleilla eläketaso nousi reaalisesti 13 prosenttia. Kehitykseen ovat vaikuttaneet indeksikorotukset ja eläkelajeissa tapahtuneet muutokset, mutta vahvasti myös kansaneläkkeiden tasoon tehdyt muutokset. Tutkitulla ajanjaksolla ei vielä näy vuonna

2011 voimaan tulleen takuueläkkeen vaikutus, mutta nostamalla pienimpiä eläkkeitä se on edelleen tasoittanut eläkejakaamaa.

Nettoeläke kehittyi monella vielä suotuisammin, sillä eläkkeensaajien verotus keventyi 2000-luvulla. Vuosien 2005 ja 2010 välillä eläkkeensaajille laskettavissa oleva veroaste alentui 3,5 prosenttiyksikköä. Keskimääräinen eläketulon veroaste oli 17,8 prosenttia vuonna 2010. Noin viidennes eläkkeensaajista ei maksa eläketulosta veroja lainkaan, ylimmässä tulodesiilissä eläketulon veroaste ylittää 24 prosenttia. Eläketuloihin liittyvät vähennysoikeudet ja verotuksen progressio tasoittavat väestöryhmien välisiä ja alueellisia eroja.

Eläkkeensaajien käytettävissä olevat tulot ovat nousseet. Nuorempien ja yksinasuviden eläkeläistalouksien toimeentulo on muita heikompa.

Tilastokeskuksen tulonjakotilastojen mukaan vuonna 2009 eläkeläiskotitalouksissa asuvien käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden olivat keskimäärin 21 800 euroa vuodessa eli noin 1 800 euroa kuukautta kohden. Vuoteen 2000 verrattuna eläkeläisten ostovoima on parantunut, sillä tulot kasvoivat vuosien 2000–2009 välillä reaalisesti yhteensä 4 500 eurolla.

Vuonna 2009 eläkkeiden osuus eläkkeensaajatalouksien bruttotulosta oli noin 70 prosenttia. Eläkkeen merkitys toimeentulon lähteenä on säilynyt tärkeänä. Kansaneläkkeen toimeentulomerkitys on pienentynyt, työeläkkeen osuus tuloista taas suurentunut. Muista tuloista pääomatulo on merkittävin tulonlähde; sen osuus eläkeläiskotitalouksien bruttotuloista on viidennes. Pääomatuloksi lasketaan myös omistusasunnosta saatava laskennallinen hyöty. Omistusasumisen merkitys eläkkeensaajien toimeentulossa on suuri.

Koska eläkkeet ovat merkittävin osa eläkkeensaajien tulomuodostusta, toimeentulotarkasteluissa näkyy pitkälti sama kehitys kuin edellä todettiin eri eläkelajien ja ikäryhmien välillä. Eläkeläisten tulokehitys on ollut nopeinta 65–74-vuotiaiden ikäryhmässä. Alle 54-vuotiaiden toimeentulo ei reaalisesti ole juuri noussut. Toimeentuloerot ikäryhmien välillä ovat vähitellen kasvaneet, kun vielä 1990-luvun alussa erot olivat hyvin pienet. Nuorimpien eläkkeensaajien muita heikompi tulokehitys näkyy erityisesti yksinasuvissa, mutta myös kahden hengen talouksissa. 2000-luvulle ajoittuu uutena näkyvänä ilmiönä 75 vuotta täyttäneiden toimeentulotason nousu, joka seuraa pitkälti eläkkeensaajaväestön muuttumisesta. He ovat useammin työeläkkeitä saavia ihmisiä, joilla on myös aikaisempaa yleisemmin ja enemmän omaisuustuloja.

Toimeentulo suhteessa ammatissa toimiviin ja koko väestöön on säilynyt tasaisena.

Eläkeläistalouksien keskimääräinen tulotaso ammatissa toimiviin kotitalouksiin verrattuna on vaihdellut vuosina 2000–2009 70–74 prosentin välillä. Vuonna 2009 eläkkeensaajien toimeentulo oli keskimäärin 74 prosenttia ammatissa toimivien toimeentulosta. Koko väestön toimeentuloon verrattuna eläkeläisten toimeentulon taso oli tätä korkeampi, 85 prosenttia vuonna 2009.

Eläkeläisten tulojakauma sisältää ammatissa toimiviin verrattuna enemmän pientuloisia. Eläkeläisten ja ammatissa toimivien tulojakaumat ovat kuitenkin osin päällekkäisiä. Monen eläkeläisen toimeentulo on samaa tasoa tai jopa korkeampi kuin ammatissa toimivan. Tuloerot eläkkeensaajaväestössä ovat pienemmät kuin koko väestössä. Ne ovat kuitenkin nousseet ja olivat ajanjakson lopussa yhtä suuret kuin ammatissa toimivilla.

Eläkeläiskotitalouksissa asuvia on jokaisessa tulokymmenyksessä, mutta keskimääräistä enemmän heitä on neljässä alimmassa kymmenyksessä, yhteensä 60 prosenttia kaikista eläkkeensaajista. Neljässä ylimmässä kymmenyksessä eläkeläisten osuus on puolestaan keskimääräistä matalampi. Silti noin viidesosa eläkeläisistä kuului tulotasoltaan neljään ylimpään tulokymmenykseen.

Tuloerojen ja tuloköyhyyden kasvu näkyy myös eläkkeensaajien joukossa.

Toimeentuloerot eri eläkeläistalouksien välillä ovat säilyneet jotakuinkin samalla tasolla kuin aiemmin. Kuitenkin ylimmässä tulokymmenyksessä kehitys on ollut muista poikkeavaa. Erityisesti sen tulo-osuuden muutoksissa näkyy vuosikymmenen lopun finanssikriisiä edeltäneet tulo-osuutta kasvattaneet ja sen jälkeiset tulo-osuutta vähentäneet vuodet. Ylimmän desiilin tulorakenteissa näkyy, että tulojen nousun taustalla ovat vaikuttaneet sekä työeläkkeet että omaisuustulot.

EU:ssa käytetyllä tavalla mitattu eläkeläisten köyhyysriski on noussut 2000-luvulla koko väestön köyhyysriskiä nopeammin. EU:n köyhyysriskimääritelmän mukaan 14 prosenttia eläkkeensaajista eli köyhyysriskin uhan alla vuonna 2009. Vuonna 2000 osuus oli 11 prosenttia. Köyhyysriski kasvoi erityisesti 2000-luvun keskivaiheilla aina 2007 asti. Sen jälkeen eläkkeensaajien köyhyysriski on pienentynyt. Monen eläkkeensaajan tulot ovat käytännössä köyhyysriskirajan tuntumassa ja siksi koko väestön tulokehityksessä tapahtuvat muutokset heijastuvat eläkkeensaajien köyhyysriskistä saatavaan kuvaan. Käytettäessä matalampaa köyhyysriskirajaa köyhyysriski jää pienemmäksi kuin koko väestössä. Köyhyysvajetarkastelu osoitti,

että eläkkeensaajien tulot ovat muita väestöryhmiä lähempänä käytettyjä köyhyysriskirajoja: eläkeläisten köyhyys ei ole yhtä syvää kuin muilla ryhmillä.

Köyhyysriskit ovat erityisen korkeita yksin asuvilla alle 55-vuotiailla eläkkeensaajilla. Pienituloisia eläkkeensaajia on kuitenkin määrällisesti eniten 75 vuotta täyttäneissä. Köyhyyden kohdentuminen riippuu käytetyistä mittareista. Alemmalla köyhyysriskirajalla nuorempien osuus kasvaa ja vanhempien pienenee. Yksinasuvien köyhyysriski on moninkertainen kahden hengen talouksiin verrattuna. Vuonna 2009 useamman hengen talouksissa asuvilla eläkkeensaajilla köyhyysriski oli erityisen pieni, neljä prosenttia.

Eläkeläisten toimeentulokokemukset ovat miltei yhtä hyvät kuin työssä käyvillä. Suurimpia vaikeuksia kokevat nuoremmat, sairaat ja yksin asuvat eläkeläiset.

Väestön ja eläkkeensaajien toimeentulokokemusten perusteella suurin osa väestöstä on kokenut toimeentulonsa verraten helpoksi. Hyvin helpoksi tai helpoksi toimeentulonsa kokevien osuus jopa kasvoi hienokseltaan vuosien 2004 ja 2009 välisenä aikana. Toisaalta toimeentulohankaluuksia kokevien määrä pysyi käytännössä muuttumattomana. Noin joka viides ilmoitti kokevansa jonkinasteisia vaikeuksia ja joka kymmenes astetta vakavampia vaikeuksia. Eläkkeensaajien kohtuullisen hyvää taloudellista tilannetta kuvaa se, että eläkeläisten kokemukset olivat lähellä työssä käyvien kokemuksia, ja huomattavasti paremmat kuin työttömien tai opiskelijoiden käsitykset.

Eläkkeensaajien kokemukset toimeentulostaan ovat pysyneet samalla tasolla. Vuonna 2009 suuri osa eläkeläisistä koki toimeentulonsa ennemmin helpoksi (72 %) kuin hankalaksi (27 %). Yleisin vastaus oli, että toimeentulo on melko helppoa. Ääripäissä toimeentulonsa helpoksi tai jopa hyvin helpoksi koki 30 prosenttia, kun taas hankalaksi tai erittäin hankalaksi kahdeksan prosenttia eläkeläisistä.

Vaikka keskimäärin eläkkeensaajilla tuntuu vastausten perusteella menevän kohtuullisesti, löytyy eläkkeensaajien joukosta myös toimeentulovaikeuksia kokevia ryhmiä. Vakavammat toimeentulohankaluudet ovat poikkeuksellisen yleisiä alle 55-vuotiailla työkyvyttömyyseläkeläisillä ja terveytensä huonoksi kokevilla. Heistä noin puolet kokee toimeentulonsa jollain tasolla hankalaksi. Myös yksin asuvista huomattavan iso osa (40 %) kokee toimeentulohankaluuksia.

Huomionarvoista on, että pienimmilläänkin eläketuloilla voi pärjätä kohtuullisesti. Melkein puolet pienituloisista eläkeläisistä koki toimeentulonsa jossain määrin helpoksi. Pelkkä eläketaso ei siis määritä kokemuksia. Alle 55-vuotiaiden muita nega-

tiivisemmat ja 75 vuotta täyttäneiden muita positiivisemmat kokemukset eivät liity tulotasoon vaan ne selittyvät muilla tekijöillä.

Eurooppalaisessa vertailussa suomalaisten vanhuuseläkeikäisten asema on keskitasoa.

Kirjassa tarkasteltiin suomalaisten eläkeikäisten asemaa laajentuneessa Euroopan unionissa. Käytettyjen tunnuslukujen valossa eläkkeensaajien ostovoima on korkein Länsi-Euroopassa, uusissa jäsenmaissa se on huomattavasti matalampi. EU27:sta saatujen tietojen perusteella suomalaisten eläkeikäisten tulotaso on ostovoimalla arvioituna eurooppalaista keskitasoa. Suomalaisten suhteellisessa asemassa ei ole juuri tapahtunut muutosta 2000-luvun alun (suhteessa vanhoihin jäsenmaihiin) tai puolivälin jälkeen.

Vuonna 2008 suurimmassa osassa EU-maista eläkeikäisten tulot olivat 70–85 prosenttia työkäisten tulosta. Suomessa eläkeikäisten tulo suhteessa työkäisiin oli reilu 70 prosenttia. Tanskassa ja Ruotsissa eläkeikäisten tulot työkäisiin nähden olivat suunnilleen samaa matalaa tasoa kuin Suomessa. Erot rahatuloissa peittävät alleen eroja julkisten palveluiden laajuudessa ja saatavuudessa.

Suomessa eläkeikäisten väliset tuloerot ovat EU-vertailussa keskimääräistä pienemmät. Ylimmässä tuloviidenneksessä olevan 65 vuotta täyttäneen henkilön tulot olivat hieman yli kolminkertaiset alimpaan tuloviidennekseen sijoittuvaan eläkeikäiseen nähden. Tulosta voi tulkita niin, ettei Suomessa tapahtunut eläkkeensaajien tuloerojen kasvu ole eurooppalaisessa vertailussa ollut niin suurta, että asemamme olisi juuri muuttunut.

EU-vertailuissa käytetyllä 60 prosentin mediaanirahatulomääritelmällä mitattuna eläkeikäisten köyhyysriski (20%) on Suomessa jonkin verran korkeampi kuin EU-maissa keskimäärin. Työkäisten köyhyysriski on EU:n keskitasoa. Kun käytetään matalampaa 50 prosentin köyhyysriskirajaa, eläkeikäisten köyhyysriski laskee huomattavasti, ja selkeästi työkäistä väestöä enemmän. Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa eläkeikäisten köyhyysriski on 50 prosentin määritelmällä vain kolmasosa siitä, mitä 60 prosentin köyhyysraja tuottaa. Tällä 50 prosentin tuloköyhyysmittarilla köyhyysuhan alaisia on iäkkäiden joukossa noin kuusi prosenttia ja työkäisistä tätä hivenen enemmän.

Vertailutiedon valossa voi todeta yhteenvedona, että Suomi on eläkkeensaajan toimeentulon kannalta edelleen keskimääräinen eurooppalainen maa. Ostovoimalla mitattuna suomalaisten eläkkeensaajien tulot ovat keskitasoa, ja vaikka suhteellinen asema työkäisiin verrattuna onkin keskimääräistä heikompi, se on toisaalta sa-

maa tasoa kuin muissakin pohjoismaissa. Eläkkeensaajien väliset tuloerot ovat keskitasoa pienemmät, mutta EU:ssa käytetyllä tavalla mitattu köyhyysriski keskimääräistä korkeampi. Osaltaan EU-mittarin näyttämä korkeahko taso selittyy asumiseen liittyvillä eroilla. Yksinasuvia eläkkeensaajia on Suomessa paljon ja heistä valtaosa on naisia. Yksin asuvista vanhuuseläkeikäisistä reilu 40 prosenttia oli 60 prosentin tuloköyhyysrajan alapuolella, 50 prosentin rajalla mitattuna osuus oli viisitoista prosenttia. Silti Suomessa – kuten muissakin pohjoismaissa ja Länsi-Euroopan maissa – toimeentulovaikeuksia, välttämättömyyshyödykkeiden tai palvelun puutteita koetaan EU-maista vähiten.

7.2 Päätelmät

Kirjan artikkeleiden antama kokonaiskuva eläkkeensaajien taloudellisesta tilanteesta vuosina 2000–2010 on verraten myönteinen. Verrattuna aikaisempiin eläkkeensaajien asemaa koskeviin arvioihin korostuu myös kehityksen tasaisuus ja jatkuvuus. Suuria muutoksia parempaan tai huonompaan suuntaan ei ole tapahtunut. Eläketurva täyttää sille asetettua köyhyyden torjunnan ja toimeentulon jatkuvuuden tehtävää yhtä hyvin kuin aikaisemmin. Keskieläke on noussut ja uudet eläkkeensaajat ovat historiallisesti korkeimpien eläkkeiden saajia. Keskimääräinen vanhuuseläke on keskiansioihin suhteutettuna pysynyt samalla tasolla kuin mitä se oli 10 tai 20 vuotta sitten.

Eläkkeensaajien toimeentulokin on noussut ja eläkkeensaajien tulot ovat kehittyneet työssä käyvien tulojen tahdissa. Eläkkeensaajien kokemukset toimeentulosta ovat lähellä työssä käyvien kokemuksia ja yhtä hyvät kuin 2000-luvun alkupuolellakin. Kolme neljästä katsoo toimeentulonsa enemmän helpoksi kuin hankalaksi. Suomalaisten eläkeikäisten toimeentulo on eurooppalaista keskitasoa. Ostovoimalla, kokemuksilla ja puutteiden kokemisella arvioiden heidän asemansa on keskimääräistä parempi, suhteellisilla tuloaseman ja tuloköyhyyden mittareilla tarkasteltuna heikompi.

Perusmyönteinen jatkuvuutta ja kohtuullista taloudellista tilannetta korostava kokonaispäättelmä herättää kysymään miksi työeläketurvaan tehdyt muutokset eivät näy eläkkeensaajien asemassa? Onhan kuitenkin heikennetty indeksiä, karsittu eläkereittejä ja muutettu työeläkkeiden laskentaa? Selitys löytyy sekä rakenteellisista syistä että tulonsiirtojärjestelmän kokonaisuudessa tapahtuneista muutoksista.

Ensinnäkin eläkkeensaajien joukko on muuttunut ja tarkastelujaksolla näkyvä työeläkejärjestelmän merkityksen kasvu. Yhä useampi uusi eläkkeensaaja saa työeläkettä ja siten kansaneläkkeen osuus toimeentulossa on vähentynyt. Myös van-

hemmat eläkkeensaajat ovat vähemmän riippuvaisia kansaneläkkeistä. Rakenteelliseksi syyksi voidaan lukea myös talouden ja työmarkkinoiden kehitys. Yhtäältä aikaisempina vuosikymmeninä vallinneet hyvät työmarkkinaolot ja positiivinen ansiokehitys näkyvät alkavissa eläkkeissä. Toisaalta 2000-luvun alun pieni taantuma ja vuonna 2008 alkaneet talousvaikeudet vaikuttivat tarkastelujaksolla työikäisten tulokehitykseen negatiivisesti mikä puolestaan paransi eläkkeensaajien suhteellista asemaa.

Tällaiset rakenteelliset tekijät eivät kuitenkaan selitä kaikkea. Vaikka keskityttäisiin koko ajanjakson ajan eläkkeellä olleiden tilanteeseen, heilläkin kehitys on reaalisesti enemmän myönteistä kuin kielteistä. Kirjassa esitettyjen tulosten valossa kokonaiseläkkeiden tasoa nostavat tekijät ovat ainakin vielä 2000-luvulla olleet vaikutukseltaan vahvempia kuin sitä heikentävät tekijät.

Mitä nämä eläkkeitä ja toimeentuloa parantavat tekijät ovat? Kymmenen viime vuoden aikana on tehty neljä kansaneläkkeiden tasokorotusta, joilla on vaikutettu sekä uusiin että vanhoihin eläkkeensaajiin. Kuntakalleusluokituksen poisto nosti monien eläkkeitä huomattavasti. Tässä raportissa on nostettu esille myös veronalennusten merkittävä ja välitön vaikutus eläkkeensaajien ostovoimaan. Joillakin eläkkeen laji on voinut vaihtua paremmaksi. Osaan työkyvyttömyyseläkkeistä on tehty kertakorotuksia. Toisilla eläke on noussut uusien eläkeoikeuksien myötä (esim. eläke eri sektorilta, perhe-eläke). Useimmilla työeläkkeensaajilla näkyvin ja yleisin muutoksista on silti työeläkeindeksin tuottama vuosittain tapahtuva korjaus eläkkeeseen. Heikentyneessä muodossaankin työeläkeindeksi on kasvattanut eläkkeiden ostovoimaa, vaikkakaan ei ansiotasokehityksen tahdissa.

Tulokset pakottavat pohtimaan eläkkeiden tasosta käydyn julkisen keskustelun ja tutkimustulosten välistä epäsuhtaa. Työeläkejärjestelmässä tapahtuneisiin eläketasoa heikentäviin uudistuksiin on taidettu kiinnittää enemmän huomiota kuin tulonsiirtojärjestelmän kokonaisuudessa sitä parantaviin elementteihin. Raportin taustalla ollut yleinen heikentymisteesi eläkkeiden huonosta kehityksestä tai eläkkeensaajien suhteellisen aseman heikentymisestä ei saa tarkasteluistamme tukea.

Yleisen heikentymisteesin sijaan olisi tunnistettava paremmin erilaisia eläkeläisten ryhmiä. Kirjan perusteella on nostettavissa esille kolme ryhmää, joilla kehitys on ollut keskimääräistä myönteisempää. Vastaavasti tehtyjen tarkastelujen perusteella on syytä nostaa esille ongelmallisiakin kehityskulkuja.

Ensinnäkin kansaneläkkeensaajilla 2000-luku on ollut selkeää eläkkeiden tasokehityksen aikaa. Ainakin 1990-luvun taustaa vasten mennyttä kymmentä vuotta voi jopa luonnehtia eläkkeensaajien perusturvan parantamisen vuosikymmeneenä. 1990-luvun menosäästöjen jälkeen perusturvan taso jäi vaatimattomalle tasolle ja etäisyys perusturvaetuuksien takaamalta tasolta suhteelliseen tuloköyhyysrajaan

kasvoi. Tältä alhaiselta lähtötasolta on tarkastelujaksolla tehty useita korjauksia jopa siihen tahtiin, että heillä eläke on noussut työeläkkeensaajia nopeammin.

Toiseksi huomiota voi kiinnittää eläkejakauman toiseen, hyvätuloiseen päähän. Eläkkeensaajien joukkoon on siirtynyt hyviä ja myös varsin korkeita eläkkeitä saavia henkilöitä. Korkeita eläkkeitä maksetaan enemmän kuin 1990-luvulla. 1990-luvulla ylimmän desiilin eläketulon kasvuvauhti oli muita desiilejä hitaampaa ja tulokymmenysten väliset erot hieman supistuivat. Vuosien 2000–2010 aikana eläketulon kehitys ylimmässä desiilissä on ollut vähintäänkin samantahtista kuin muissa desiileissä. Korkeatuloisten eläkkeensaajatalouksien toimeentulon kehitys on ollut parempaa kuin pienituloisilla. Tähän on vaikuttanut omaisuustulojen suhteellisen merkityksen kasvu.

Kolmanneksi esille voi nostaa mielenkiintoisen uuden tuloksen, joka koskee 75 vuotta täyttäneiden eläkkeensaajien asemaa. Heidät on aikaisemmissa tutkimuksissa tunnistettu vaikeimmassa asemassa olevaksi ryhmäksi eläkkeensaajien joukossa. Tässä raportissa esitettyjen tulosten valossa arviota on syytä tarkistaa. Ensinnäkin pelkkää kansaneläkettä saavien osuus on 75 vuotta täyttäneiden ryhmässä pienentynyt. Toiseksi kymmenen vuotta sitten hyvässä tuloasemassa olleet 65–74-vuotiaat ovat nyt 75 vuotta täyttäneiden eläkkeensaajien joukossa kohtuullisilla työeläkkeillään. Lisäksi eläkkeensaajien omien kokemusten valossa tyytyväisyys toimeentuloon on tämän ikäryhmän jäsenillä kohtalaisen hyvä, vaikka tulotaso ei aivan parasta a-luokkaa olisikaan. Sitä miksi näin on, ei pysty tämän tutkimuksen perusteella sanomaan, mutta hyviä arvauksia voivat olla omistusasumisen vaikutus toimeentulokokemuksiin, pitkän iän tuomat erilaiset kokemukset ja arvostukset, erilaiset vertailukohteet sekä toisaalta ehkä vähitellen parantunut terveys myös iäkkäämmillä eläkkeensaajilla. Eliniän pidentyminen nostaa jatkossa tutkittavaksi kysymykseksi sen miten 85 vuotta täyttäneillä on mennyt.

Kirjan tulokset antavat aineksia myös keskusteluun eläkkeensaajien huono-osaisuudesta ja eriarvoisuudesta. Erityisen selkeästi esiin nousi työkyvyttömyyseläkkeensaajien asemassa tapahtunut muutos. Toinen huomionarvoinen ilmiö liittyy köyhyyden paikantumiseen eläkkeensaajaväestössä.

Keskimääräisen työkyvyttömyyseläkkeen taso on 2000-luvulla säilynyt reaalisesti käytännössä samalla tasolla. Työkyvyttömyyseläkkeet ovat siten aikaisempaa kauempana keskiansioista. Työkyvyttömyyseläkkeensaajien suhteellisen aseman heikkeneminen näkyi myös toimeentulotarkasteluissa. Heidän asemansa on heikentynyt sekä muihin eläkkeensaajaryhmiin nähden että ammatissa toimivien tulotason verrattuna. Tehdyissä köyhyysriskitarkasteluissa tämän ryhmän köyhyysriski on kaikkein korkein. Saatujen tulosten yhdenmukaisuutta vahvistavat eläkkeen-

saajien omat kokemukset: alle 55-vuotiailla eläkkeensaajilla ja terveytensä huonoksi kokevilla toimeentulo on huomattavan usein hankalaa. Erittäin hankalaa se on joka viidennellä työkyvyttömyyseläkkeensaajalla.

Työkyvyttömyyseläkkeensaajien joukko on heterogeeninen eikä tämän tarkempaan arvioihin ole tässä tehtyjen analyysien valossa mahdollisuuksia. Kehitystä selittää osaltaan työkyvyttömyyseläkkeensaajien joukossa tapahtuneet erityisesti ikään ja työkyvyttömyysperusteisiin liittyvät muutokset. Osaselitystä voinee etsiä eläkkeiden määräytymiseen liittyvistä muutoksista. Erityisesti nuoremmat ovat uudistetun työeläkelainsäädännön piirissä. Jatkotutkimusten selvitettäväksi jää myös se, miten kansaneläkkeissä ja eläkkeensaajien asumis- tai hoitotuissa ja niiden yhteensovituksessa tapahtuneet muutokset ovat kohdentuneet ja näkyneet tuloissa. Vuonna 2009 päätettiin myös työkyvyttömyyseläkkeiden kertakorotusten nostamisesta ja muista parannuksista, jotka eivät vielä näy tämän raportin tuloksissa. Ennakkotietojen perusteella takueläke on jo paikannut monen työkyvyttömyyseläkettä saavan taloudellista tilannetta, mutta kuinka merkittävästi? Oma tarkemman selvityksen arvoinen asia on se, kuinka muut tulot ja verotusmuutokset ovat vaikuttaneet tässä ryhmässä.

Toiseksi tarkasteluistamme näkyy mielenkiintoisia muutoksia iän, sukupuolen ja kotitaloustyyppin merkityksessä köyhyysriskin kannalta. Iäkkäillä naisilla köyhyysriski on edelleen korkea, mutta sekä objektiivisissa että subjektiivisissa köyhystarkasteluissa heidän rinnalleen nousivat nyt näkyvämmiin esille nuoremmat ja miespuoliset eläkkeensaajat. Sukupuolen ja iän sijaan ratkaisevampaa köyhyysriskin tunnistamisen kannalta näyttäisi olevan yksin asumisen yleisyys. Yksin asuvien eläkeläisten köyhyysriskiä voi pitää huomattavan korkeana, useamman hengen taloudesta taas tuntuu saavan hyvän suojan köyhyyttä vastaan.

Yllä esiteltyt erilaiset kehityskulut vaikuttavat monin tavoin myös eläkkeensaajien välisiin tuloeroihin. Raportissamme näitä eroja on mitattu eläke-eroilla, tulo-osuuksilla, gini-kertoimella ja köyhyysriskillä. Vaikka eläkedesiilien väliset absoluuttiset erot ovat aikaisempaa suurempia, eläketulot ovat eri tuloasoilla kehittyneet samantahtisesti. Kuitenkin toimeentulotarkasteluiden perusteella pienituloisten tulojen kasvu ei ole ollut yhtä nopeaa kuin keski- ja suurituloisilla. Eläkkeensaajatalouksissa kehitys on tässä suhteessa ollut samankaltaista kuin koko väestössä. Eläkkeensaajatalouksien väliset tuloerot ovat kasvaneet ja selitys sille on löydettävissä muista tuloihin vaikuttavista komponenteista. Tuloryhmien väliset erot olivat vuonna 2009 suurempia kuin vuonna 2000, joskin tulokset näyttävät, että aivan vuosikymmenen lopussa erojen kasvu taittui ja kääntyi. Siksikin 2000-luvun ensimmäistä vuosikymmentä voi luonnehtia kasvun kautena.

Eläketurvakeskus on työeläketurvan kehittämisen ja toimeenpanon lakisääteinen yhteistyöelin, asiantuntija ja yhteisten palveluiden tuottaja. Tutkimustoiminnan tavoitteena on tuottaa korkeatasoista ja laajasti hyödynnettävää tietoa eläketurvan arvioimiseen ja kehittämiseen.

Pensionskyddscentralen är ett lagstadgat samorgan och sakkunnig inom verkställigheten och utvecklingen av arbetspensionsskyddet. Vi producerar gemensamma tjänster för arbetspensionssystemet. Vår forskning har som mål att ta fram högklassig information som nyttiggörs på bred front vid bedömningen och utvecklingen av pensionskyddet.

The Finnish Centre for Pensions is a statutory co-operation body, expert and producer of joint services for the development and implementation of earnings-related pension provision. The aim of our research is to produce high-quality, widely applicable information for the evaluation and development of pension provision.

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN